

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนใน
ประเทศไทย

The Impact of Demographic Transition on Household Saving Behavior in
Thailand.

ดร. ศศิวิฑูรย์ วงษ์มณฑา

โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้
จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน)

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๙

รหัสโครงการ 181881

สัญญาเลขที่ 166/2559

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนใน
ประเทศไทย

The Impact of Demographic Transition on Household Saving Behavior in
Thailand.

ดร. ศศิวิทย์ วังษ์มณฑา

ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๙

คำนำ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมสูงอายุของประเทศไทยมีนัยยะต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในหลายมิติและได้รับความสนใจจากผู้บริหารประเทศและในวงการวิชาการ การออมและการลงทุนเป็นประเด็นทางเศรษฐกิจที่สำคัญและมีแนวโน้มว่าการเป็นสังคมผู้สูงอายุอาจทำให้การออมของประเทศลดลงโดยเฉพาะภาคครัวเรือน ซึ่งจะส่งผลต่อการลงทุนและการจ้างงานในระบบเศรษฐกิจที่อาจเป็นข้อจำกัดต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาวของประเทศ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในระดับจุลภาค การออมที่ลดลงอาจส่งผลให้ประชาชนส่วนหนึ่งประสบปัญหาทางการเงินเนื่องจากขาดการวางแผนที่ดีในขณะที่อยู่ในวัยทำงาน เป็นความสูญเสียของเศรษฐกิจโดยรวมที่กำลังซื้อของประเทศอาจลดลงไปมาก ความเจริญทางการแพทย์ทำให้ประชาชนอายุยืนขึ้น ดังนั้น มีความเป็นไปได้ว่า ช่วงเวลาหลังเกษียณของประชาชนอาจยาวนานพอกับระยะเวลาการทำงาน ค่าใช้จ่ายหลังเกษียณส่วนใหญ่จะมาจากเงินออมที่สะสมไว้และการรับผลประโยชน์จากกองทุนบำนาญต่างๆ การเตรียมความพร้อมทางการเงินจะช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับผู้สูงอายุ

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้วิธีการทางเศรษฐมิติในการวิเคราะห์ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากรต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือน โดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556 ที่เป็นช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของไทย ครัวเรือนตัวอย่างที่ใช้มากถึง 210,347 ครัวเรือน การศึกษานี้พิจารณาเงินออมสองรูปแบบ คือ เงินออมทั่วไปเกิดจากรายได้หักด้วยรายจ่ายรวมครัวเรือน และเงินออมที่ปรับค่าเกิดจากรายได้หักด้วยรายจ่ายครัวเรือนที่ไม่รวมค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกัน ดังนั้น เงินออมที่ปรับค่าจะมากกว่าเงินออมทั่วไป ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า เฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้การออมของครัวเรือนลดลงเล็กน้อย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากประชากรสูงอายุในปัจจุบันเป็นรุ่นที่ได้รับประโยชน์จากการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดดเมื่ออยู่ในวัยทำงานและส่วนใหญ่ทำงานในภาคเศรษฐกิจทางการจึงอยู่ในระบบบำนาญหรือประกันสังคม ส่วนหนึ่งยังมีรายได้จากการทำงานและทรัพย์สินทำให้การออมหลังวัยเกษียณลดลงค่อนข้างน้อย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้ประชากรทุกรุ่นมีการเก็บออมมากขึ้น ดังนั้น อัตราการออมของครัวเรือนในช่วงที่ศึกษาจึงเพิ่มขึ้น และที่น่าสนใจคือ ครัวเรือนรุ่นใหม่ที่มีส่วนใหญ่อายุมีความรู้ทางการเงินให้ความสำคัญกับรายจ่ายการลงทุนมากขึ้นเมื่อเทียบกับรุ่นก่อน

ผลการศึกษาที่ได้จากโครงการวิจัยนี้ สามารถนำไปขยายผลและใช้ประโยชน์เชิงนโยบายเพื่อกำหนดแนวทางการส่งเสริมการออมของประชาชนและการพัฒนาระบบบำนาญของประเทศเพื่อเป็นหลักประกันทางรายได้

ให้กับผู้สูงอายุ ท้ายสุด ผู้วิจัยหวังว่า รายงานวิจัยนี้จะเกิดประโยชน์ต่อผู้อ่านและเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาวิจัย
ในอนาคต หากรายงานวิจัยนี้มีความบกพร่องประการใดเป็นความผิดพลาดของนักวิจัยแต่เพียงผู้เดียว

ดร. ศศิวิฑูรย์ วงษ์มณฑา

หัวหน้าโครงการวิจัย

7 มีนาคม 2561

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณเงินรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 มหาวิทยาลัยบูรพา ผ่านสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ เลขที่สัญญา 166/2559 ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลระดับย่อยจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนไทย (Socioeconomic Survey: SES) ปี พ.ศ. 2544 2547 2550 2552 2554 และ 2556 ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณศิริลักษณ์ ไชยกิตติ นักวิชาการศึกษา งานส่งเสริมการวิจัยของคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ที่ช่วยเหลือขั้นตอนการจัดทำเอกสารและการเบิกจ่ายงบประมาณโครงการวิจัย ทำให้ผู้วิจัยทำงานได้อย่างราบรื่นตลอดระยะเวลาโครงการ

ดร. ศศิวุฒม์ วงษ์มณฑา
หัวหน้าโครงการวิจัย

Abstract

The aging society is a global phenomenon including Thailand. This study uses six rounds of the Household Socioeconomic surveys of Thailand (SES) during 2001-2013 to examine the impact of demographic transition on the saving rate of Thai households. The synthetic cohort panels are constructed from the series of repeated cross-sectional SES data using the framework of Life-Cycle Hypothesis (LCH). Regression analysis is applied to quantify separately age, cohort, and time effects on saving rates. Estimation results show a strong cohort effect determining household saving behavior, evaluated from the year of birth of the household heads. The age profile of savings are broadly consistent with the LCH; however, it reveals an almost unchanged saving rates among household heads aged 30-45 and the slight decline in the saving rates for retired household heads. Saving rates are increasing for every age cohort. Young cohort households are likely to allocate a high proportion of their total spending to education, health, and insurance. Demographic factors help explain the household saving patterns. Family size and the number of elderly are positively correlated with the household saving rates, while the number of children decreases the saving rates. Overall, the analysis conducted in this study are less supportive of the convention view that population aging adversely affect the household savings. The most likely explanations for the increase in the saving rates of Thai households are due to precautionary savings and bequest motives in the context that the financial and pension systems of Thailand still have room for improvement.

Key Words: Demographic transition; Household saving; Life-cycle; Synthetic panels; Thailand.

บทคัดย่อ

สังคมผู้สูงอายุเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับนานาชาติรวมทั้งประเทศไทย การศึกษานี้ใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนไทยระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556 เพื่อศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากรต่ออัตราการออมของครัวเรือนไทย ข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ตามรุ่นเกิดถูกสร้างจากข้อมูลการสำรวจครัวเรือนแบบตัดขวางในหลายช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกันโดยอาศัยกรอบแนวคิดสมมติฐานแบบวงจรชีวิต การวิเคราะห์สมการถดถอยใช้เพื่อประเมินผลเชิงปริมาณของอายุ รุ่นเกิด และช่วงเวลาต่ออัตราการออมครัวเรือน ผลการประมาณค่า พบว่า รุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือนมีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมการออมของครัวเรือน ความสัมพันธ์ของอายุกับการออมใกล้เคียงกับสมมติฐานวงจรชีวิต อย่างไรก็ตาม การออมของครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนอยู่ในช่วงอายุ 30-45 ปี แทบจะไม่เปลี่ยนแปลงและอัตราการออมของหัวหน้าครัวเรือนที่เกษียณอายุกลับลดลงเพียงเล็กน้อย อัตราการออมเพิ่มขึ้นทุกรุ่นเกิด ครัวเรือนรุ่นใหม่มีแนวโน้มจัดสรรงบประมาณรายจ่ายครัวเรือนในสัดส่วนที่สูงให้กับการศึกษา สุขภาพ และการประกัน ปัจจัยด้านประชากรช่วยอธิบายแบบแผนการออมของครัวเรือน ขนาดครัวเรือนและจำนวนผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์ทางบวกกับอัตราการออมของครัวเรือน ในขณะที่จำนวนเด็กทำให้ครัวเรือนมีอัตราการออมลดลง โดยภาพรวม ผลการศึกษาครั้งนี้ไม่ได้สนับสนุนความเชื่อทั่วไปที่ว่า การเป็นสังคมผู้สูงอายุส่งผลกระทบในทางลบต่อการออมของครัวเรือน คำอธิบายที่เป็นไปได้ต่ออัตราการออมของครัวเรือนไทยที่เพิ่มขึ้นอาจมาจากการออมเพื่อยามฉุกเฉินและแรงจูงใจในการสร้างมรดกให้ลูกหลานในบริบทที่ระบบการเงินและระบบบำนาญของประเทศไทยยังมีช่องว่างสำหรับการปรับปรุงให้ดีขึ้น

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลงทางประชากร; การออมครัวเรือน; วงจรชีวิต; ข้อมูลพาแนลสังเคราะห์; ประเทศไทย

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	11
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	11
1.4 แนวทางการดำเนินการวิจัย.....	13
1.5 องค์ประกอบของรายงานการวิจัย.....	14
บทที่ 2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
2.1 ทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต (LIFE CYCLE THEORY OF CONSUMPTION).....	16
2.2 แบบจำลองเชิงทฤษฎีที่อธิบายความสัมพันธ์ของการออมและปัจจัยด้านประชากร.....	19
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	23
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	37
3.1 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา	37
3.2 การกำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา.....	38
3.3 สถิติพรรณนาของกลุ่มตัวอย่าง	40
3.4 วิธีการวิเคราะห์แบบแยกองค์ประกอบ (DECOMPOSITION ANALYSIS)	52
3.5 วิธีการสร้างข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ (SYNTHETIC PANEL)	57
3.6 แนวทางการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา.....	60
บทที่ 4 ผลการศึกษา.....	63
4.1 ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์แยกองค์ประกอบ (DECOMPOSITION ANALYSIS).....	63
4.2 ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์สมการถดถอยข้อมูลพาแนลสังเคราะห์.....	66
4.3 ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์สมการถดถอยจากข้อมูลตัดขวาง	84
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	90
5.1 บทสรุป.....	90
5.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	95
5.3 ข้อจำกัดการวิจัยและข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต.....	96

บรรณานุกรม	99
ภาคผนวก ผลการประมาณค่าเพิ่มเติม	104
ประวัตินักวิจัย.....	111

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1-1 สถิติโครงสร้างประชากรและเศรษฐกิจมหภาคประเทศไทย 2548-2558	3
ตารางที่ 1-2 สถิติการออมภาครัฐและเอกชนประเทศไทย 2544-2555	4
ตารางที่ 1-3 รายได้ ค่าใช้จ่าย และเงินออมของครัวเรือนไทย 2544-2555	6
ตารางที่ 1-4 สถิติรายได้ รายจ่าย เงินออม และโครงสร้างประชากรของครัวเรือนไทย 2544-2556	9
ตารางที่ 1-5 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา	12
ตารางที่ 3-1 รายได้ รายจ่าย และเงินออมครัวเรือนปี 2544-2556	41
ตารางที่ 3-2 อัตราการออมของครัวเรือนไทยระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556	42
ตารางที่ 3-3 เงินออมครัวเรือนจำแนกตามชั้นทางเศรษฐกิจ	44
ตารางที่ 3-4 ค่าเฉลี่ยเงินออมจำแนกตามช่วงชั้นรายได้ครัวเรือนปี 2544-2556	45
ตารางที่ 3-5 เงินออมและอัตราการออมของครัวเรือนเขตเมืองและเขตชนบทปี 2544-2556	46
ตารางที่ 3-6 เงินออมและอัตราการออมของครัวเรือนจำแนกตามภูมิภาค	47
ตารางที่ 3-7 เงินออมครัวเรือน จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย	49
ตารางที่ 3-8 เงินออมครัวเรือน จำแนกตามสถานภาพการครอบครองที่อยู่อาศัย	49
ตารางที่ 3-9 เงินออมครัวเรือน จำแนกตามสถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน	51
ตารางที่ 3-10 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างจำแนกตามรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือน	56
ตารางที่ 3-11 อัตราการออมของครัวเรือนตัวอย่างจำแนกตามรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือน	57
ตารางที่ 4-1 ผลการแยกองค์ประกอบการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมของครัวเรือน	65
ตารางที่ 4-2 สถิติพรรณนาของตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์สมการถดถอย	67
ตารางที่ 4-3 ผลการประมาณค่าสมการการออมของครัวเรือนโดยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด	71
ตารางที่ 4-4 ผลการประมาณค่าอัตราการออมทั่วไป (SR ₁) โดยวิธีการวิเคราะห์ถดถอยควอนไทล์	86
ตารางที่ 4-5 ผลการประมาณค่าอัตราการออมที่ปรับค่า (SR ₂) โดยวิธีการวิเคราะห์ถดถอยควอนไทล์	88
ตาราง ก.1 ผลการประมาณค่าสมการรายได้และรายจ่ายครัวเรือนโดยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด	105
ตาราง ก.2 ค่าประมาณ (Fitted values) ของรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมของครัวเรือนจำแนกตามอายุ หัวหน้าครัวเรือน	106
ตาราง ก.3 ค่าประมาณ (Fitted values) ของรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมของครัวเรือนจำแนกตามรุ่นเกิด ของหัวหน้าครัวเรือน	108
ตาราง ก.4 ค่าประมาณ (Fitted values) ของรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมของครัวเรือนตามช่วงเวลา... 110	

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
รูปที่ 1-1 อัตราการออมและอายุหัวหน้าครัวเรือนปี 2544 และ 2556.....	10
รูปที่ 4-1 ความสัมพันธ์ของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนกับอายุ	74
รูปที่ 4-2 ความสัมพันธ์ของอัตราการออมกับอายุ	75
รูปที่ 4-3 ความสัมพันธ์ของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนกับรุ่นเกิด	77
รูปที่ 4-4 ความสัมพันธ์ของอัตราการออมกับรุ่นเกิด	78
รูปที่ 4-5 ความสัมพันธ์ของรายได้ครัวเรือนตามอายุและรุ่นเกิด.....	80
รูปที่ 4-6 ความสัมพันธ์ของรายจ่ายครัวเรือนตามอายุและรุ่นเกิด	80
รูปที่ 4-7 ความสัมพันธ์ของอัตราการออมทั่วไป (SR_1) ตามอายุและรุ่นเกิด.....	82
รูปที่ 4-8 ความสัมพันธ์ของอัตราการออมปรับค่า (SR_2) ตามอายุและรุ่นเกิด	82
รูปที่ 4-9 ความสัมพันธ์ของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนกับช่วงเวลา	83
รูปที่ 4-10 ความสัมพันธ์ของอัตราการออมกับช่วงเวลา.....	84

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำวิจัย

การเปลี่ยนแปลงทางประชากร (Demographic transition) เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายประเทศ เริ่มจากกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วตั้งแต่ช่วงกลางศตวรรษที่ 20 การลดลงของอัตราการเจริญพันธุ์และการเสียชีวิตลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นในขณะที่สัดส่วนประชากรวัยทำงานและวัยเด็กกลับลดลง ย้อนกลับไปช่วงทศวรรษที่ 1970 กลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงรวมทั้งประเทศไทยได้ประโยชน์จากจำนวนประชากรวัยทำงานที่สูงกว่าประชากรวัยพึ่งพิง (เด็กและผู้สูงอายุ) ค่อนข้างมาก กอปรกับการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตที่ส่งเสริมผลิตภาพแรงงานนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดด เปรียบเสมือนของขวัญจากโครงสร้างประชากร (Demographic gift) และในทศวรรษที่ 1990 หลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับสูง อาทิ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรในลักษณะเดียวกันนี้จะเกิดขึ้นตามมาในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียใต้ (Bloom and Williamson, 1998)

องค์การสหประชาชาติได้กำหนดความหมายของสังคมผู้สูงอายุ (Ageing society) ว่าเป็นสังคมที่มีสัดส่วนประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของจำนวนประชากรทั้งหมด¹ หากใช้คำนิยามดังกล่าวประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จากสถิติด้านประชากรของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า สัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 7 ในปี พ.ศ. 2533 เป็นร้อยละ 14 ในปี พ.ศ. 2553 และคาดการณ์ว่าจะสูงถึงร้อยละ 20 ภายในปี พ.ศ. 2565 ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรยังทำให้อัตราการพึ่งพิง (Dependency ratio) ของประชากรวัยเด็กลดลงในขณะที่อัตราการพึ่งพิงของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นแทน อัตราการพึ่งพิงทางประชากรของเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปีต่อประชากรวัยทำงาน

¹ การกำหนดความหมายของสังคมผู้สูงอายุอาจใช้เกณฑ์อายุ 65 ปี ซึ่งเป็นอายุที่ประชากรในหลายประเทศเกษียณจากการทำงานสามารถแบ่งสังคมสูงอายุได้ 3 ระดับ คือ ระดับแรกเป็นสังคมผู้สูงอายุ (Ageing society) ที่ประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 7 ของประชากรทั้งหมด ระดับที่สอง สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged society) ที่ประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 14 และ ระดับสามสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ (Super-aged society) ที่ประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 14

ลดลงจากร้อยละ 35 ในปี พ.ศ. 2543 เหลือร้อยละ 27 ในปี พ.ศ. 2560 แต่สัดส่วนของผู้สูงอายุต่อประชากรวัยทำงานเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 15 เป็นร้อยละ 26 ในช่วงเวลาเดียวกัน จากสถิติข้างต้นแสดงว่า ประเทศไทยได้ผ่านพ้นช่วงเวลาที่ได้รับประโยชน์จากโครงสร้างประชากร สู่อายุเป็นสังคมสูงอายุเรียบร้อยแล้ว การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรย่อมส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจมหภาค อาทิ การออม การลงทุน การขยายตัวทางเศรษฐกิจ ตลาดแรงงาน ตลาดเงินและตลาดทุน สถานะทางการคลังของรัฐบาลและมีผลให้พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไป เช่น การบริโภค การออม การประกอบอาชีพ เป็นต้น

รายงาน World Population Ageing 2017 ขององค์การสหประชาชาติ ได้ประมาณการจำนวนประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปทั่วโลกว่าอาจสูงถึง 962 ล้านคนในปี 2017 ซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัวเมื่อเทียบกับปี 1980 ที่มีเพียง 382 ล้านคน และภายในปี 2050 จำนวนผู้สูงอายุอาจเพิ่มมากถึง 2 พันล้านคน และที่น่าสนใจ พบว่า เกือบร้อยละ 60 เป็นผู้สูงอายุอาศัยในภูมิภาคเอเชีย ในรายงานนี้ได้ประมาณการจำนวนผู้สูงอายุของไทยในปี 2017 อยู่ที่ 11.7 ล้านคนหรือคิดเป็นร้อยละ 17 ของประชากรรวม เป็นสัดส่วนที่สูงมากเป็นอันดับสองในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รองจากประเทศสิงคโปร์ (ร้อยละ 20) แต่ระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุของไทยยังน้อยกว่ากลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกที่มีรายได้สูง เช่น ญี่ปุ่น (ร้อยละ 33) ฮองกง (ร้อยละ 24) ไต้หวัน (ร้อยละ 20) และเกาหลีใต้ (ร้อยละ 20) เมื่อพิจารณารูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุทั่วโลก พบว่า มีความแตกต่างกันตามบริบทสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ ผู้สูงอายุชาวเอเชียส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 64 อาศัยอยู่กับบุตร และมีเพียงร้อยละ 27 ที่อาศัยอยู่ตามลำพังหรือกับคู่สมรสเท่านั้น ในขณะที่ค่าเฉลี่ยของทุกประเทศอยู่ที่ร้อยละ 53 และร้อยละ 25 ตามลำดับ กรณีของประเทศไทย พบว่า สัดส่วนผู้สูงอายุที่อาศัยกับบุตรสูงถึงเกือบร้อยละ 70 สะท้อนว่า บุตรหลานยังมีบทบาทสำคัญในการดูแลผู้สูงอายุไทยแม้ว่าสัดส่วนผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นก็ตาม โดยภาพรวม ประเด็นความท้าทายของการเป็นสังคมผู้สูงอายุส่งผลให้รัฐบาลในหลายประเทศมีความตื่นตัวและมีการกำหนดนโยบายในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุมากขึ้น อาทิ การขยายและเพิ่มผลประโยชน์กองทุนบำเหน็จบำนาญบนพื้นฐานของความยั่งยืนทางการคลังในระยะยาว การเพิ่มอายุการเกษียณ การปรับเปลี่ยนตลาดแรงงานให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้นเพื่อสนับสนุนการจ้างงานผู้สูงอายุ การเพิ่มการเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุข เป็นต้น

ตารางที่ 1-1 แสดงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสถิติเศรษฐกิจมหภาคของประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2548-2558 พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา ประเทศไทยมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจไม่มากนักเฉลี่ยเพียงร้อยละ 3.4 ต่อปี ลดลงอย่างมากเมื่อเทียบกับช่วงทศวรรษที่ 2530 ก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ที่มีการขยายตัวเฉลี่ยถึงร้อยละ 8.3 ต่อปี ดังนั้น การเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างจำกัดในช่วงเวลาที่ประเทศไทยกำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเป็นประเด็นท้าทายสำคัญของผู้บริหารประเทศ สัดส่วนประชากรสูงอายุต่อประชากรรวมและกำลังแรงงานเพิ่มจากร้อยละ 10 เป็นร้อยละ 15 และร้อยละ 17 เป็นร้อยละ 24

ในช่วงเวลาเดียวกัน ในขณะที่จำนวนเด็กและเยาวชนมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง อัตราเจริญพันธุ์มีแนวโน้มลดลงต่อเนื่องเหลือเพียง 1.5 คนเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยในทศวรรษที่ 2500 และ 2510 อยู่ที่ 6.1 คน และ 5.2 คน ตามลำดับ (จากฐานข้อมูล World Development Indicators เช่นกัน) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณารายได้เฉลี่ยต่อหัวและการออมเบื้องต้นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นแสดงถึงสัญญาณที่ดีต่อเศรษฐกิจไทย ทั้งนี้ สถิติการออมในตารางที่ 1-1 เป็นการออมโดยรวมของทุกภาคเศรษฐกิจ ประกอบด้วย รัฐบาล ธุรกิจ และครัวเรือน

ตารางที่ 1-1 สถิติโครงสร้างประชากรและเศรษฐกิจมหภาคประเทศไทย 2548-2558

รายการ	2548	2550	2552	2554	2556	2558
จำนวนประชากรอายุ 0-14 ปี (พันคน)	13,260	12,925	12,581	12,152	11,804	11,557
จำนวนประชากรอายุ 15-59 ปี (พันคน)	41,395	41,910	42,437	42,988	43,112	43,206
จำนวนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป (พันคน)	6,336	6,705	7,177	7,811	8,734	9,456
จำนวนประชากรรวม (พันคน)	60,991	61,540	62,195	62,952	63,651	64,220
กำลังแรงงาน (พันคน)	37,784	38,542	39,188	40,057	39,550	38,889
สัดส่วนผู้สูงอายุต่อประชากรรวม	0.10	0.11	0.12	0.12	0.14	0.15
สัดส่วนประชากรสูงอายุต่อกำลังแรงงาน	0.17	0.17	0.18	0.20	0.22	0.24
อัตราการเจริญพันธุ์ (คน)	1.57	1.56	1.55	1.54	1.52	1.50
อายุขัยเฉลี่ย (ปี)	72.1	72.9	73.6	74.2	74.6	75.1
อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ (%)	4.19	5.44	-0.69	0.84	2.73	2.94
รายได้เฉลี่ยต่อหัว (บาทต่อปี)	116,527	137,279	144,642	167,425	189,643	199,159
การออมเบื้องต้น (% ต่อ GDP)	27.1	32.1	28.6	29.4	26.4	30.3

หมายเหตุ: ข้อมูลจำนวนประชากรมาจากสถิติประชากรและบ้านของกรมการปกครอง กำลังแรงงาน อัตราการเจริญพันธุ์ อายุขัยเฉลี่ย และข้อมูลเศรษฐกิจมหภาคมาจากฐานข้อมูล World Development Indicators ของธนาคารโลก ข้อมูลรายได้เฉลี่ยเป็นดอลลาร์สหรัฐฯ และผู้วิจัยใช้อัตราแลกเปลี่ยนทางการของธนาคารแห่งประเทศไทยปรับเป็นมูลค่าเงินบาท

การออมของภาคเศรษฐกิจต่างๆ ของไทยมีความแตกต่างกัน จากสถิติการออมที่แสดงในตารางที่ 1-2 พบว่า การออมส่วนใหญ่มาจากภาคเอกชนประกอบด้วยครัวเรือน (ร้อยละ 37.3 ของการออมสุทธิ) และธุรกิจ (ร้อยละ 34.3) ในขณะที่การออมภาครัฐ (รวมรัฐวิสาหกิจ) อยู่ที่ร้อยละ 28.4 ตามลำดับ นอกจากนี้ เกือบครึ่งของการออมเบื้องต้นเป็นการชดเชยค่าเสื่อมราคา ระหว่างปีพ.ศ. 2544-2555 เงินออมของครัวเรือนและธุรกิจมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นมากกว่าสองเท่า ต่างจากเงินออมภาครัฐมีเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 67 เท่านั้น อัตราการขยายตัวของเงินออมสุทธิอยู่ที่ร้อยละ 18 ต่อปี เงินออมภาคธุรกิจและครัวเรือนมีการขยายตัวเฉลี่ยที่ร้อยละ 26 และร้อยละ 21 ต่อปีและเมื่อหักค่าเสื่อมราคา สัดส่วนเงินออมสุทธิจะอยู่ที่ประมาณร้อยละ 16 ของ GDP

ตารางที่ 1-2 สถิติการออมภาคครัวเรือนและเอกชนประเทศไทย 2544-2555

หน่วย: พันล้านบาท

พ.ศ.	การออมเบื้องต้น	การออมสุทธิ	ครัวเรือน	ธุรกิจ	ภาครัฐ	ค่าเสื่อมราคา	ความคลาเคลื่อน
2544	1,461.7	541.1	186.3	201.6	153.2	987.5	-66.8
2545	1,514.5	681.2	225.7	170.4	285.0	958.9	-125.6
2546	1,702.6	809.5	312.5	159.1	337.9	976.5	-83.4
2547	1,886.1	936.2	397.4	188.2	350.7	1,009.1	-59.2
2548	2,013.9	950.6	378.7	209.9	362.0	1,134.1	-70.8
2549	2,353.7	1,253.1	415.9	334.9	502.3	1,226.3	-125.7
2550	2,853.8	1,552.4	653.0	454.3	445.1	1,289.7	11.7
2551	2,807.3	1,443.9	476.9	613.1	354.0	1,463.1	-99.7
2552	2,748.5	1,317.7	518.0	646.9	152.8	1,486.7	-55.9
2553	3,055.5	1,564.8	584.6	711.0	269.3	1,590.8	-100.1
2554	3,147.7	1,610.9	601.4	763.4	246.0	1,738.5	-201.7
2555	3,460.2	1,637.0	611.9	769.0	256.0	1,948.1	-124.9

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวบรวมโดย สำนักนโยบายการออมและการลงทุน สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง ตัวเลขในตารางเป็นมูลค่า ณ ราคาปัจจุบัน

การตรวจสอบรูปแบบการใช้จ่ายและการออมของครัวเรือนไทยจะช่วยให้เห็นภาพรวมของการออมของครัวเรือนชัดเจนมากขึ้น โดยประเมินจากรายได้หลังหักภาษีที่ครัวเรือนได้รับจริง (Disposable income) ตารางที่ 1-3 แสดงสถิติการออมของครัวเรือนไทยในปี พ.ศ. 2544-2555 พบว่า สัดส่วนเฉลี่ยของค่าใช้จ่ายการบริโภคครัวเรือนมากถึงร้อยละ 93.1 ของรายได้หลังหักภาษี ในขณะที่เงินออมส่วนบุคคลและการจ่ายเงินสมทบกองทุนบำเหน็จบำนาญของภาครัฐอยู่ที่ร้อยละ 8.2 และร้อยละ 1.2 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบค่าใช้จ่ายครัวเรือน พบว่า มูลค่าการจ่ายเงินสมทบมีการขยายตัวมากที่สุด ประมาณ 3.4 เท่าในช่วงปี พ.ศ. 2544-2555 และการออมส่วนบุคคลเพิ่มขึ้นประมาณ 2.2 เท่า สาเหตุสำคัญน่าจะมาจากการขยายการครอบคลุมของระบบประกันสังคมให้กับแรงงานมากขึ้น กอปรกับการจ้างงานส่วนใหญ่มาจากของภาคเศรษฐกิจที่เป็นทางการ และที่น่าสนใจ พบว่า นอกจากเงินออมครัวเรือนจะเพิ่มขึ้นมากแล้ว อัตราการออมของครัวเรือนก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเล็กน้อยจากร้อยละ 6.1 ในปีพ.ศ. 2544 เป็นร้อยละ 8.7 ในปีพ.ศ. 2555 อัตราการออมเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 8.2 นอกจากนี้ เมื่อรวมการจ่ายเงินสมทบของครัวเรือนให้กับกองทุนบำเหน็จบำนาญของภาครัฐ อัตราการออมจะเพิ่มขึ้นเล็กน้อยเป็นร้อยละ 9.4 การออมที่เพิ่มมากขึ้นอาจมาจากภาวะทางเศรษฐกิจของไทยที่ปรับตัวดีขึ้น นอกจากนี้ มีความเป็นไปได้ว่า ประชาชนส่วนหนึ่งอาจตระหนักถึงความจำเป็นของการจัดเตรียมเงินออมส่วนบุคคลเพื่อรองรับการเกษียณอายุควบคู่กับการรับสวัสดิการจากภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน

ภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันที่ค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ และในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทยที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อาศัยอยู่ร่วมกับบุตรหลานที่อยู่ในวัยทำงาน อาจส่งผลให้ประชากรวัยทำงานมีภาระค่าใช้จ่ายสูงขึ้นในขณะที่จำนวนเด็กเล็กในครัวเรือนมีแนวโน้มลดลง ดังนั้น มีความเป็นไปได้สูงว่า ประชากรวัยทำงานอาจเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจอย่างมากจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร กล่าวคือ เป็นกลุ่มประชากรที่ต้องดูแลบิดามารดาสูงอายุ และต้องเก็บออมเพื่อไว้ใช้จ่ายยามเกษียณและอาจต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายหลังเกษียณด้วยตนเองเนื่องจากมีบุตรน้อยเมื่อเทียบกับผู้สูงอายุก่อนๆ

ตารางที่ 1-3 รายได้ ค่าใช้จ่าย และเงินออมของครัวเรือนไทย 2544-2555

หน่วย: พันล้านบาท

รายการ	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550	2551	2552	2553	2554	2555
รายได้หลังหักภาษี	3,162.6	3,414.7	3,781.6	4,185.9	4,442.6	4,821.8	5,260.2	5,620.0	5,587.2	6,119.4	6,483.5	7,022.3
ค่าใช้จ่ายการบริโภค	2,993.4	3,211.2	3,514.4	3,885.7	4,251.9	4,574.3	4,769.5	5,206.7	5,125.2	5,629.5	5,975.5	6,515.8
การจ่ายเงินสมทบกองทุนภาครัฐ	24.1	28.9	43.8	48.0	55.6	64.6	70.5	76.9	74.4	85.9	93.4	105.4
เงินออม	193.4	232.4	311.0	348.2	246.4	312.1	561.2	490.1	536.4	575.8	601.4	611.9
สัดส่วนการออม	0.061	0.068	0.082	0.083	0.055	0.065	0.107	0.087	0.096	0.094	0.093	0.087
สัดส่วนการออมและการจ่ายเงินสมทบ	0.069	0.077	0.094	0.095	0.068	0.078	0.120	0.101	0.109	0.108	0.107	0.102

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตัวเลขรายได้ ค่าใช้จ่าย และเงินออมในตารางมีหน่วยเป็นพันล้านบาท ณ ราคาปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี การตรวจสอบสมมติฐานต่างๆที่เป็นไปได้เกี่ยวกับผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนต้องอาศัยข้อมูลจุลภาคระดับครัวเรือนที่ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างที่มีความแตกต่างทางฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้ได้ผลการศึกษาที่น่าเชื่อถือนำไปสู่การพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังวัยเกษียณของผู้สูงอายุไทยอย่างเป็นรูปธรรม งานวิจัยนี้จำกัดการวิเคราะห์เฉพาะการออมภาคครัวเรือนเท่านั้น การเป็นสังคมผู้สูงอายุและอัตราการออมครัวเรือนเฉลี่ยที่ไม่ถึงร้อยละ 10 ของรายได้ ในขณะที่ระบบบำนาญของประเทศยังพัฒนาได้ไม่เต็มที่ นับว่าเป็นความเปราะบางประการหนึ่งของเศรษฐกิจไทยที่ประชาชนส่วนหนึ่งอาจต้องเผชิญกับปัญหาทางการเงินเมื่อเข้าสู่วัยเกษียณและส่งผลกระทบต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศโดยรวมได้

การศึกษาวัยนี้จะประยุกต์ทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต (Life-cycle hypothesis) สำคัญคือ ช่วงวัยของชีวิตและโครงสร้างประชากรเป็นตัวกำหนดสำคัญของการบริโภค(และการออม) ในระดับบุคคลและครัวเรือน จากบริบทสังคมและเศรษฐกิจไทย พบว่า ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยเคยได้ประโยชน์จากโครงสร้างประชากรที่มีสัดส่วนประชากรวัยทำงานสูงเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรวัยเด็กและผู้สูงอายุ ประชากรวัยทำงานมีแนวโน้มที่จะเก็บออมมากทำให้เงินออมของประเทศเพิ่มขึ้นในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและมีแนวโน้มลดลงเมื่อประเทศเข้าสู่สังคมสูงอายุ อย่างไรก็ตาม การออมของครัวเรือนอาจไม่ลดลงมากนักหากผู้สูงอายุยังมีรายได้จากการทำงานหรือรายได้จากทรัพย์สิน หรือแม้กระทั่งจะเพิ่มขึ้นดังปรากฏในหลายประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออก การเป็นสังคมผู้สูงอายุส่งผลต่อการออมของครัวเรือนได้สองช่องทางสำคัญ คือ ผลจากส่วนประกอบประชากร (Composition effect) ที่การออมโดยรวมลดลงเนื่องจากสัดส่วนผู้สูงอายุมีมากกว่าวัยทำงาน แต่การเป็นสังคมผู้สูงอายุอาจทำให้พฤติกรรมการออมของประชาชนทุกรุ่นเปลี่ยนแปลงไป (Behavioral effect) เนื่องจากประชาชนอาจมีความกังวลต่อค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตหลังวัยเกษียณที่อาจจะยาวนานใกล้เคียงกับช่วงเวลาที่ยังทำงานอยู่ ตลอดจนความกังวลต่อความยั่งยืนของกองทุนบำนาญรูปแบบต่างๆ ส่งผลให้ประชาชนทุกรุ่นเก็บออมมากขึ้น (World Bank, 2016)

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์มาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (Socio-Economic Survey: SES) ปีพ.ศ. 2544, 2547, 2550, 2552, 2554 และ 2556 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เนื่องจากเป็นช่วงเวลาประเทศไทยได้เปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ผู้วิจัยจะประยุกต์วิธีการทางเศรษฐมิติเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลตัวขวาง (Cross-sectional data) ให้เป็นข้อมูลพาแนลตามวิธีการของ Browning, Deaton, and Irish (1985) สมมติฐานหลักที่ทำการตรวจสอบ ประกอบด้วย

- ความสัมพันธ์ระหว่างการออมกับช่วงอายุ (Age-saving profile)
- ความสามารถในการออมของประชากรรุ่นต่างๆ (Cohort effect)

- ความแตกต่างของปัจจัยเฉพาะของแต่ละครัวเรือน (Household heterogeneity) อาทิ คุณลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน รูปแบบการจ้างงาน ประเภทและการครอบครองที่อยู่อาศัย เป็นต้น
- ความสัมพันธ์ระหว่างเงินออมกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ

การตรวจสอบสมมติฐานที่เป็นไปได้ข้างต้นจำเป็นต้องใช้ข้อมูลระดับจุลภาคซึ่งงานวิจัยเชิงประจักษ์ในลักษณะนี้ในประเทศไทยยังมีไม่มากนัก ตารางที่ 1-4 แสดงค่าสถิติรายได้ รายจ่าย การออม และปัจจัยด้านประชากรในระดับครัวเรือนปี พ.ศ. 2544-2556 ประมวลจากแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษานี้ พบว่า ครัวเรือนไทยมีรายได้และเงินออมเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะเงินออมเฉลี่ยเพิ่มขึ้นกว่าร้อยละ 70 จาก 4,329 บาทต่อเดือน เป็น 7,345 บาทต่อเดือน ในขณะที่รายได้เฉลี่ยเพิ่มขึ้นเพียงประมาณร้อยละ 47 สอดคล้องกับอัตราการออมที่เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 9 ของรายได้เป็นร้อยละ 13 ในช่วงเวลาเดียวกัน สะท้อนว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจที่ผ่านมาช่วยเพิ่มความสามารถในการออมของครัวเรือนและการออมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น สถิติแสดงองค์ประกอบของครัวเรือนสอดคล้องกับภาวะสังคมผู้สูงอายุของไทย ตัวอย่างเช่น จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนเพิ่มขึ้น ในขณะที่จำนวนเด็กและผู้มีรายได้มีแนวโน้มลดลง นอกจากนี้ จำนวนสมาชิกครัวเรือนมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่สัดส่วนของครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้นพอสมควรจากร้อยละ 29 เป็นร้อยละ 37 ในช่วงเวลาเพียง 12 ปี เมื่อผู้วิจัยเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างเงินออมกับช่วงอายุ (Age-saving profile) ประเมินจากค่ามัธยฐาน (Median) ของอัตราการออมและอายุของหัวหน้าครัวเรือนเฉพาะกลุ่มตัวอย่างในปี พ.ศ. 2544 และ 2556 เท่านั้น ความสัมพันธ์เป็นไปตามรูปที่ 1-1 ความสัมพันธ์ใกล้เคียงรูปโค้งระฆังคว่ำตามทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต อัตราการออมมีค่าสูงสุดในช่วงวัย 50 ปลายก่อนเกษียณ หลังจากนั้นอัตราการออมปรับลดลงแต่ไม่มากนัก และที่น่าสนใจครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุยังรักษาระดับการออมได้ใกล้เคียงร้อยละ 10 ของรายได้

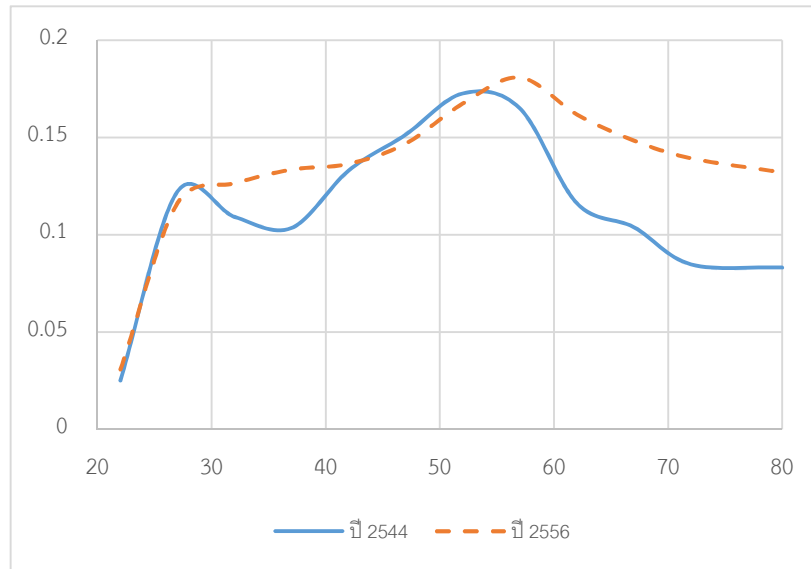
ตารางที่ 1-4 สถิติรายได้ รายจ่าย เงินออม และโครงสร้างประชากรของครัวเรือนไทย 2544-2556

รายการ	2544	2547	2550	2552	2554	2556
รายได้ครัวเรือน (บาทต่อเดือน)	17,994	19,544	21,873	22,820	26,327	26,391
รายจ่ายครัวเรือน (บาทต่อเดือน)	13,665	14,920	16,325	16,791	18,803	19,046
เงินออม (บาทต่อเดือน)	4,329	4,624	5,548	6,029	7,524	7,345
อัตรการออม	0.086	0.083	0.094	0.114	0.113	0.128
อายุหัวหน้าครัวเรือน	49.24	49.90	51.00	51.94	52.89	52.71
จำนวนสมาชิกครัวเรือน	3.50	3.35	3.23	3.19	3.04	2.96
การศึกษาหัวหน้าครัวเรือน	6.76	7.03	7.51	7.62	7.63	7.65
สัดส่วนหัวหน้าครัวเรือนเพศหญิง	0.292	0.319	0.335	0.352	0.365	0.374
จำนวนผู้หารายได้	1.89	1.87	1.82	1.82	1.75	1.73
จำนวนเด็กอายุไม่เกิน 15 ปี	0.85	0.84	0.78	0.68	0.60	0.56
จำนวนผู้สูงอายุ	0.43	0.45	0.47	0.50	0.52	0.53
จำนวนครัวเรือน	11,672	33,250	41,222	42,451	40,508	41,244

หมายเหตุ: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายได้ รายจ่าย และเงินออมเป็นมูลค่าเงินปี พ.ศ. 2556 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการออมปี พ.ศ. 2544 และ 2556 มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในช่วงวัยใกล้ 30 จนถึง 40 ปี การออมของกลุ่มตัวอย่างปี พ.ศ. 2544 ลดลงพอสมควร ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างปีพ.ศ. 2556 กลับเพิ่มขึ้นเล็กน้อย ทั้งนี้ มีความเป็นไปได้สูงว่า ประชากรวัย 30-40 ปีในข้อมูลปี 2544 มีภาระค่าใช้จ่ายการเลี้ยงดูบุตรทำให้การออมลดลง แต่ประชากรวัยเดียวกันในข้อมูลปี 2556 มีจำนวนบุตรลดลงทำให้เงินออมเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ยังพบว่า ครัวเรือนในวัยเกษียณปี พ.ศ. 2544 มีเงินออมลดลงอย่างมากเมื่อเทียบกับข้อมูลปี พ.ศ. 2556 ทั้งนี้ มีความเป็นไปได้ว่า ผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2544 มีการนำเงินออมออกมาเพื่อใช้จ่ายต่างจากผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2556 ที่ส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วเมื่อประชาชนรุ่นนี้อยู่ในวัยทำงานทำให้สามารถเก็บออมได้มาก เมื่อเข้าสู่วัยเกษียณอาจยังได้รับผลตอบแทนจากการออมและส่วนหนึ่งมีรายได้จากบำเหน็จบำนาญและการรับสวัสดิการจากภาครัฐทำให้เงินออมลดลงไม่มาก ดังนั้น การตรวจสอบพฤติกรรมออมของครัวเรือนไทยในภาวะสังคมผู้สูงอายุจึงเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ

รูปที่ 1-1 อัตราการออมและอายุหัวหน้าครัวเรือนปี 2544 และ 2556

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

จากการตรวจสอบงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ใช้ข้อมูลระดับครัวเรือนในหลายประเทศเพื่อศึกษาแบบแผนการออมของครัวเรือน พบว่า ทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตยังสามารถอธิบายพฤติกรรมการออมในระดับบุคคลและครัวเรือนได้ดีโดยความสัมพันธ์ระหว่างการออมและช่วงอายุมีความสัมพันธ์แบบโค้งระฆังคว่ำ (Jappelli and Modigliani, 1998; Browning and Crossley, 2001; Bosworth, Bryant, and Burtless, 2004; Attanasio and Weber, 2010) อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษางานเชิงประจักษ์ส่วนหนึ่งกลับพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการออมและช่วงอายุมีความแตกต่างจากการคาดการณ์ของทฤษฎีข้างต้น (Deaton and Paxson, 1994; Paxson, 1996; Attanasio and Székely, 2000; Chamon and Prasad, 2010; Finlay and Pries, 2014) ซึ่งอาจเกิดจากสองสาเหตุสำคัญ ประการแรก การออมอาจมีแรงจูงใจจากการเก็บออมเพื่อไว้ใช้ยามฉุกเฉิน (Precautionary motive) กล่าวคือ บุคคลจะเก็บออมมากขึ้นสำหรับรายจ่ายการบริโภคและการรักษาพยาบาลหลังจากเกษียณ ซึ่งคนกลุ่มนี้จะมีอายุขัยเฉลี่ยสูงกว่าคนรุ่นก่อนทำให้ต้องมีการวางแผนการเงินมากขึ้น ประการที่สอง การออมอาจมีแรงจูงใจจากการที่ผู้สูงอายุต้องการเก็บไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลาน (Bequest motive) แลกเปลี่ยนกับการได้รับการดูแลที่ดีในช่วงบั้นปลายชีวิต นอกจากนี้ ผลการศึกษายังมีความแตกต่างกันตามบริบทและนโยบายของแต่ละประเทศ (Modigliani and Cao, 2004) ดังนั้น สำหรับการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยคาดการณ์ว่าผลการศึกษาที่ได้สะท้อนบริบทที่เจาะจงของประเทศไทยและเมื่อสังเคราะห์ผลการศึกษากับงานวิจัยเชิงประจักษ์ของประเทศต่างๆ จะเป็นประโยชน์เชิงวิชาการและการใช้ประโยชน์เชิงนโยบายด้านการส่งเสริมการออมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับบุคคล ครัวเรือน สังคม และประเทศเพื่อเตรียมการรองรับภาวะสังคมผู้สูงอายุแบบเต็มรูปแบบในอนาคตอันใกล้

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมการออมและปัจจัยกำหนดที่แตกต่างกันตามอายุ รุ่นเกิด ช่วงเวลา และองค์ประกอบของครัวเรือน
3. เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างการออมกับช่วงอายุ รุ่นเกิด และการเติบโตทางเศรษฐกิจ รวมทั้งประเมินความสอดคล้องกับการคาดการณ์ตามทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

แหล่งที่มาของข้อมูลและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ครัวเรือนตัวอย่างมาจากฐานข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (Socioeconomic Survey, SES) ปี พ.ศ. 2544, 2547, 2550, 2552, 2554 และ 2556 รวบรวมโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ที่เป็นตัวแทนของครัวเรือนทั่วประเทศที่มีฐานะเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกัน เทคนิคการเลือกกลุ่มตัวอย่างของข้อมูล SES คือ การสุ่มตัวอย่างแบบมีชั้นภูมิสองชั้น (Stratified two-stage sampling) โดยใช้ชุมชุมอาคาร (Block) สำหรับเขตเทศบาลและ หมู่บ้าน (Village) สำหรับนอกเขตเทศบาลเป็นหน่วยตัวอย่างขั้นที่หนึ่ง (Primary sampling units) และครัวเรือนส่วนบุคคลเป็นหน่วยตัวอย่างขั้นที่สอง (Secondary sampling units) จำนวนครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างมีความแตกต่างกันในแต่ละปีที่สำรวจ การเก็บข้อมูลของครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างแบ่งตามภูมิภาคและเขตการปกครอง (ในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล) ลักษณะเด่นของข้อมูล SES คือ รายละเอียดในระดับครัวเรือนเกี่ยวกับทรัพย์สิน การถือครองที่ดิน รายจ่ายประเภทต่างๆ ภาระหนี้สิน รายได้ครัวเรือนแบ่งตามแหล่งที่มาของรายได้ เช่น รายได้จากการทำงาน กำไรจากภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร รวมทั้งรายได้อื่นๆ นอกเหนือจากการทำงาน นอกจากนี้ ยังมีรายละเอียดในระดับบุคคล เช่น อายุ เพศ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ เป็นต้น

จำนวนครัวเรือนทั้งหมดในฐานข้อมูลการสำรวจทั้ง 6 ปีเท่ากับ 218,829 ครัวเรือน การกำหนดกลุ่มตัวอย่างของการศึกษารั้งนี้ ผู้วิจัยเริ่มจากการเลือกครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไปและจำกัดเฉพาะครัวเรือนที่มีเงินออมติดลบไม่เกินร้อยละ 10 ของรายได้ครัวเรือน ทำให้จำนวนกลุ่มตัวอย่างลดลงเหลือ 210,347 ครัวเรือน (ร้อยละ 96) อย่างไรก็ตาม จำนวนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละปีมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง ตารางที่ 1-5 แสดงจำนวนครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละปีการสำรวจ พบว่า กลุ่มตัวอย่างในปี พ.ศ. 2544 น้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับปีอื่นๆ ค่อนข้างมาก และค่าเฉลี่ยของจำนวนกลุ่มตัวอย่างแต่ละปีเท่ากับ 35,058 ครัวเรือน

ตารางที่ 1-5 จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

พ.ศ.	ครัวเรือน	ร้อยละ
2544	11,672	5.5
2547	33,250	15.8
2550	41,222	19.6
2552	42,451	20.2
2554	40,508	19.3
2556	41,244	19.6
รวม	210,347	100.0

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน (SES) เรียบเรียงโดยผู้วิจัย

การกำหนดคำนิยามของตัวแปรหลักที่ใช้

รายได้ครัวเรือน เป็นรายได้ต่อเดือนเฉลี่ยของครัวเรือนสามารถแบ่งเป็น 3 รายการหลัก ประกอบด้วย

- 1.) รายได้ที่เป็นตัวเงิน (Money income) มาจากค่าจ้างและผลกำไรจากการประกอบธุรกิจ การทำ การเกษตร รายได้จากทรัพย์สิน ดอกเบี้ย รวมทั้งเงินบำเหน็จบำนาญและเงินสวัสดิการภาครัฐ
- 2.) รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน (Income in-kind) มาจากการประเมินมูลค่าสินค้าและบริการที่ได้รับโดยไม่ต้องซื้อ
- 3.) รายได้อื่นๆ (Income from other sources) มาจากการรับเงินทุนการศึกษา มรดก ผลประโยชน์ จากการประกันทุกรูปแบบ ผลประโยชน์จากประกันสังคม เงินรางวัล ค่านายหน้า เงินถูกสลาก และเงินได้จากการพนัน

เงินออมครัวเรือน คือ ส่วนต่างของรายได้ครัวเรือนและรายจ่ายรวม อย่างไรก็ตาม จากการประเมิน งานวิจัยที่เกี่ยวข้องส่วนหนึ่งได้ตั้งข้อสังเกตว่า รายจ่ายการบริโภคบางรายการอาจจัดเป็นการออมและการลงทุนได้ เช่น การศึกษาบุตรหลาน การดูแลสุขภาพ สินค้าคงทน เป็นต้น ซึ่งควรนับเป็นส่วนหนึ่งของเงินออมครัวเรือนด้วย (Attanasio and Székely, 2000; Scobie and Gibson, 2003) ดังนั้น ผู้วิจัยจะคำนวณเงินออมครัวเรือน 2 รูปแบบสำหรับการศึกษานี้ ประกอบด้วย

- 1.) เงินออมทั่วไป (SAV_1) คือ ส่วนต่างของรายได้ครัวเรือนและรายจ่ายรวม
- 2.) เงินออมที่ปรับค่า (SAV_2) คือ ส่วนต่างของรายได้ครัวเรือนและรายจ่ายโดยไม่รวมรายจ่าย สุขภาพ การศึกษา และการประกันภัย (ไม่รวมการประกันแบบสะสมทรัพย์) ทั้งนี้ เงินออมที่ปรับค่าจะมากกว่าเงินออมทั่วไป

เนื่องจากมูลค่าเงินในแต่ละปีที่เก็บข้อมูลมีความแตกต่างกันและเพื่อให้ตัวแปรที่สัมพันธ์กับเวลา เช่น รายได้ รายจ่ายการบริโภค เงินออม สามารถเปรียบเทียบกันได้ ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลดัชนีราคาผู้บริโภคจากสำนักดัชนีเศรษฐกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ เพื่อปรับให้ค่าของตัวแปรเหล่านี้เป็นมูลค่าเงินปี พ.ศ. 2556

อัตรการออม คือ สัดส่วนของเงินออมทั้งสองรูปแบบข้างต้นต่อรายได้ครัวเรือน คือ อัตรการออมทั่วไป (SR_1) และอัตรการออมที่ปรับค่า (SR_2) ซึ่งเป็นตัวแปรตามที่ใช้ในการวิเคราะห์ทางเศรษฐมิติ

ปัจจัยด้านประชากร (Demographic factors) คือ ตัวแปรที่แสดงโครงสร้างประชากรของแต่ละครัวเรือน ประกอบด้วย จำนวนสมาชิกครัวเรือน สัดส่วนของสมาชิกครัวเรือนที่เป็นเด็ก (อายุไม่เกิน 14 ปี) สัดส่วนของสมาชิกครัวเรือนวัยทำงาน และสัดส่วนของสมาชิกครัวเรือนสูงอายุ (อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป) เพื่อตรวจสอบพฤติกรรมออมของครัวเรือนที่มีแรงจูงใจในการออมสัมพันธ์กับช่วงวัยของชีวิต (Life-cycle motive)

1.4 แนวทางการดำเนินการวิจัย

การสร้างข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ (Synthetic panel)

จากทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต การบริโภคและการออมมีลักษณะเป็นพลวัตตามช่วงเวลาสำคัญของชีวิต อย่างไรก็ตาม การเก็บข้อมูลต่อเนื่องของบุคคลหรือครัวเรือนเดิมในระยะเวลาที่ยาวนานยังไม่ปรากฏมากนัก ในฐานข้อมูลจุลภาคของประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย ดังนั้น ผู้วิจัยจะเริ่มจากการสังเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลตัดขวาง (Cross-sectional data) ในหลายช่วงเวลาให้เสมือนเป็นข้อมูลพาแนล เพื่อศึกษาพฤติกรรมออมของครัวเรือน โดยควบคุมอายุของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของการสำรวจแต่ละปี รายละเอียดทางเทคนิคพอสังเขป คือ สมมติว่าครัวเรือนหนึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างจากการสำรวจในปี พ.ศ. 2544 และหัวหน้าครัวเรือนชื่อนาย A มีอายุ 30 ปีในขณะนั้น ต่อมามีการเก็บข้อมูลในปี พ.ศ. 2547 ครัวเรือนของนาย A อาจไม่ได้เป็นกลุ่มตัวอย่างในปีนี้ ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างจะแตกต่างกัน ผู้วิจัยกำหนดให้ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุ 33 ปีในปี พ.ศ. 2547 สมมติว่าเป็นนาย B เป็นคนรุ่นเดียวกันกับนาย A และดำเนินการในลักษณะนี้ไปเรื่อยๆ วิธีสังเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวจะทำให้ทราบถึงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างการออมและช่วงอายุของคนรุ่นต่างๆ ก่อนที่จะนำไปวิเคราะห์ทางเศรษฐมิติ

การจัดรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือน

การจัดรุ่นเกิดประมวลจากงานวิจัยด้านประชากรศาสตร์ซึ่งครัวเรือนตัวอย่างที่ใช้ครอบคลุม 4 รุ่นสำคัญ คือ รุ่นก่อนเบบี้บูม (ผู้ที่เกิดก่อนพ.ศ. 2489) รุ่นเบบี้บูม (ผู้ที่เกิดพ.ศ.2489-2507) รุ่นเจนเนอเรชันเอ็กซ์ (ผู้ที่เกิดพ.ศ.2508-2522) และรุ่นเจนเนอเรชันวาย (ผู้ที่เกิดพ.ศ.2523-2540) คนแต่ละรุ่นมีพฤติกรรมและค่านิยมแตกต่าง

กันเนื่องจากเติบโตมากับบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกัน ดังนั้น ผู้วิจัยแบ่งหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 15 รุ่นตามปีเกิดโดยระยะเวลาในแต่ละช่วงคือ 5 ปี ประกอบด้วย รุ่นที่ 1 (เกิดก่อนปีพ.ศ. 2469), รุ่นที่ 2 (เกิดปี พ.ศ. 2469-2473) รุ่นที่ 3 (เกิดปี พ.ศ. 2474-2478) รุ่นที่ 4 (เกิดปี พ.ศ. 2479-2483) รุ่นที่ 5 (เกิดปี พ.ศ. 2484-2488) รุ่นที่ 6 (เกิดปี พ.ศ. 2489-2493) รุ่นที่ 7 (เกิดปี พ.ศ. 2494-2498) รุ่นที่ 8 (เกิดปี พ.ศ. 2499-2503) รุ่นที่ 9 (เกิดปี พ.ศ. 2504-2508) รุ่นที่ 10 (เกิดปี พ.ศ. 2509-2513) รุ่นที่ 11 (เกิดปี พ.ศ. 2514-2518) รุ่นที่ 12 (เกิดปี พ.ศ. 2519-2523) รุ่นที่ 13 (เกิดปี พ.ศ. 2524-2528) รุ่นที่ 14 (เกิดปี พ.ศ. 2529-2533) และรุ่นที่ 15 (เกิดปี พ.ศ. 2534-2538) ตามลำดับ

การวิเคราะห์ทางเศรษฐมิติ

ผู้วิจัยทำการประมาณค่าสมการลดรูป (Reduced-form) ตามแบบจำลองของ Deaton and Paxson (1994, 2000a) ซึ่งมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต โดยใช้ข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ของประเทศ ไทย ตัวแปรตามคืออัตราการออมของครัวเรือน ตัวแปรอธิบายสามารถแบ่งได้ 4 กลุ่มหลัก คือ อายุ รุ่นที่เกิด ช่วงเวลา และปัจจัยเฉพาะในระดับครัวเรือน ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยจะประเมินความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของตัวแปรด้านประชากรและฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนต่อพฤติกรรมการออมภาคครัวเรือน รวมทั้งการนำเสนอพลวัตการออมของครัวเรือนสัมพันธ์กับช่วงอายุ รุ่นที่เกิด และช่วงเวลา นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะทำการประมาณค่าสมการการออมของการสำรวจแต่ละปีเพื่อตรวจสอบผลการศึกษาที่ได้จากข้อมูลพาแนลสังเคราะห์

1.5 องค์ประกอบของรายงานการวิจัย

รายงานวิจัยนี้แบ่งเป็น 5 บท โดยมีรายละเอียด ดังนี้

บทที่ 1 เป็นการฉายภาพการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและแนวโน้มเศรษฐกิจมหภาคของประเทศไทย การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และสถิติการออมของภาคครัวเรือน ธุรกิจ และรัฐบาล รวมทั้งการนำเสนอแนวทางการสร้างข้อมูลพาแนลที่สังเคราะห์จากข้อมูลตัดขวางเพื่อใช้ศึกษาพฤติกรรมการออมครัวเรือนในช่วงที่ประเทศไทยเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

บทที่ 2 นำเสนอแบบจำลองเชิงทฤษฎีที่พัฒนาจากทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตที่นิยมใช้กับข้อมูลครัวเรือนในการตรวจสอบผลของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรต่อการออมของครัวเรือน รวมทั้งการทบทวนงานวิจัยเชิงประจักษ์ในต่างประเทศที่ศึกษาพฤติกรรมการออมของครัวเรือนเมื่อประเทศเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เน้นงานวิจัยของประเทศที่มีระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุมากกว่าหรือใกล้เคียงกับประเทศไทย อาทิ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ไต้หวัน เยอรมัน ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ เม็กซิโก จีน เป็นต้น

บทที่ 3 กล่าวถึงวิธีการสร้างตัวแปรที่ใช้ รายละเอียดของข้อมูลกลุ่มตัวอย่าง สถิติพรรณนาของตัวแปรสำคัญ วิธีการวิเคราะห์เชิงปริมาณเพื่อหาหลักฐานเชิงประจักษ์โดยใช้วิธีการทางเศรษฐมิติ และแนวทางการตรวจสอบผลการศึกษา

บทที่ 4 นำเสนอผลการศึกษาและประเมินผลเชิงปริมาณของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อการออมของครัวเรือน และอภิปรายผลของตัวแปรอธิบายสำคัญ ประเมินความสอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคและการออม การเปรียบเทียบผลการศึกษาเชิงประจักษ์ของประเทศต่างๆ รวมทั้งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการศึกษาโดยการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละปี

บทที่ 5 นำเสนอบทสรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ได้จากการศึกษาวิจัยนี้เพื่อเป็นแนวทางการกำหนดนโยบายการส่งเสริมการออม การจัดสรรงบประมาณและการพัฒนาระบบบำนาญเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับผู้สูงอายุ และเสนอความเป็นไปได้ของการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการทางการเงินให้เหมาะสมกับความสามารถในการออมของประชากรแต่ละกลุ่ม

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื้อหาในบทนี้เป็น การนำเสนอทฤษฎีและการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบการวิจัยครั้งนี้ แบ่งเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย **ส่วนแรก** เป็นการนำเสนอทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตซึ่งเป็นทฤษฎีหลักที่อธิบายการบริโภคและการออมที่สัมพันธ์กับช่วงวัยต่างๆ รวมทั้งแนวทางการตรวจสอบสมมติฐานและการประเมินความสอดคล้องของทฤษฎีกับผลการศึกษาเชิงประจักษ์ **ส่วนที่สอง** กล่าวถึงแบบจำลองเชิงทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลจุลภาคระดับครัวเรือนที่ไม่ได้มีช่วงเวลาการเก็บข้อมูลครอบคลุมตลอดช่วงชีวิต โดยหลักการแล้ว การศึกษาวิจัยจะใช้ข้อมูลจุลภาคแบบตัวขวางในหลายช่วงเวลาต่อเนื่องกัน โดยสมมติให้บุคคลที่เกิดปีเดียวกันจะมีพฤติกรรมการออมไม่แตกต่างกัน เมื่อควบคุมปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสรุปจากการศึกษาของ Deaton and Paxson (1994, 2000a) **ส่วนสุดท้าย** เป็นการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เริ่มจากงานวิจัยเชิงสำรวจที่รวบรวมพัฒนาการทางทฤษฎีการบริโภคและการประยุกต์ใช้กับครัวเรือนในหลายประเทศ ตลอดจนนำเสนอข้อค้นพบที่น่าสนใจ รวมทั้งการประเมินความสอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต หลังจากนั้นเป็นการทบทวนงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อพฤติกรรมการออมของแต่ละประเทศซึ่งมีระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน รวมทั้งการตรวจสอบงานวิจัยเชิงประจักษ์ในประเทศไทย โดยภาพรวม ทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตยังสามารถอธิบายการออมของครัวเรือนได้ดี อย่างไรก็ตามบริบทแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันยังส่งผลต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือน

2.1 ทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต (Life cycle theory of consumption)

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการบริโภคและการออมมี 2 ทฤษฎีหลักคือ 1.) สมมติฐานรายได้ถาวร (Permanent income hypothesis: PIH) และ 2.) สมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต (Life-cycle hypothesis: LCH) เริ่มจาก**สมมติฐานรายได้ถาวร**พัฒนาโดย Friedman (1957) สำคัญคือ การบริโภคจะขึ้นกับรายได้ถาวรซึ่งเป็นรายได้คาดหวังในอนาคตซึ่งเฉลี่ยจากภาวะเศรษฐกิจที่มีขึ้นลง ตัวกำหนดรายได้ถาวร ประกอบด้วยทรัพย์สินครัวเรือนทั้งที่จับต้องได้ เช่น อสังหาริมทรัพย์ สินทรัพย์ทางการเงิน และทรัพย์สินที่จับต้องไม่ได้ เช่น การศึกษา การมีสุขภาพดี เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงรายได้ชั่วคราว (Transitory income) อยู่ นอกเหนือความคาดหมายจะมีผลต่อการบริโภคน้อยมาก ครัวเรือนมีแนวโน้มจะเก็บออมเพื่อรักษาระดับการบริโภค (Consumption smoothing) ในช่วงที่รายได้ลดลงหรือมีความผันผวน ดังนั้น การออมหรือการกู้ยืมเป็นเครื่องมือหลักในรักษาการบริโภคให้ราบรื่นแม้ว่ารายได้จะมีความผันผวน

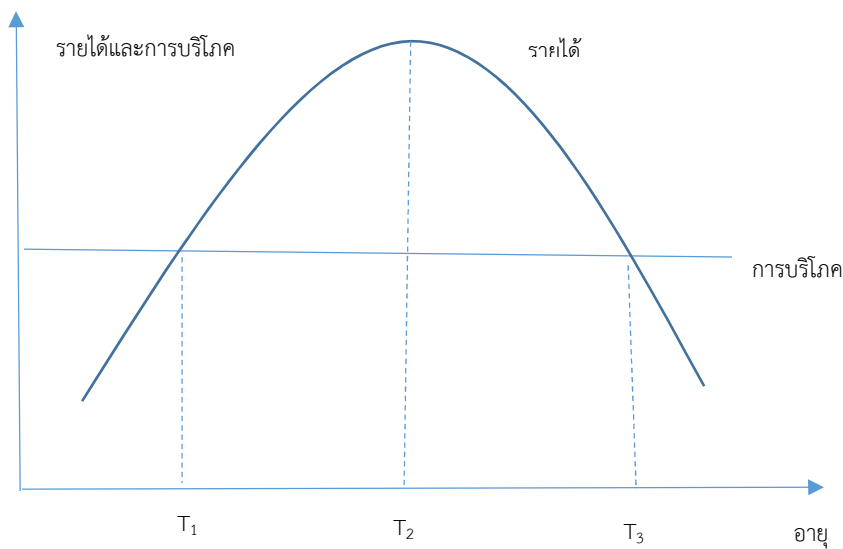
สมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต (LCH) นำเสนอครั้งแรกโดย Modigliani and Brumberg (1954) สำคัญ คือ บุคคลหรือครัวเรือนพยายามรักษาการบริโภคให้ราบรื่นตลอดช่วงชีวิตของตน เมื่อเริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงาน บุคคลจะมีรายได้หลักจากการทำงานและมีการเก็บออมจนกระทั่งเกษียณอายุ การบริโภคหลังจากนั้นต้องอาศัยเงินออมที่สะสมไว้ในช่วงเวลาวัยทำงาน การออมในวัยเด็กหรือช่วงเริ่มต้นทำงานจะติดลบ (Dissaving) ในขณะที่เงินออมจะเพิ่มมากขึ้นในช่วงวัยทำงานตามการเติบโตของรายได้และความมั่นคงในหน้าที่การงานและลดลงเมื่อเกษียณจากการทำงาน ข้อสมมติหลักของ LCH คือ บุคคลต้องการรักษาระดับมาตรฐานการครองชีพ การบริโภคจะไม่ผันผวนมากตลอดช่วงชีวิต และไม่มีข้อจำกัดการกู้ยืม นั่นคือ บุคคลสามารถทำการกู้ยืมได้แต่ต้องไม่เกินรายได้ตลอดช่วงชีวิต ดังนั้น หากกำหนดให้รายได้ถาวรเป็นรายได้ตลอดช่วงชีวิตสมมติฐานรายได้ถาวรและการบริโภคแบบวงจรชีวิตจะใกล้เคียงกันมาก (Deaton, 1992) ถึงแม้ว่าทั้งสองทฤษฎีมีความใกล้เคียงกัน สมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตเน้นไปที่การอธิบายแรงจูงใจในการออมที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสำคัญในชีวิต (Life-cycle motive) ตั้งแต่เริ่มทำงาน สร้างครอบครัว จนกระทั่งการวางแผนทางการเงินสำหรับการเกษียณอายุ ต่างจากสมมติฐานรายได้ถาวรที่ให้ความสำคัญกับการจำแนกรายได้ที่เกิดขึ้นว่าเป็นรายได้ถาวรหรือรายได้ชั่วคราวและตรวจสอบผลต่อการบริโภคและการออม ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะประยุกต์ใช้ทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตในการอธิบายพฤติกรรมออมของครัวเรือนไทยที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การบริโภคและการออมเปรียบเสมือนเหรียญคนละด้าน แบบแผนการบริโภทย่อมสะท้อนถึงแบบแผนการออมเช่นกัน กรอบทฤษฎีดังกล่าวยังสามารถตรวจสอบสมมติฐานที่เป็นไปได้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการออมและช่วงอายุ (Age-saving profile) ความแตกต่างของประชาชนรุ่นต่างๆ (Cohort effect)

เริ่มต้นด้วยการอธิบายแบบแผนการบริโภคตามสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต รูปที่ 2-1 แสดงรายได้และการบริโภคตลอดช่วงชีวิต กล่าวคือ ในช่วงวัยเด็กจนถึงช่วงแรกของวัยทำงานที่อายุ T_1 ปี รายจ่ายการบริโภคมักกว่ารายได้ เงินออมจะติดลบ บุคคลเริ่มมีรายได้จากการทำงานตั้งแต่อายุ T_1 ปี จนถึงวัยเกษียณเมื่ออายุ T_3 ปี เป็นช่วงเวลาที่การออมเป็นบวกมีการสะสมทรัพย์สินมากขึ้น โดยทั่วไป การออมจะมากที่สุดในช่วงวัยกลางคนอายุประมาณ 50-55 ปี เนื่องจากภาระค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรลดลงและรายได้จากการทำงานมีความมั่นคงสูงเมื่ออายุเท่ากับ T_2 ปี และการออมจะลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งเกษียณ อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งยังคงมีรายได้หลังเกษียณแต่อาจต้องนำเงินออมมาใช้จ่าย ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างการออมกับอายุจะเป็นแบบโค้งระฆังคว่ำ

นัยยะทางทฤษฎีต่อพฤติกรรมออมของครัวเรือนสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร คือ ช่วงเริ่มต้นที่อัตราการเกิดลดลงและอายุขัยเฉลี่ยไม่สูงนัก ประชากรวัยแรงงานมีสัดส่วนสูงกว่าประชากรวัยพึ่งพิงทั้งเด็กและผู้สูงอายุ การเติบโตทางเศรษฐกิจส่งผลบวกต่อประชากรวัยหนุ่มสาวที่ยังอยู่ในตลาดแรงงานอีกนาน กอปรกับแนวโน้มการมีบุตรลดลง ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรจะลดลงเมื่อเทียบกับประชากรรุ่นก่อน ในขณะที่มี

ความสามารถในการออมมากขึ้น ดังนั้น การออมโดยรวมจึงเพิ่มขึ้น สถานการณ์ดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงทางตรงข้าม เมื่อเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ กล่าวคือ สัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นและมีการออมลดลง ในขณะที่สัดส่วนประชากรวัยทำงานลดลงจากอัตราการเกิดที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้การออมโดยรวมของประเทศลดลง อย่างไรก็ตาม มีความเป็นไปได้ว่า การออมอาจเพิ่มขึ้นตามอายุและอาจไม่ลดลงแม้ว่าจะเกษียณอายุแล้วก็ตาม เนื่องจากการออมอาจมีแรงจูงใจจากการสำรองไว้ใช้ยามฉุกเฉิน (Precautionary saving) ในภาวะที่ตลาดการเงินที่ไม่สมบูรณ์ ครัวเรือนส่วนหนึ่งโดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้ประจำอาจมีข้อจำกัดในการเข้าถึงสินเชื่อทำให้การรักษาระดับการบริโภคทำได้อย่างจำกัด และแรงจูงใจในการสร้างมรดกให้ลูกหลาน (Bequest motives) ดังนั้น ผลโดยรวมอาจไม่ทำให้การออมของประเทศลดลง

รูปที่ 2-1 การบริโภคและการออมภายใต้สมมติฐานรายได้ตลอดชีวิต

โครงสร้างประชากรและการเติบโตทางเศรษฐกิจส่งผลต่อการออมโดยรวมของประเทศ การเติบโตทางเศรษฐกิจจะเป็นผลดีต่อประชากรวัยแรงงานโดยเฉพาะวัยหนุ่มสาวรายได้ตลอดชีวิตจะเพิ่มขึ้นและมีศักยภาพในการเก็บออมได้มากขึ้น จากการศึกษาเชิงประจักษ์ที่ใช้ข้อมูลหลายประเทศมักพบว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจนำไปสู่อัตราการออมที่มากขึ้น (Deaton, 1997) กรณีของประเทศกำลังพัฒนาที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจระดับสูงและเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายรรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงในตลาดแรงงานและสวัสดิการผู้สูงอายุทำให้ผู้สูงอายุที่เกษียณในปัจจุบันส่วนใหญ่มาจากภาคเศรษฐกิจที่เป็นทางการที่มีบำเหน็จบำนาญ และภาครัฐเพิ่มงบประมาณการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุด้านต่างๆ ทำให้คุณภาพชีวิตหลังเกษียณจะดีกว่าเมื่อเทียบกับผู้สูงอายุนก่อน นอกจากนี้

ผู้สูงอายุอาจมีแรงจูงใจในการออมจากการเตรียมพร้อมสำหรับค่ารักษาพยาบาลในอนาคตหรือการสร้างมรดกให้ลูกหลานเพื่อตอบแทนการดูแลที่ดีจากครอบครัวในช่วงบั้นปลายของชีวิต ในขณะที่อัตราการเกิดที่ลดลงส่งผลให้ประชากรวัยทำงานในอนาคตมีสัดส่วนลดลงและเป็นกลุ่มที่มีบุตรจำนวนไม่มาก ค่าใช้จ่ายในการดูแลบุตรและพ่อแม่สูงอายุจะลดลงเมื่อเทียบกับประชากรรุ่นก่อน ดังนั้น ความสามารถในการเก็บออมจะมีมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่าความเป็นไปได้ต่างๆ เหล่านี้อาจทำให้การออมโดยรวมของประเทศเพิ่มขึ้นแม้ว่าประเทศจะเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ และแตกต่างจากการคาดการณ์ตามสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตที่ได้กล่าวไป

ในบริบทของประเทศกำลังพัฒนารวมทั้งประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โครงสร้างอายุประชากร และรูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุที่มีแนวโน้มอาศัยอยู่ตามลำพังหรือกับคู่สมรสมากขึ้น ในขณะที่บทบาทภาครัฐที่เพิ่มการจัดสวัสดิการด้านต่างๆ ให้ผู้สูงอายุ นำไปสู่คำถามเชิงนโยบายต่างๆ เกี่ยวกับการออมและการลงทุน อาทิ การขยายตัวทางเศรษฐกิจนำไปสู่การออมที่มากขึ้น หรือการออมที่เพิ่มขึ้นนั่นเองที่ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจ โครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนไปส่งผลต่อพฤติกรรมออมของครัวเรือนอย่างไร มีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงใดระหว่างประชากรแต่ละรุ่น แรงกดดันทางสังคมและการเมืองที่ต้องการเพิ่มสิทธิประโยชน์หลังเกษียณอายุให้กับแรงงานส่งผลให้แรงงานออมเงินลดลงหรือไม่ และเป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากน้อยเพียงใด Deaton (1992) รวบรวมงานวิจัยเกี่ยวกับการบริโภคและการออมที่ใช้ข้อมูลแต่ละประเทศและการเปรียบเทียบระหว่างประเทศ พบว่า การออมและการบริโภคไม่ได้สัมพันธ์กับรายได้ตลอดช่วงชีวิตมากนัก ส่วนมากมักขึ้นกับรายได้ปัจจุบัน นอกจากนั้น มีครัวเรือนไม่มากที่มีการออมระยะยาวหรืออยู่ในระบบการออมภาคบังคับ รวมทั้งครัวเรือนส่วนใหญ่อาจมีข้อจำกัดการกู้ยืม ดังนั้น พฤติกรรมการออมของครัวเรือนอาจไม่ปฏิบัติตามการคาดการณ์ของทฤษฎีอาจมีไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม จากการตรวจสอบงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ใช้ข้อมูลระดับจุลภาคสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตยังเป็นทฤษฎีหลักที่ใช้ในการศึกษาพฤติกรรมออมของครัวเรือน แม้ว่าผลการศึกษาส่วนหนึ่งอาจแตกต่างจากทฤษฎี ทั้งนี้ อาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เจาะจงสำหรับประเทศนั้น

2.2 แบบจำลองเชิงทฤษฎีที่อธิบายความสัมพันธ์ของการออมและปัจจัยด้านประชากร

รายละเอียดในส่วนนี้เป็นการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตที่อธิบายพฤติกรรมการบริโภคและการออมของประชาชนในช่วงวัยต่างๆ ของชีวิต เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ผลการเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างประชากรต่อการออมของครัวเรือนในประเทศไทยโดยใช้ข้อมูลจุลภาคระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556 ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงทางประชากร (Demographic transition) เป็นปัจจัยสำคัญที่อาจส่งผลต่อภาพรวมการออมของประเทศ นอกจากนี้ การเติบโตทางเศรษฐกิจใน

ระดับสูงทำให้รายได้เฉลี่ยของประชากรเพิ่มขึ้นอาจนำไปสู่การออมที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเพิ่มความมั่งคั่งตลอดช่วงชีวิตให้กับประชากรวัยหนุ่มสาวเมื่อเทียบกับประชากรสูงอายุ เมื่อประยุกต์ใช้ทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตกับข้อมูลจุลภาคระดับครัวเรือน เราสามารถตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างการออมกับโครงสร้างอายุของประชากร รวมทั้งผลเชิงปริมาณของการเติบโตทางเศรษฐกิจต่อการออมของครัวเรือน และเปรียบเทียบผลการศึกษาเชิงประจักษ์ที่ได้ว่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ ยังช่วยเพิ่มความเข้าใจเกี่ยวกับพลวัตการออมของประเทศและแนวโน้มต่างๆที่เป็นไปได้ในอนาคต

ผู้วิจัยเริ่มจากแบบจำลองของ Deaton and Paxson (1994, 2000a) ที่พัฒนาบนพื้นฐานของสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต และเป็นแบบจำลองเชิงประจักษ์ที่นิยมใช้ในการตรวจสอบพฤติกรรมการบริโภคและการออมของครัวเรือน กำหนดให้การบริโภคของครัวเรือน i แทนด้วย c_{ia} สัมพันธ์กับช่วงวัยของชีวิตและมูลค่าปัจจุบันของทรัพยากรเศรษฐกิจตลอดอายุขัย (Lifetime resources: W_i) ณ เวลาเริ่มต้น ซึ่งเป็นผลรวมของมูลค่าทรัพย์สินตอนเริ่มต้นที่ได้รับจากบิดามารดาแทนด้วย A_i^0 และมูลค่าปัจจุบันของรายได้ตลอดชีวิต (y_{ia}^l) โดยที่ r คือ อัตราดอกเบี้ยที่แท้จริง สมมติให้มีค่าคงที่ทุกช่วงเวลา a แทนอายุของหัวหน้าครัวเรือน l และแทนเวลา ตามลำดับ ดังนั้น มูลค่าปัจจุบันของทรัพย์สินสามารถเขียนแสดงได้ ดังนี้

$$W_i = A_i^0 + \sum_{a=0}^L y_{ia}^l (1+r)^{-a} \quad (2-1)$$

การบริโภคครัวเรือน i เมื่อหัวหน้าครัวเรือนมีอายุเท่ากับ a มีการเปลี่ยนแปลงตามช่วงอายุแทนด้วย $f_i(a)$ และเป็นสัดส่วนกับมูลค่าทรัพย์สิน เขียนแสดงได้ ดังนี้

$$c_{ia} = f_i(a)W_i \quad (2-2)$$

ผลของการเติบโตทางเศรษฐกิจต่อการออมจะมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นกับความสัมพันธ์ระหว่างรายได้จากการทำงานกับภาวะเศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลา สมมติเพิ่มเติมให้ตลาดเงินเป็นตลาดสมบูรณ์ (Complete market) กล่าวคือ ครัวเรือนสามารถกู้ยืมเงินในช่วงที่เงินออมติดลบและจ่ายคืนเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยเมื่อมีเงินออม ทั้งนี้ต้องไม่เกินมูลค่าของรายได้ตลอดช่วงชีวิต ดังนั้น รายได้ครัวเรือนในแต่ละช่วงเวลาจะเปลี่ยนไปตามช่วงอายุ และขึ้นกับมูลค่าทรัพย์สินในลักษณะเดียวกับการบริโภค สามารถเขียนแสดงได้ว่า

$$y_{ia}^l = g_i(a)W_i \quad (2-3)$$

เพื่อความง่ายในการวิเคราะห์ สมมติให้มูลค่าทรัพย์สินตอนเริ่มต้นเป็นสัดส่วนกับมูลค่าทรัพย์สินรวม นั่นคือ $A_i^0 = \alpha_i^0 W_i$ ดังนั้น สมการแสดงข้อจำกัดงบประมาณตลอดชีวิต (Lifetime budget constraint) เท่ากับ

$$\alpha_i^0 + \sum_{a=0}^L (1+r)^{-a} [g_i(a) - f_i(a)] = 0 \quad (2-4)$$

สมการแสดงทรัพย์สินเมื่อหัวหน้าครัวเรือนอายุ a จะขึ้นกับมูลค่าทรัพย์สินตอนเริ่มต้น (A_i^0) และการเก็บออมในแต่ละช่วงเวลา

$$A_{ia} = (1+r)^a A_i^0 + \sum_{k=0}^a (1+r)^k (y_{ik}^l - c_{ik}) \quad (2-5)$$

จากสมการที่ (2-3) ถึง (2-5) รายได้ครัวเรือน y_{ia} แบ่งเป็นสองส่วน คือ ผลประโยชน์จากทรัพย์สิน rA_{ia} และ รายได้จากการทำงาน y_{ia}^l เขียนแทนด้วย

$$\begin{aligned} y_{ia} &= rA_{ia} + g_i(a)W_i \\ &= r(1+r)^a \alpha_i^0 W_i + r \sum_{k=0}^a (1+r)^k (g_i(a) - f_i(a)) W_i + g_i(a)W_i \\ &= h_i(a)W_i \end{aligned} \quad (2-6)$$

โดยที่ $h_i(a) = g_i(a) + r(1+r)^a \alpha_i^0 + r \sum_{k=0}^a (1+r)^k (g_i(a) - f_i(a))$

เงินออมครัวเรือน (s_{ia}) เท่ากับส่วนต่างของรายได้และรายจ่ายบริโภคของครัวเรือน และอัตราการออม (s_{ia}/y_{ia}) จะมีค่าใกล้เคียงกับส่วนต่างของลอการิทึมรายได้และลอการิทึมรายจ่าย

$$s_{ia}/y_{ia} \approx \ln y_{ia} - \ln c_{ia} = \ln h_i(a) - \ln f_i(a) \quad (2-7)$$

นัยยะทางทฤษฎีจากสมการที่ (2-7) คือ อัตราการออมขึ้นกับอายุ อัตราดอกเบี้ย และความเสี่ยงแบบเจาะจง (Idiosyncratic variation) แต่ไม่สัมพันธ์กับรายได้ตลอดช่วงชีวิตและการเพิ่มขึ้นของรายได้ บริโภค (Deaton and Paxson, 2000a)

อย่างไรก็ตาม การจัดเก็บข้อมูลจุลภาคระดับครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่ได้ครอบคลุมช่วงเวลาตลอดอายุขัยของกลุ่มตัวอย่าง ดังนั้น ในทางปฏิบัติ งานวิจัยส่วนใหญ่จะใช้ข้อมูลแบบตัวขวาง (Cross-sectional data) ของการ

สำรวจครัวเรือนในหลายช่วงเวลาต่อเนื่องกันเพื่อตรวจสอบพลวัตของการบริโภคและการออมของครัวเรือน โดยอาศัยแนวทางจาก Browning, Deaton, and Irish (1985) วิธีการดังกล่าวจะทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างการออมและช่วงอายุ รวมทั้งความแตกต่างระหว่างคนรุ่นต่างๆ โดยมีข้อสมมติหลักว่า ประชากรในรุ่นเดียวกันมีพฤติกรรมการบริโภคและการออมเหมือนกัน การสำรวจครัวเรือนแต่ละรอบจะมีกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุแตกต่างกันมากพอสมควร ดังนั้น เมื่อควบคุมปีที่เกิดของหัวหน้าครัวเรือน แทนด้วย b สมการที่ (2-2) จะเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยเป็น

$$c_{iab} = f_i(a)W_{ib} \quad (2-8)$$

ข้อสังเกตจากสมการที่ (2-8) คือ $f_i(a)$ ไม่ขึ้นกับปีที่เกิด ในขณะที่ W_{ib} ขึ้นกับปีที่เกิดแต่ไม่ขึ้นกับอายุ เมื่อเขียนให้อยู่ในรูปของลอการิทึมและหารายจ่ายการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเกิดปีเดียวกัน จะได้ว่า

$$\overline{\ln c_{ab}} = \overline{\ln f(a)} + \overline{\ln W_b} \quad (2-9)$$

สำหรับการประมาณค่าสมการการบริโภคกำหนดให้เวกเตอร์ตัวแปรดัมมี่ที่แสดงอายุของหัวหน้าครัวเรือน (D^a) เป็นตัวแทนของเทอม $\overline{\ln f(a)}$ ในขณะที่เวกเตอร์ตัวแปรดัมมี่ที่แสดงรุ่นของหัวหน้าครัวเรือนตามปีที่เกิด (D^b) และเวกเตอร์ตัวแปรดัมมี่แสดงเวลาที่เก็บข้อมูล (D^t) เป็นตัวแทนของเทอม $\overline{\ln W_b}$ ตามลำดับ ดังนั้น สมการลดรูป (Reduced-form) ของการบริโภคสามารถเขียนแสดงได้ ดังนี้

$$\overline{\ln c_{ab}} = \alpha'_c D^a + \beta'_c D^b + \gamma'_c D^t + \varepsilon_c \quad (2-10)$$

อย่างไรก็ตาม สมการที่ (2-10) ยังไม่สามารถประมาณค่าได้ทันทีเพราะเกิดปัญหาที่ตัวแปรอธิบายมีความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงอย่างสมบูรณ์ (Exact collinearity) กล่าวคือ ปีที่เก็บข้อมูลจะเท่ากับอายุบวกด้วยปีที่เกิด ($t = a + b$) ดังนั้น การประมาณค่าต้องมีการกำหนดเงื่อนไขเพิ่มเติม (Restrictions) การศึกษาวิจัยนี้จะใช้เงื่อนไขเหมือนกับ Deaton and Paxson (1994) ที่กำหนดให้ผลรวมของสัมประสิทธิ์ตัวแปรดัมมี่ที่แสดงเวลาเท่ากับศูนย์ ($\sum \gamma_c = 0$) และไม่มีความสัมพันธ์กับช่วงเวลา ($\sum \gamma_c \cdot t = 0$)² ในทำนองเดียวกัน สมการลดรูปของรายได้ครัวเรือน สามารถเขียนแสดงได้ ดังนี้

² การแก้ปัญหการประมาณค่าสมการที่ (2-10) อาจกำหนดเงื่อนไขที่แตกต่างจาก Deaton and Paxson (1994) โดยให้ผลรวมของสัมประสิทธิ์ตัวแปรดัมมี่ตามปีเกิดเท่ากับศูนย์และไม่มีความสัมพันธ์กับช่วงเวลา (Chamon and Prasad 2010, Finlay and Price, 2014) หรือ การใช้วิธีสถิติที่ไม่ใช้พารามิเตอร์ (Nonparametric analysis) (Movshuk, 2012)

$$\overline{\ln y_{ab}} = \alpha'_y D^a + \beta'_y D^b + \gamma'_y D^t + \varepsilon_y \quad (2-11)$$

จากสมการที่ (2-7) อัตราการออม (s_{ab}/y_{ab}) สามารถคำนวณได้ผลต่างของสมการที่ (2-11) และ (2-10)

$$\begin{aligned} s_{ab}/y_{ab} &\approx (\alpha'_y - \alpha'_c) D^a + (\beta'_y - \beta'_c) D^b + (\gamma'_y - \gamma'_c) D^t + (\varepsilon_y - \varepsilon_c) \\ &\approx \alpha'_s D^a + \beta'_s D^b + \gamma'_s D^t + \varepsilon_s \end{aligned} \quad (2-12)$$

หลังจากนั้น เราสามารถประมาณค่าสมการลดรูปสำหรับอัตราการออมของครัวเรือนที่แสดงได้สมการที่ (2-12) ได้โดยตรง โดยกำหนดให้ $\sum \gamma_s = 0$ และ $\sum \gamma_s \cdot t = 0$ เนื่องจากวัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยนี้คือ การวิเคราะห์ผลของการเป็นสังคมผู้สูงอายุต่อพฤติกรรมออมของครัวเรือน ดังนั้น งานวิจัยนี้จะเพิ่มปัจจัยด้านประชากร (Z) เป็นเวกเตอร์ตัวแปรอธิบายเพิ่มเติมซึ่งประกอบไปด้วย จำนวนสมาชิกครัวเรือน จำนวนสมาชิกครัวเรือนวัยพึ่งพิงที่เป็นเด็กและผู้สูงอายุ และควบคุมปัจจัยเฉพาะอื่นๆ ของครัวเรือน สมการที่เพิ่มเติมปัจจัยด้านประชากรในการอธิบายพฤติกรรมออมของครัวเรือนสามารถเขียนแสดงได้ ดังนี้

$$s/y = \alpha'_s D^a + \beta'_s D^b + \gamma'_s D^t + \theta'Z + \varepsilon_s \quad (2-13)$$

รายละเอียดการกำหนดตัวแปรที่ใช้ และวิธีการสังเคราะห์ข้อมูลจุลภาคที่เป็นแบบตัวขวางให้เป็นข้อมูลพาแนลของครัวเรือนในประเทศไทย รวมทั้งแนวทางการตรวจสอบผลการประมาณค่าจะกล่าวถึงโดยละเอียดในบทที่ 3

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย **ส่วนแรก** เป็นการนำเสนองานวิจัยที่สำรวจการพัฒนาทางทฤษฎีและแนวทางการทดสอบสมมติฐานที่เป็นไปได้ เริ่มจากการศึกษาของ Browning and Lusardi (1996) ที่รวบรวมการประยุกต์ใช้ทฤษฎีและข้อค้นพบเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการออมภาคครัวเรือน การศึกษาของ Attanasio and Weber (2010) ที่รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวกับการบริโภคและการออม การประเมินความสอดคล้องกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต รวมทั้งนำเสนอสถานการณ์การออมที่เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาที่การออมของผู้สูงอายุไม่ได้ลดลง และการศึกษาของ Bosworth, Bryant, and Burtless (2004) ที่ตรวจสอบผลของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรต่อการพัฒนาเศรษฐกิจด้านต่างๆ **ส่วนที่สอง** ผู้วิจัยจะนำเสนองานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ใช้ข้อมูลระดับจุลภาคในการอธิบายพฤติกรรมออมของครัวเรือนจากการเข้าสู่สังคม

ผู้สูงอายุ งานวิจัยส่วนใหญ่ประยุกต์ใช้แบบจำลอง Deaton and Paxson (1994, 2000a) **ส่วนสุดท้าย** เป็นการทบทวนงานวิจัยเชิงประจักษ์การออมครัวเรือนในประเทศไทย

2.3.1 งานวิจัยที่สำรวจการพัฒนาและการประยุกต์ทฤษฎี

แรงจูงใจการออมภาคครัวเรือนมาจากหลายเหตุปัจจัย หนึ่งในนั้นคือแรงจูงใจการออมตามช่วงชีวิต (Life-cycle motive) ที่บุคคลวางแผนการออมเพื่อรองรับความจำเป็นในแต่ละช่วงเวลาของชีวิต Browning and Lusardi (1996) รวบรวมงานวิจัยเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการออมภาคครัวเรือน พบว่า แบบจำลองการบริโภคแบบวงจรชีวิตแบบขยายยังเป็นทฤษฎีหลักที่ใช้ในการอธิบายพฤติกรรมการบริโภคและการออมของครัวเรือน ตัวอย่างการเพิ่มเติม เช่น การคาดการณ์รายได้ในอนาคตที่อาจไม่แน่นอน บทบาทการออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉิน ข้อจำกัดการกู้ยืม (Liquidity constraint) และแรงจูงใจจากการออมเพื่อสร้างมรดก เป็นต้น Browning and Lusardi (1996) ประเมินว่า ถึงแม้ว่าการแยกบทบาทของการมีข้อจำกัดการกู้ยืมและแรงจูงใจการออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉินต่อพฤติกรรมการออมทำได้อย่างจำกัด แต่ผลต่อการออมค่อนข้างชัดเจนคือ ครัวเรือนจะมีการออมมากขึ้น (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Browning and Crossley (2001)) โครงสร้างประชากรมีผลต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือน แต่ผลการศึกษาเชิงประจักษ์มีความแตกต่างกันและไม่เป็นไปตามการคาดการณ์ทางทฤษฎีมากนัก ส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาในการจัดเก็บข้อมูลจุลภาค ตัวอย่างเช่น ในช่วงทศวรรษที่ 1970-1990 อัตราการออมของครัวเรือนสหรัฐอเมริกาตกลงอย่างต่อเนื่อง Bosworth, Burtless, and Sabelhaus (1991) พบว่า การออมที่ลดลงไม่ได้มาจากโครงสร้างอายุประชากรหรือความแตกต่างของพฤติกรรมการออมของคนแต่ละรุ่น แต่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของรายได้ครัวเรือนค่อนข้างต่ำและส่งผลกระทบต่อประชากรแต่ละรุ่นเท่าๆ กันทำให้เก็บออมได้น้อยลง อย่างไรก็ตาม Boskin and Lau (1988) ทำการศึกษาในช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับ Bosworth, Burtless, and Sabelhaus (1991) กลับพบว่า การออมที่ลดลงมาจากประชากรที่เกิดในช่วงเบบี้บูมมีการออมต่ำกว่าคนรุ่นก่อนค่อนข้างมาก ประมาณร้อยละ 10 สอดคล้องกับการศึกษาของ Attanasio (1993) ที่พบว่า ประชากรแต่ละรุ่นมีพฤติกรรมการออมที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ เมื่อรวมรายจ่ายการบริโภคสินค้าคงทน (Durable goods) เป็นส่วนหนึ่งของการออม พฤติกรรมการออมของครัวเรือนสหรัฐอเมริกาสอดคล้องกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต Browning and Lusardi (1996) ประเมินว่า ความแตกต่างของผลการศึกษาเกิดจากการกำหนดข้อสมมติแบบจำลองที่แตกต่างกัน แต่ผลการศึกษาส่วนใหญ่จากการใช้ข้อมูลจุลภาคมีความสอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต (Browning and Crossley, 2001)

สมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตอธิบายความแตกต่างของการออมในแต่ละประเทศว่า ประเทศที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงจะมีการออมในสัดส่วนสูง เนื่องจากคนรุ่นใหม่จะมีรายได้ตลอดช่วงชีวิตเพิ่มขึ้นมากเมื่อเทียบกับคนรุ่นก่อนและมีแนวโน้มที่จะเก็บออมมากขึ้น ในขณะที่ผู้สูงอายุมีแนวโน้มนำเงินออมออกมาใช้จ่าย

อย่างไรก็ตาม การคาดการณ์ข้างต้นต่างจากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาที่มีสัดส่วนการออมสูงมาก ทั้งที่ประชากรแรงงานวัยหนุ่มสาวลดลง (Attanasio and Weber, 2010) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่ สัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นเมื่อเทียบกับวัยแรงงานทำให้การพึ่งพิงการดูแลจากลูกหลานเป็นไปได้ยากขึ้นและอาจ ไม่ครอบคลุมค่าใช้จ่ายหลังการเกษียณอายุ อาทิ ค่ารักษาพยาบาล การบริโภคที่เพิ่มขึ้นตามอายุขัยเฉลี่ยที่เพิ่มขึ้น การออมส่วนบุคคลจึงเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่ประชาชนทุกช่วงวัยจะพยายามเก็บออมให้มากที่สุดสำหรับค่าใช้จ่าย ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต นอกจากนี้ สัดส่วนประชากรที่ได้รับผลประโยชน์หลังเกษียณจากกองทุนภาครัฐมีไม่มากนัก การศึกษาของ Modigliani and Cao (2004) พบว่า การออมของครัวเรือนประเทศจีนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะ ประชากรที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการสนับสนุนการมีบุตรเพียงคนเดียว (One-child policy) และคนรุ่นนี้ ส่วนใหญ่จะไม่มีสวัสดิการหลังการเกษียณ สอดคล้องกับ Chamon and Prasad (2010) ที่พบว่า ความสัมพันธ์ ของการออมกับช่วงอายุของครัวเรือนประเทศจีนเป็นแบบตัวยูแทนที่จะเป็นแบบตัวยูกลับหัวตามสมมติฐานการ บริโภคแบบวงจรชีวิต อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาของ Chamon and Prasad (2010) กลับไม่พบว่า ครัวเรือนรุ่น ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการมีบุตรเพียงคนเดียวมีการออมเพิ่มขึ้นจากรุ่นอื่นๆ มากนัก ผลการศึกษาที่ไม่ สอดคล้องกับทฤษฎีปรากฏในการศึกษาของ Paxson (1996) ในไต้หวัน และ Poterba (1994) ในหกประเทศ พัฒนาแล้ว ประกอบด้วย แคนาดา เยอรมนี อิตาลี ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ อย่างไรก็ตาม เมื่อควบคุม ปัจจัยด้านประชากรและองค์ประกอบครัวเรือน รุ่นที่เกิด ผลการศึกษาใกล้เคียงกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจร ชีวิตมากขึ้นดังปรากฏในการศึกษาของ Attanasio and Weber (1994) ที่พบว่า การออมที่ลดลงของครัวเรือน ประเทศอังกฤษปี 1986 และ 1988 มาจากสองสาเหตุสำคัญ คือ การเพิ่มขึ้นของราคาที่อยู่อาศัยและผลของความ มั่งคั่ง (Wealth effect) ทำให้คนรุ่นใหม่คาดการณ์ว่ารายได้ตลอดช่วงชีวิตจะเพิ่มขึ้นมากนำไปสู่การขยายตัวของการ บริโภคในทศวรรษที่ 1980

Bosworth, Bryant, and Burtless (2004) รวบรวมงานวิจัยที่ศึกษาผลของการเป็นสังคมผู้สูงอายุต่อ ตลาดเงินและระบบเศรษฐกิจใน 4 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย การออมของครัวเรือน การลงทุน ราคาและ ผลตอบแทนของสินทรัพย์ทางการเงินประเภทต่างๆ และผลต่อเศรษฐกิจโลกผ่านช่องทางการเคลื่อนย้ายทุน ระหว่างประเทศ ผลการศึกษาหลักของแต่ละประเด็นมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

1.) *ผลกระทบต่อการออมของครัวเรือน* การศึกษาเชิงประจักษ์ใช้ข้อมูลระดับจุลภาคผลการ ประเมินค่าส่วนใหญ่สอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต การออมของครัวเรือนมีแนวโน้มลดลง อย่างไรก็ตาม การใช้ข้อมูลจุลภาคอาจมีข้อจำกัดคือ ผลประโยชน์บำเหน็จบำนาญมักนับเป็นส่วนหนึ่งของ รายได้ครัวเรือน และครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มีรายได้สูงไม่มากนัก ส่งผลให้การวัดการออมมี แนวโน้มจะต่ำกว่าสถิติจากข้อมูลเศรษฐกิจมหภาค

2.) ผลกระทบต่อการลงทุน ประเทศที่เป็นสังคมผู้สูงอายุจะมีสัดส่วนประชากรวัยแรงงานน้อยทำให้ความต้องการลงทุนภายในประเทศอาจลดลง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นภาพสะท้อนของการออมที่ลดลงจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุ

3.) ผลกระทบต่อราคาและผลตอบแทนของทรัพย์สิน ในทางทฤษฎี ภาวะสังคมผู้สูงอายุและอัตราการเกิดที่ลดลงน่าจะส่งผลให้ความต้องการที่อยู่อาศัยลดลง ทำให้ราคาและผลตอบแทนการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ปรับลดลง นอกจากนี้ ประชากรสูงอายุน่าจะเลือกการลงทุนที่ความเสี่ยงต่ำอย่างการฝากเงินหรือซื้อพันธบัตร สัดส่วนเงินลงทุนในตลาดหุ้นเทียบกับมูลค่าทรัพย์สินน่าจะลดลง อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาเชิงประจักษ์ส่วนหนึ่งไม่สอดคล้องกับทฤษฎีข้างต้น เช่น แม้ว่าความต้องการที่อยู่อาศัยลดลงแต่ราคาที่พักจริงกลับเพิ่มขึ้น และสัดส่วนการลงทุนในหุ้นไม่ได้ลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งผลการศึกษามีความแตกต่างกันในแต่ละประเทศ

4.) ผลกระทบต่อเศรษฐกิจโลก เนื่องจากระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุในแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน กอปรกับในปัจจุบันการเคลื่อนย้ายเงินทุนระหว่างประเทศมีการผ่อนคลายมากขึ้น ผลการศึกษาส่วนหนึ่ง พบว่า มีการเคลื่อนย้ายเงินทุนจากประเทศพัฒนาแล้วที่เป็นสังคมผู้สูงอายุขั้นสูงไปยังประเทศกำลังพัฒนาที่มีแรงงานมากและยังไม่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างมาก เป็นการเพิ่มผลตอบแทนการลงทุนให้กับประเทศพัฒนาแล้ว รายได้เพิ่มขึ้นและอาจทำให้เงินออมของประเทศที่เป็นสังคมผู้สูงอายุไม่ลดลงหรืออาจเพิ่มขึ้น ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาได้ประโยชน์จากการเข้าถึงแหล่งทุนที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศ

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรมีผลต่อพฤติกรรมการบริโภคและการออมของครัวเรือน นอกเหนือจากแรงจูงใจการออมตามช่วงวัยของชีวิตแล้ว ปัจจัยอื่นๆ อาทิ การเปลี่ยนแปลงนโยบายสวัสดิการ การเพิ่มขึ้นของราคาที่อยู่อาศัย พฤติกรรมการใช้จ่ายที่แตกต่างกันของประชากรแต่ละรุ่น งานวิจัยที่ใช้ข้อมูลระหว่างประเทศส่วนใหญ่มีผลการศึกษาไปในทิศทางเดียวกัน คือ การเป็นสังคมผู้สูงอายุส่งผลให้เงินออมของประเทศลดลง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ใช้ข้อมูลระดับจุลภาคของแต่ละประเทศกลับพบว่า การออมครัวเรือนไม่ลดลงมากนักและบางกรณีอาจเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีปัจจัยอื่นๆ ที่ทำให้ประชากรทุกรุ่นเก็บออมมากขึ้น

2.3.2 งานวิจัยเชิงประจักษ์ในต่างประเทศ

การศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมสูงอายุต่อการออมและการเติบโตทางเศรษฐกิจปรากฏทั้งการศึกษาระดับจุลภาคที่ใช้ข้อมูลครัวเรือนแต่ละประเทศและระดับมหภาคที่ใช้ข้อมูลเปรียบเทียบระหว่างประเทศ (Cross-country analysis) เริ่มจากการศึกษาเชิงมหภาคที่ได้รับการอ้างอิงอย่างแพร่หลายปรากฏในการศึกษาของ Leff (1969) ที่พบว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์

ทางบวกกับการออม ในขณะที่สัดส่วนประชากรวัยพึ่งพิง (รวมเด็กและผู้สูงอายุ) มีความสัมพันธ์ทิศทางตรงข้ามกับการออม สอดคล้องกับการศึกษาของ International Monetary Fund (2004) ที่ใช้ข้อมูลถึง 115 ประเทศ (รวมประเทศไทย) ระหว่างปี 1960-2000 พบว่า สัดส่วนของประชากรสูงอายุที่เพิ่มขึ้นส่งผลให้การเติบโตทางเศรษฐกิจและการออมของประเทศลดลง ใกล้เคียงกับผลการศึกษาของ Higgins and Williamson (1997) ที่ศึกษาในภูมิภาคเอเชีย ในขณะที่การศึกษาของ Horioka and Terada-Hagiwara (2012) ใช้ข้อมูล 12 ประเทศในเอเชีย (รวมประเทศไทย) เพื่อประเมินผลกระทบจากการเป็นสังคมสูงอายุต่อการออมในประเทศ กลับพบว่า อัตราการออมลดลงน้อยมากเนื่องจากประเทศเหล่านี้มีรายได้เพิ่มอย่างต่อเนื่อง อัตราการออมในสองทศวรรษหน้า (2011-2030) จะไม่เปลี่ยนแปลงนักแม้ว่าหลายประเทศเป็นสังคมผู้สูงอายุเต็มที่ อย่างไรก็ตาม การศึกษาจากการใช้ข้อมูลจุลภาคระดับครัวเรือน พบว่า ความสัมพันธ์ของช่วงอายุ การเติบโตทางเศรษฐกิจ และการออมมีความแตกต่างกันในแต่ละประเทศ และผลการศึกษาบางส่วนไม่สอดคล้องกับการบริโภคแบบวงจรชีวิต (Carroll and Summers, 1991; Deaton and Paxson, 2000b)

งานวิจัยที่ใช้ข้อมูลระดับจุลภาคที่ประยุกต์ใช้ทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตเพื่อศึกษาความเชื่อมโยงของการออม การเติบโตทางเศรษฐกิจ และการเป็นสังคมผู้สูงอายุ ปรากฏในงานของ Deaton and Paxson (1994) และเป็นต้นแบบให้กับงานวิจัยจำนวนมากที่ใช้ข้อมูลจุลภาคเพื่อศึกษาพฤติกรรมกรรมการออมของครัวเรือน เริ่มจากการสังเคราะห์ข้อมูลการสำรวจครัวเรือนของไต้หวันระหว่างปี 1976-1990 ให้เป็นข้อมูลพาแนล การเติบโตทางเศรษฐกิจ ภาวะเจริญพันธุ์ที่ลดลง และการมีอายุขัยเฉลี่ยยาวนานขึ้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้พฤติกรรมกรรมการออมของครัวเรือนไต้หวันใกล้เคียงกับการคาดการณ์ของสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต แต่มีผลการศึกษาบางส่วนไม่สอดคล้อง เป็นต้นว่า การบริโภคกลับมีความสัมพันธ์กับรายได้ปัจจุบันค่อนข้างมาก

Paxson (1996) ขยายการวิเคราะห์ให้ครอบคลุมข้อมูลระดับครัวเรือนจาก 4 ประเทศ ประกอบด้วย ไต้หวัน ไทย สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ โดยการสร้างสังเคราะห์ข้อมูลพาแนลจากการสำรวจครัวเรือนที่เป็นแบบตัวขวางในหลายช่วงเวลา เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างการออมกับช่วงอายุ สำหรับข้อมูลของประเทศไทย มาจากการสำรวจครัวเรือน (Socioeconomic Survey: SES) ระหว่างปี 1975-1992 ซึ่งในขณะนั้นโครงสร้างเศรษฐกิจของไทยแตกต่างจากสามประเทศข้างต้นเนื่องจากครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า เมื่อประชากรมีอายุมากขึ้นการออมลดลงน้อยมาก และการเติบโตทางเศรษฐกิจช่วยเพิ่มอัตราการออมของประเทศไม่มากนัก

ประเทศจีนเป็นประเทศที่มีเศรษฐกิจขนาดใหญ่และได้รับความสนใจจากแวดวงวิชาการในการตรวจสอบผลของการเป็นสังคมสูงอายุต่อพฤติกรรมกรรมการออมของครัวเรือน เริ่มจากงานของ Modigliani and Cao (2004)

พบว่า การออมของครัวเรือนเพิ่มขึ้นสูงมากตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา การออมที่เพิ่มขึ้นมากมาจากการเปลี่ยนแปลงระดับนโยบาย 2 ส่วน คือ นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจภายในประเทศเข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น (Market-oriented economy) และนโยบายการควบคุมประชากรในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 ทำให้สัดส่วนประชากรที่อายุต่ำกว่า 15 ปีต่อกำลังแรงงานลดลงจาก 0.96 ในช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 เหลือเพียง 0.41 ในช่วงปลายทศวรรษ 1990 ดังนั้น รูปแบบการดูแลผู้สูงอายุของประเทศจีนจะเปลี่ยนจากการดูแลจากบุตรหลานเป็นการใช้เงินออมส่วนบุคคลแทน อย่างไรก็ตาม Chamon and Prasad (2010) ประยุกต์วิธีการศึกษาของ Deaton and Paxson (1994) กลับพบว่า ประชากรรุ่นที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการมีบุตรคนเดียว (One-child policy) ไม่ได้มีอัตราการออมมากกว่าประชากรรุ่นอื่นๆ การศึกษาของ Chamon and Prasad (2010) ศึกษาพฤติกรรมออมของครัวเรือนเขตเมืองของประเทศจีน โดยใช้ข้อมูลระดับครัวเรือนระหว่างปี 1986-2005 พบว่า การออมเพิ่มขึ้นทุกช่วงอายุโดยเฉพาะครัวเรือนวัยหนุ่มสาวและครัวเรือนผู้สูงอายุ สัดส่วนการออมเพิ่มจากร้อยละ 15 ของรายได้ในปี 1990 เป็นร้อยละ 22 ในปี 2005 ความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการออมและอายุหัวหน้าครัวเรือนเป็นรูปตัวยูกลับหัว (Inverted U-shape) ตามทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต กรณีของประเทศจีน การเปลี่ยนแปลงทางประชากรมีผลต่อการออมครัวเรือนค่อนข้างน้อย สาเหตุสำคัญมาแรงจูงใจออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉิน (Precautionary motives) เนื่องจากการช่วยเหลือของรัฐบาลเรื่องที่อยู่อาศัย การศึกษา และการดูแลสุขภาพมีแนวโน้มลดลง กอปรกับตลาดการเงินในประเทศยังพัฒนาไม่เต็มที่ส่งผลให้ประชาชนส่วนหนึ่งมีข้อจำกัดการกู้ยืม เงินออมส่วนบุคคลจึงเป็นสิ่งสำคัญ อย่างไรก็ตาม ผลการประมาณค่าสมการถดถอยโดยใช้ข้อมูลตัวขวางบางปี พบว่า สัดส่วนประชากรวัยพึ่งพิงในครัวเรือน (เด็กและผู้สูงอายุ) ส่งผลให้การออมลดลง โดยเฉพาะกลุ่มอายุ 0-4 ปี 5-9 ปี และ 10-14 ปี ในขณะที่ครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยมีการออมเพิ่มขึ้นในปี 1997-2001 เมื่อเทียบกับปี 1992-1996 อย่างไรก็ตาม ค่าสัมประสิทธิ์มีค่าติดลบและไม่มีนัยสำคัญในช่วงต้นทศวรรษที่ 2000

ในขณะที่การศึกษาของ Horioka and Wan (2007) ใช้ข้อมูลพาแนลในระดับจังหวัดของประเทศจีนระหว่างปี 1995-2004 เพื่อศึกษาปัจจัยกำหนดพฤติกรรมออมภาคครัวเรือน เริ่มจากการพัฒนาแบบจำลอง Overlapping generation ที่มี 2 ช่วงอายุและใช้วิธีการประมาณค่า Generalized Method of Moments (GMM) ในการตรวจสอบปัจจัยกำหนดการออม ผลการศึกษา พบว่า การออมขึ้นกับระดับการออมในอดีต การเพิ่มขึ้นของรายได้ และอัตราดอกเบี้ยที่แท้จริง สะท้อนว่า พฤติกรรมออมของครัวเรือนประเทศจีนมีความเฉื่อยระดับหนึ่ง ดังนั้น เมื่อรายได้ครัวเรือนเพิ่มขึ้นอาจไม่ส่งผลให้การบริโภคในปัจจุบันเพิ่มมากนัก นอกจากนี้ ยังพบว่า ครัวเรือนในชนบทมีอัตราการออมเพิ่มขึ้นมากเมื่อเทียบกับเขตเมืองประมาณร้อยละ 7 ผลของปัจจัยด้านประชากร พบว่า ครัวเรือนที่มีสัดส่วนเด็กหรือประชากรวัยพึ่งพิง (รวมเด็กและผู้สูงอายุ) ต่อสมาชิกวัยทำงานสูงจะมีการออมลดลงอย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเฉพาะสัดส่วนผู้สูงอายุ พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์มีค่าติดลบ

ตามสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตแต่ไม่มีนัยสำคัญ ถึงแม้ว่าฐานข้อมูลที่ใช้และวิธีการศึกษาจะแตกต่างกับงานของ Chamon and Prasad (2010) แต่ผลการศึกษาที่ได้ใกล้เคียงกัน คือ การออมเพิ่มขึ้นทุกช่วงวัย

รัสเซียเป็นอีกหนึ่งกรณีศึกษาที่น่าสนใจ มีสัดส่วนผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรรวม Bussolo, Schotte, and Matytsin (2015) ศึกษาการออมภาคครัวเรือนในรัสเซียโดยใช้ข้อมูล Russian Longitudinal Monitoring Survey (RLMS) ระหว่างปี 1994-2012 การศึกษานี้มีลักษณะเด่น 2 ประการ *ประการแรก* เนื่องจากการจัดเก็บข้อมูลครัวเรือนส่วนมากจะนับผลประโยชน์จากกองทุนเป็นส่วนหนึ่งของรายได้ แต่ Bussolo, Schotte, and Matytsin (2015) แยกการจ่ายเงินสมทบและการรับผลประโยชน์จากกองทุน กล่าวคือ รายจ่ายเงินสมทบจะนับเป็นส่วนหนึ่งของรายได้หลังหักภาษี และเงินผลประโยชน์เมื่อเกษียณอายุหรือลาออกเป็นทรัพย์สินที่จะนำมาใช้เมื่อเกษียณ *ประการที่สอง* ช่วงเวลาที่ทำการศึกษามีความน่าสนใจมาก เพราะเป็นช่วงที่รัสเซียปรับระบบเศรษฐกิจเข้าสู่ตลาดมากขึ้นระหว่างปี 1994-96 และเผชิญวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศปี 1998 รวมทั้งผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจโลกปี 2008-2009 พบว่า ผลการประมาณค่าของการออมแบบทั่วไปกับการออมเมื่อปรับการจ่ายเงินสมทบไม่แตกต่างกันมากนัก แต่ผลการศึกษาของเงินออมที่ปรับค่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตมากกว่าเหมือนกับกรณีของประเทศอิตาลีในการศึกษาของ Jappelli and Modigliani (1998) และที่น่าสนใจ พบว่า ประชากรรุ่นใหม่มีการออมมากกว่ารุ่นก่อนค่อนข้างมาก การออมของผู้สูงอายุลดลงน้อยมากเมื่อเทียบกับตอนทำงาน ผลการศึกษาสอดคล้องกับงานของ Chamon and Prasad (2010) ในประเทศจีน และ Belke, Dreger, and Ochmann (2012) ในประเทศเยอรมัน สำหรับแนวโน้มการออมของครัวเรือนรัสเซียมีความผันผวนตามภาวะเศรษฐกิจ ต่างจากผลการศึกษาของ Chamon and Prasad (2010) ที่พบว่าครัวเรือนทุกช่วงวัยเงินมีแนวโน้มการออมเพิ่มมากขึ้น

งานวิจัยในประเทศพัฒนาแล้วและเป็นสังคมผู้สูงอายุแบบเต็มที่กำลังปรากฏในการศึกษาของ Belke, Dreger, and Ochmann (2012) ในประเทศเยอรมันนี้ Movshuk (2012) ในประเทศญี่ปุ่น และ Park and Rhee (2005) ในประเทศเกาหลีใต้ เริ่มจาก Belke, Dreger, and Ochmann (2012) ศึกษาผลกระทบของปัจจัยด้านประชากรต่อการออมครัวเรือนในประเทศเยอรมัน โดยใช้ข้อมูลการสำรวจ 3 ปี คือ 1998 2003 และ 2008 ผลการประมาณค่าสนับสนุนแรงจูงใจการออมเพื่อเป็นมรดกให้ลูกหลาน (Bequest motive) กล่าวคือ การออมกับอายุมีความสัมพันธ์เป็นโค้งระฆังคว่ำตามทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตในช่วงอายุ 20-65 ปี หลังจากนั้นการออมกลับเพิ่มขึ้นจากร้อยละ -4 เป็นร้อยละ 2 เมื่ออายุ 80 ปี การออมมีความสัมพันธ์ตรงกันข้ามกับมูลค่าที่อยู่อาศัยสำหรับทุกช่วงอายุ การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยที่มีมูลค่าสูงเป็นการประกันความมั่นคงให้กับครอบครัว ดังนั้น แรงจูงใจในการออมเพื่อความมั่นคงในชีวิตจะลดลง โดยภาพรวม แม้ว่าประเทศเยอรมันจะเป็นหนึ่งในประเทศที่เป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ (สัดส่วนประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปอยู่ที่ร้อยละ 28 ในปี 2017) เมื่อทำการพยากรณ์อัตรา

การออมตามโครงสร้างประชากรที่จะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต พบว่า อัตราการออมโดยรวมของประเทศเยอรมันเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.4 ไปจนถึงปี 2030

ประเทศญี่ปุ่นและเกาหลีใต้เป็นประเทศในเอเชียที่มีรายได้และอัตราการออมสูง เริ่มจากการศึกษาของ Movshuk (2012) ศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อการออมภาคครัวเรือนในประเทศญี่ปุ่น โดยใช้ข้อมูลการสำรวจครัวเรือน (National Survey of Family Income and Expenditure: NSFIE) ระหว่างปี 1989-2004 ผลการศึกษา พบว่า พฤติกรรมการออมมีความแตกต่างกันตามรูปแบบครัวเรือน การออมของครัวเรือนที่มีเด็กใกล้เคียงกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตมากกว่ารูปแบบอื่นๆ เมื่อควบคุมปัจจัยด้านประชากร พบว่า ประชากรทุกรุ่นมีการออมเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้วิจัยยังพยากรณ์การออมของครัวเรือนจากปี 2010-2030 ตามการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากร พบว่า การเป็นสังคมผู้สูงอายุของประเทศญี่ปุ่นทำให้การออมลดลงน้อยมากเพียงร้อยละ 0.03 ต่อปีเท่านั้น ใกล้เคียงกับการศึกษาของ Park and Rhee (2005) ที่ศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงประชากรและการเติบโตทางเศรษฐกิจต่อการออมของครัวเรือนประเทศเกาหลีใต้ โดยใช้ข้อมูลการสำรวจครัวเรือนระหว่างปี 1982-1999 นำมาสร้างเป็นข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มประชากรรุ่นใหม่ช่วงอายุ 20-25 ปีในข้อมูลปี 1999 มีอัตราการออมมากกว่าร้อยละ 40 ของรายได้ ในขณะที่ค่าเฉลี่ยทุกกลุ่มอยู่ที่ร้อยละ 23 เกาหลีใต้เป็นหนึ่งในประเทศที่มีการออมสูงมาก สาเหตุสำคัญมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 การขยายตัวเฉลี่ยที่ร้อยละ 8 ต่อปีในช่วง 1970-1997 อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการออมกับช่วงอายุ พบว่า ในช่วงอายุ 20-30 ปี การออมเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 22 เป็นร้อยละ 40 หลังจากนั้น การออมลดลงอย่างชัดเจนเหลือประมาณร้อยละ 30 ของรายได้ในวัย 45 ปี หลังจากนั้นการออมเพิ่มในสูงขึ้นอีกครั้งจนเกือบถึงร้อยละ 50 ในช่วงวัยเกษียณอายุและค่อยๆปรับลดลงเรื่อยๆ สาเหตุสำคัญที่การออมลดลงในช่วงอายุ 30-45 ปี มาจากค่าใช้จ่ายการศึกษาของบุตรและแนวโน้มราคาที่อยู่อาศัยที่เพิ่มสูงขึ้นมากตั้งแต่ปี 1975 กอปรกับเงื่อนไขการจ่ายเงินดาวน์ในสัดส่วนที่สูงทำให้การออมในช่วงวัยดังกล่าวลดลงมาก ในขณะที่ปัจจัยด้านประชากร เช่น อัตราการเกิดที่ลดลงและการมีอายุยืนยาวขึ้นส่งผลให้ประชากรทุกรุ่นเกิดมีการออมที่มากขึ้น ผลการศึกษาของ Park and Rhee (2005) ใกล้เคียงกับ Attanasio and Weber (1994) ที่พบว่า การเพิ่มขึ้นของราคาอสังหาริมทรัพย์ส่งผลให้การออมของครัวเรือนประเทศอังกฤษลดลง

การศึกษาในไต้หวันยังปรากฏในงานของ Deaton and Paxson (2000b) โดยอาศัยแนวทางการวิเคราะห์ตาม Deaton and Paxson (1994) แต่ใช้ข้อมูลระดับบุคคลแทนจากการสำรวจครัวเรือนและเพิ่มข้อมูลตัวอย่างจนถึงปี 1995 ผลการศึกษาหลัก พบว่า ประชากรวัยหนุ่มสาวมีอัตราการออมสูงกว่าคนรุ่นก่อนจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ประชากรสูงอายุมีอัตราการออมสูงถึงร้อยละ 50 ทั้งนี้ มีความเป็นไปได้ว่าการออมที่เพิ่มขึ้นมากมาจากแรงจูงใจการสร้างมรดกให้ลูกหลาน โดยภาพรวม อัตราการออมของครัวเรือนไต้หวัน

ที่เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 10 เป็นร้อยละ 30 ระหว่างปี 1970-1990 พบว่า ประมาณร้อยละ 4 มาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเป็นสังคมผู้สูงอายุในระดับสูงแทบจะไม่ทำให้การออมลดลงหากยังรักษาการเติบโตทางเศรษฐกิจให้ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 3 อย่างไรก็ตาม Lee, Mason, and Miller (2000) ศึกษาการออมในไต้หวันเช่นกันแต่ใช้เทคนิคการจำลองสถานการณ์ (Simulation method) กลับพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้อัตราการออมรวมของไต้หวันเพิ่มขึ้นมาก ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการใช้นิยามการออมที่ต่างกัน กล่าวคือ Deaton and Paxson (2000b) ใช้คำนิยามที่แคบกว่าเพราะจำกัดเฉพาะเงินออมครัวเรือนเท่านั้น ในขณะที่ Lee, Mason, and Miller (2000) ใช้เงินออมที่รวมผลประโยชน์จากการเกษียณอายุเข้าไปด้วย

การศึกษาที่ใช้ข้อมูลระดับจุลภาคของแต่ละประเทศและนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบปรากฏในการศึกษาของ Attanasio and Székely (2000) ใน 4 ประเทศ ประกอบด้วย เม็กซิโก เปรู ไต้หวัน และไทย เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบพฤติกรรมการออมภาคครัวเรือนและแบ่งกลุ่มตัวอย่างย่อยตามระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน โดยใช้วิธีการศึกษาแบบเดียวกันกับ Deaton and Paxson (1994) สำหรับข้อมูลของประเทศไทยมาจากการสำรวจครัวเรือน (SES) ระหว่างปี 1975-1996 ผลการศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมของประชากรวัยทำงานสูงและเป็นช่วงที่เศรษฐกิจมีการขยายตัวสูงทำให้ครัวเรือนไต้หวันและไทยมีการออมสูงมากเพื่อเตรียมพร้อมกับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้สูงอายุส่วนใหญ่ในประเทศเอเชียยังอาศัยอยู่กับบุตรหลานในรูปแบบครอบครัวขยายทำให้การออมไม่ลดลงมากหลังจากเกษียณอายุ ผลการศึกษาของประเทศไทย ยังพบว่า ผู้หญิงมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานสูงมาก ประมาณร้อยละ 80 มากกว่าของประเทศอื่นๆ ที่อยู่ระหว่างร้อยละ 44-65 การออมครัวเรือนเพิ่มขึ้นร้อยละ 20 ในช่วงปี 1975-96 เมื่อทำการวิเคราะห์แยกองค์ประกอบ (Decomposition analysis) พบว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของไทยทำให้การออมครัวเรือนเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 5 (ร้อยละ 24 ของการเปลี่ยนแปลงรวม) ในขณะที่การออมของครัวเรือนในประเทศในละตินอเมริกาปรับตัวสูงหลักเพื่อเก็บไว้ใช้จ่ายในภาวะที่เศรษฐกิจมีความผันผวนต่างจากประเทศในเอเชียที่การออมเป็นการสะสมความมั่งคั่งเนื่องจากระบบเศรษฐกิจมีเสถียรภาพมากกว่า นอกจากนั้น ประเทศในละตินอเมริกาปรากฏความเหลื่อมล้ำในการออมค่อนข้างชัดเจน การออมเกือบทั้งหมดเป็นของครัวเรือนร้อยละ 20 ที่มีรายได้สูงสุด ต่างจากกรณีของไต้หวันและไทย ที่การออมไม่แตกต่างกันมากนักตามระดับรายได้ครัวเรือน และที่สำคัญ พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการออมกับอายุไม่สอดคล้องกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตมากนัก แต่กลับพบว่า การออมเพิ่มขึ้นตามอายุและไม่มีแนวโน้มจะลดลง โดยเฉพาะกลุ่มที่มีการศึกษาสูง และประชากรรุ่นใหม่มีการออมมากกว่ารุ่นก่อนค่อนข้างมาก

การศึกษาที่ใช้ข้อมูลครัวเรือนในประเทศไทยยังปรากฏในงานของ Paxson (1996) และ Deaton and Paxson (2000a) โดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ปี 1976 1981 1986 1988 1990 และ 1992 เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ อาทิ ไต้หวัน สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ เริ่มจาก Paxson

(1996) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการออมและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ สำหรับข้อมูลของประเทศไทยมาจากการสำรวจครัวเรือน (SES) ระหว่างปี 1975-1992 ซึ่งในขณะนั้นโครงสร้างเศรษฐกิจของไทยแตกต่างจากสามประเทศข้างต้นเพราะครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม ผลการศึกษาพบว่า การเพิ่มขึ้นของรายได้ครัวเรือนทำให้อัตราการออมเพิ่มขึ้นน้อยมาก ถึงแม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างการออมและอายุเป็นไปตามทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต และยังพบว่าการบริโภคและรายได้ก็มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันอย่างมาก ทำให้อัตราการออมเพิ่มขึ้นไม่มาก นอกจากนี้ พฤติกรรมความเคยชินในการบริโภค (Habit formation) มีอยู่ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ การเพิ่มขึ้นของรายได้ในอดีตทำให้การออมเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย Deaton and Paxson (2000a) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการออมโดยใช้ข้อมูลจุลภาคในประเทศไทย ไต้หวัน และไทย การประมาณค่าใช้รุ่นเกิด (Cohort) ในระดับบุคคลแทนที่จะเป็นหัวหน้าครัวเรือน เนื่องจากครัวเรือนส่วนใหญ่มีสมาชิกหลายรุ่น (Multigenerational households) ผลการศึกษา พบว่า ความสัมพันธ์ของอายุและการออมจากการใช้ข้อมูลบุคคลสอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตมากกว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจ จะทำให้อัตราการออมรวมเพิ่มขึ้นเนื่องจากรายได้ตลอดช่วงชีวิต (Lifetime resources) ของประชากรวัยหนุ่มสาวจะเพิ่มขึ้นมากเมื่อเทียบกับประชากรรุ่นก่อน อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารายได้ช่วงชีวิตของคนรุ่นใหม่จะเพิ่มขึ้นแต่รายได้ปัจจุบันยังไม่มากนัก อาจมีความจำเป็นต้องกู้ยืมเพื่อใช้จ่าย ดังนั้น มีความเป็นไปได้ว่าการออมของประเทศจะลดลง อย่างไรก็ตาม ผลของการเติบโตทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรส่งผลต่อการออมเล็กน้อย กรณีของไต้หวัน พบว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้การออมรวมเพิ่มขึ้นมาก โดยเฉพาะในช่วงที่การเพิ่มของประชากรอยู่ในระดับต่ำ ต่างจากผลการศึกษาในประเทศไทยที่พบว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจส่งผลดีต่อประชากรรุ่นหนุ่มสาวซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการบริโภคมากกว่ารายได้มากกว่าประชากรรุ่นก่อน ดังนั้น การออมโดยรวมจึงลดลง

การสังเคราะห์ข้อมูลพาแนลเพื่อตรวจสอบพฤติกรรมการออมของครัวเรือนในประเทศพัฒนาแล้วปรากฏในการศึกษาของ Scobie and Gibson (2003) และ Finlay and Price (2014) เริ่มจาก Scobie and Gibson (2003) สร้างข้อมูลพาแนลสังเคราะห์จากข้อมูลการสำรวจครัวเรือน Household Economic Survey (HES) ของประเทศนิวซีแลนด์ระหว่างปี 1984-1998 ในการอธิบายความแตกต่างของพฤติกรรมการออมของประชากรรุ่นต่างๆ พบว่า ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเกิดในช่วงปี 1920-1939 มีการออมเงินค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับครัวเรือนของประชากรรุ่นก่อนและหลัง สาเหตุหลักมาจากประชากรที่เกิดในช่วงเวลาดังกล่าวได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงสำคัญในตลาดแรงงานและจากกองทุนบำเหน็จบำนาญ กล่าวคือ ช่วงเวลาที่ประชากรกลุ่มนี้อยู่ในตลาดแรงงานเป็นช่วงเศรษฐกิจขยายตัว การว่างงานต่ำ กอปรกับสภาพแรงงานของรัฐวิสาหกิจมีอำนาจการต่อรองเพิ่มขึ้นทำให้การจ้างงานมีความมั่นคง รวมทั้งการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงเพิ่มมากขึ้นจากประมาณร้อยละ 46 เป็นร้อยละ 70 นอกจากนี้ รัฐบาลได้ปรับเพิ่มการจ่ายเงินให้กับกองทุนประกันสังคมประมาณร้อยละ 40

ระหว่างปี 1970-1979 ผลของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้การออมของประชาชนรุ่นนี้ลดลง ความสัมพันธ์ระหว่างการออมและช่วงอายุ (Age-saving profile) สอดคล้องกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต คนรุ่นใหม่ที่เกิดหลังปี 1939 มีการออมเพิ่มขึ้น ในขณะที่ประชากรช่วงเริ่มต้นทำงาน (เกิดหลังปี 1975) มีการออมลดลงเล็กน้อย

Finlay and Price (2014) ศึกษาพฤติกรรมการออมของครัวเรือนในประเทศออสเตรเลีย โดยใช้ข้อมูลสำรวจรายจ่ายครัวเรือน Household Expenditure Survey (HES) ในปี 2003/04 และ 2009/10 วิธีการศึกษาใช้การวิเคราะห์สมการถดถอยควอนไทล์ (Quantile regression) และการตรวจสอบความแตกต่างของอายุ รุ่นเกิด และเวลา ตามแนวทางของ Deaton and Paxson (1994) ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้ไม่มั่นคงหรือรายได้ผันผวนตามการเปลี่ยนแปลงราคาทรัพย์สินจะมีสัดส่วนการออมสูงซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากวิกฤตการณ์ทางการเงินในปี 2008 ที่มูลค่าทรัพย์สินลดลงมาก อัตราการออมขึ้นกับความแตกต่างทางฐานะทางสังคม ครัวเรือนที่ย้ายมาจากประเทศที่ไม่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาราชการหรือครัวเรือนที่ได้รับเงินสวัสดิการเลี้ยงดูบุตรจากรัฐบาลจะมีสัดส่วนการออมเพิ่มขึ้น ผลการประมาณค่าโดยรวมสนับสนุนแรงจูงใจการออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉิน สอดคล้องกับการศึกษาของ Islam, Parasnis, and Fausten (2013) ในประเทศออสเตรเลียเช่นกัน โดยใช้การสำรวจครัวเรือนชุดเดียวกันระหว่างปี 1988-2004 พบว่า สัดส่วนการออมของครัวเรือนที่ย้ายถิ่นจากต่างประเทศสูงกว่าครัวเรือนพื้นเมือง แต่จำนวนเงินออมไม่สูงนักเนื่องจากครัวเรือนย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีรายได้น้อย สำหรับการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างการออมและช่วงอายุของ Finlay and Price (2014) พบว่า มีสอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตแต่การออมปรับลดลงเล็กน้อยในช่วงอายุ 30-50 ปี ก่อนจะปรับเพิ่มขึ้นซึ่งผู้วิจัยให้เหตุผลว่า การออมที่ลดลงน่าจะมาจากภาระค่าใช้จ่ายสูงในการเลี้ยงดูบุตรและการจ่ายดอกเบี้ยจากการซื้อที่อยู่อาศัย ประชากรที่เกิดระหว่างปี 1946-1964 ซึ่งเป็นช่วงเบบี้บูมมีการออมสูงกว่าประชากรรุ่นอื่นๆ

การศึกษาพฤติกรรมการออมของครัวเรือนเม็กซิโกในช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุปรากฏในงานของ Sandoval-Hernandez (2010) ผู้วิจัยใช้ข้อมูลสำรวจครัวเรือน Household Survey of Income and Expenditure (ENIGH) ระหว่างปี 1984-2010 และทำการสังเคราะห์ข้อมูลในแต่ละปีให้เป็นข้อมูลพาแนล (Synthetic panel) รวมทั้งตรวจสอบผลการศึกษาโดยการวิเคราะห์สมการถดถอยของข้อมูลครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละปี พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการออมและช่วงอายุ (Age-saving profile) เป็นไปตามสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต อัตราการออมสูงสุดในช่วงวัย 55-60 ปี หลังจากนั้นจะลดลง เมื่อวิเคราะห์ผลของรุ่นเกิด (Cohort effect) ต่อการออม พบว่า คนรุ่นใหม่มีรายได้น้อยกว่าคนรุ่นก่อนค่อนข้างมากแต่การบริโภคก็เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ส่งผลให้อัตราการออมของคนรุ่นใหม่มีน้อยกว่าคนรุ่นก่อนพอสมควร ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนรุ่นใหม่มีรายจ่ายที่อยู่อาศัยเนื่องจากเป็นช่วงเริ่มต้นการสร้างครอบครัว นอกจากนี้ ยังพบว่า การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน หัวหน้า

ครัวเรือนเป็นผู้ชาย จำนวนสมาชิกที่หารายได้ และจำนวนสมาชิกครัวเรือน มีอัตราการออมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่จำนวนเด็กส่งผลให้การออมลดลง และที่น่าสนใจ พบว่า ครัวเรือนที่เข้าถึงบริการสินเชื่อของสถาบันการเงินได้ดีหรือมีการรับเงินโอนจากบุคคลนอกครัวเรือนจะมีการออมลดลง สะท้อนว่า แรงจูงใจหลักในการออมของครัวเรือนเม็กซิโกมาจากการเก็บไว้เพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉิน (Precautionary motive) สอดคล้องกับงานของ Attanasio and Székely (2000) เช่นกัน

2.3.3 งานวิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการออมในประเทศไทย

การทบทวนงานวิจัยส่วนนี้ ผู้วิจัยเน้นเฉพาะงานวิจัยที่ใช้ข้อมูลจุลภาคในการตรวจสอบพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทย การศึกษาที่ใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคม (Socioeconomic Surveys: SES) ที่ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างทั่วประเทศ ปรากฏในการศึกษาของ Pootrakool, Ariyapruchya, and Sodsrichai (2005) Keeratipongpaiboon (2012) และดิเรก ปัทมสิริวัฒน์และสุวิมล เสงพัฒนา (2557) การศึกษาที่ผู้วิจัยออกแบบการเก็บข้อมูลโดยตรงระดับบุคคลเป็นการศึกษาของ วรเวศม์ สุวรรณระดา และสมประวิณ มันประเสริฐ (2552)

เริ่มจาก Pootrakool, Ariyapruchya, and Sodsrichai (2005) ศึกษาการออมระยะยาวของประเทศไทย โดยใช้การวิเคราะห์ทั้งระดับจุลภาคและมหภาค ผลการศึกษาหลักสะท้อนถึงการออมที่ลดลงเนื่องประชากรทุกรุ่นมีการใช้จ่ายบริโภคมาก โดยภาพรวมการออมขึ้นกับรายได้และอัตราดอกเบี้ย สถานการณ์เงินออมของไทยในปัจจุบันอาจส่งผลกระทบต่อการรักษาการเติบโตทางเศรษฐกิจและเสถียรภาพของดุลการชำระเงิน การศึกษาระดับจุลภาค ผู้วิจัยใช้ข้อมูลสำรวจครัวเรือน (SES) ในปี พ.ศ. 2547 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ผลการประมาณค่า พบว่า รายได้ครัวเรือน กลุ่มครัวเรือนที่มีอาชีพไม่มั่นคง เช่น เกษตรกร แรงงานรับจ้าง เป็นต้น มีการเก็บออมมากกว่าครัวเรือนที่มีรายได้มั่นคง อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าแปลกใจว่า ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาในระดับสูงกลับเงินออมต่ำ การเข้าถึงสถาบันการเงินในระบบซึ่งประเมินจากการใช้บริการทางการเงินของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) พบว่า การเข้าถึงสถาบันการเงินมีผลทำให้เงินออมเพิ่มขึ้น ครัวเรือนขนาดใหญ่มีแนวโน้มเก็บออมลดลง ผู้วิจัยให้เหตุผลว่า ครัวเรือนขนาดใหญ่ที่มีสมาชิกทำงานหลายคนจะมีความเสี่ยงจากรายได้ที่ไม่แน่นอนต่ำกว่าครัวเรือนขนาดเล็ก ดังนั้น จึงมีการเก็บออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉินไม่มากนัก นอกจากนี้ ครัวเรือนที่มีหลักประกันสุขภาพในโครงการ 30 บาท การเป็นสมาชิกกองทุนประกันสังคมและกองทุนเลี้ยงชีพมีแนวโน้มที่จะออมลดลง ในขณะที่ครัวเรือนที่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยจะมีเงินออมมากขึ้น ผลการศึกษาส่วนใหญ่สนับสนุนแรงจูงใจการออมเพื่อใช้จ่ายฉุกเฉินของครัวเรือนไทย สอดคล้องกับงานของ Chamon and Prasad (2010) ในประเทศจีน Sandoval-Hernandez (2010) ในประเทศเม็กซิโก และ Finlay and Price (2014) ในประเทศออสเตรเลีย นอกจากนี้ Pootrakool, Ariyapruchya, Sodsrichai (2005) ยังเปรียบเทียบ

ค่าใช้จ่ายการบริโภคของประชากรรุ่นต่างๆ โดยใช้ข้อมูล SES ปี พ.ศ. 2539 และ 2547 พบว่า ค่าใช้จ่ายการบริโภคของประชากรรุ่นหลังเพิ่มขึ้นมาก แม้แต่ประชากรวัยทำงานก็มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายบริโภคเกือบเท่ากับรายได้ อย่างไรก็ตาม การเปรียบเทียบดังกล่าวไม่ได้ควบคุมปัจจัยอื่นๆ ที่อธิบายพฤติกรรมการบริโภคที่แตกต่างกันของประชากรแต่ละรุ่น

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และสุวิมล เสงพัฒนา (2557) ศึกษาพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทยโดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี พ.ศ. 2552 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติและการเก็บข้อมูลโดยตรงเมื่อปี พ.ศ. 2556 ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า อัตราการออมเฉลี่ยของครัวเรือนอยู่ที่ร้อยละ 10 และร้อยละ 26 ของครัวเรือนตัวอย่างมีการออมติดลบ ผลการประมาณค่าสะท้อนความเหลื่อมล้ำของการออมที่แตกต่างกันระหว่างภูมิภาคและฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน จำนวนเด็กและเยาวชนในครัวเรือนส่งผลให้เงินออมลดลงโดยรวม ผลการประมาณค่าสนับสนุนสมมติฐานการบริโภคและการออมแบบวงจร นอกจากนี้ ผลการศึกษาเชิงคุณภาพสนับสนุนแรงจูงใจการออมเพื่อสร้างมรดกให้ลูกหลาน และการมีความรู้เกี่ยวกับการบริหารเงินช่วยส่งเสริมให้ครัวเรือนมีการออมมากขึ้น ในขณะที่ Keeratipongpaiboon (2012) ใช้ข้อมูลสำรวจครัวเรือน (SES) ในปี พ.ศ. 2533 2537 2541 2547 และ 2550 โดยใช้วิธีวิเคราะห์สมการถดถอยเพื่อศึกษาพฤติกรรมการออมภาคครัวเรือนในช่วงเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ผลการศึกษา พบว่า รายได้มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการออม และครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาในระดับสูงมีระดับเงินออมต่ำ สอดคล้องกับ Pootrakool, Ariyapruchya, and Sodsrichai (2005) ในขณะที่จำนวนสมาชิกครัวเรือนมีผลในทางบวกต่อการออม สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการเป็นครอบครัวใหญ่สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายครัวเรือน เช่น ค่าอาหาร ค่าที่อยู่อาศัย เป็นต้น ทำให้มีเงินออมมากซึ่งต่างจากผลการศึกษาของ Pootrakool, Ariyapruchya, and Sodsrichai (2005) ตัวแปรด้านประชากรส่วนใหญ่มีผลต่อการออมของครัวเรือน ครอบครัวขยายที่มีสมาชิกครัวเรือน 2-3 รุ่นอาศัยด้วยกันมีการออมเงินมากกว่าครอบครัวเดี่ยวที่เป็นคนโสดหรือคู่สมรสที่ไม่มีบุตร และที่น่าแปลกใจ พบว่า ครัวเรือนที่มีเด็กเล็กกลับมีเงินออมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญต่างจากงานของ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์และสุวิมล เสงพัฒนา (2557) นอกจากนี้ ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ด้วยมีแนวโน้มจะออมเงินมากขึ้น ค่าสัมประสิทธิ์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในแต่ละปีและมีนัยสำคัญทางสถิติทั้งหมด ผลการศึกษาที่ได้เป็นการสะท้อนว่าผู้สูงอายุไทยยังมีการเก็บออม และส่วนหนึ่งอาจมีรายได้จากการทำงานหรือจากทรัพย์สิน

ท้ายสุด วรเวศม์ สุวรรณระดา และสมประวิณ มันประเสริฐ (2552) ศึกษาพฤติกรรมการออมของผู้มีงานทำโดยเก็บข้อมูลระดับบุคคล 2,028 รายใน 15 จังหวัด ผลการศึกษา พบว่า บุคคลที่มีรายได้สูง การมีรายได้เสริมการทำงานในระบบ และมีการวางแผนชีวิต มีแนวโน้มที่จะออมเงินมากขึ้น ในขณะที่ผู้ที่มีการกู้ยืมเงินหรือมีบุตรมากมักเลือกที่จะไม่ออมเงิน เมื่อพิจารณาเฉพาะผู้มีเงินออม 1,023 ราย (ร้อยละ 50) พบว่า รายได้ การทำงานใน

ระบบ จำนวนบุตร การมีหนี้สิน และการอยู่ในการออมภาคบังคับ อาทิ กองทุนประกันสังคม กองทุนบำเหน็จบำนาญ กองทุนสำรองเลี้ยงชีพสำหรับพนักงานรัฐวิสาหกิจ และกองทุนสงเคราะห์ครูโรงเรียนเอกชน จะมีอัตราการออมที่ลดลง ในขณะที่การมีนิสัยวางแผนทางการเงินช่วยเพิ่มอัตราการออมของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ

โดยภาพรวมของงานวิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการออมในประเทศไทยที่ได้กล่าวไป พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาโดยใช้ข้อมูลแบบตัดขวางในช่วงเวลาใกล้เคียงกับที่ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ รายได้ครัวเรือนเป็นตัวกำหนดสำคัญของการออม และที่น่าสนใจ พบว่า การออมของครัวเรือนชนบทมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุมีการออมมากขึ้น ความรู้ทางการเงินและการเข้าถึงบริการทางการเงินของประชาชนมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการออมของครัวเรือน แรงจูงใจจากการออมมีลักษณะผสมผสานทั้งจากการสร้างหลักประกันให้ครอบครัว การสำรองเพื่อยามฉุกเฉิน โดยเฉพาะกลุ่มประชากรที่มีรายได้ไม่แน่นอน รวมทั้งแรงจูงใจการออมเพื่อสร้างมรดกให้ลูกหลาน

ในขณะที่การศึกษาพฤติกรรมกรรมการออมของครัวเรือนในประเทศไทยโดยการสังเคราะห์ข้อมูลการสำรวจครัวเรือนแบบตัดขวางให้เป็นข้อมูลพาแนลยังปรากฏไม่มากนัก (Paxson (1996), Deaton and Paxson (2000b) Attanasio and Székely (2000)) ข้อมูลที่ใช้เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยมีรายได้ไม่สูงนักและยังไม่เข้าสู่ภาวะสังคมผู้สูงอายุ และที่สำคัญตั้งแต่หลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ.2540 ประเทศไทยมีการขยายหลักประกันทางสังคมให้กับประชาชนอย่างกว้างขวาง อาทิ ประชากรเกือบทั้งหมดอยู่ในความครอบคลุมของหลักประกันสุขภาพ และการขยายความครอบคลุมของประกันสังคมทำให้จำนวนผู้ประกันตนเพิ่มจาก 5.9 ล้านคนเป็น 14.2 ล้านคนจากปี 2543-2560 (สำนักงานการพัฒนากิจการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) การเปลี่ยนแปลงระดับนโยบายย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมการออมเงินของครัวเรือน ดังที่ Attanasio and Székely (2000) ให้ทัศนะว่า การออมของครัวเรือนไทยที่สูงมากเมื่อเทียบกับประเทศกำลังพัฒนาอย่างเปรูและเม็กซิโก อาจมาจากความแตกต่างของปัจจัยสถาบันที่ระบบการออมภาคบังคับของประเทศไทย (ในขณะนั้น) ยังไม่ครอบคลุมประชากรส่วนใหญ่เหมือนกับอีกสองประเทศ ดังนั้น การศึกษาวิจัยนี้จะตรวจสอบพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทยอย่างเป็นระบบในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและเป็นช่วงที่ระบบบำนาญเพื่อสร้างหลักประกันทางรายได้ให้กับประชาชนเริ่มเป็นรูปธรรมมากขึ้น ผู้วิจัยอาศัยแนวทางการวิเคราะห์และการตรวจสอบปัจจัยกำหนดการออมของครัวเรือนจากงานวิจัยเชิงประจักษ์ทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศที่ได้กล่าวไป

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

เนื้อหาในบทนี้เป็นการนำเสนอรายละเอียดของวิธีการศึกษา การกำหนดตัวแปร สถิติพรรณนาเกี่ยวกับการออมของครัวเรือนไทยจากฐานข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (Socioeconomic Survey: SES) รวบรวมโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556 ซึ่งเป็นฐานข้อมูลขนาดใหญ่ระดับประเทศ ช่วงเวลาที่ทำการศึกษาเป็นช่วงที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การออกแบบวิธีการวิจัยในการตรวจสอบพฤติกรรมการออมแบ่งเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์แยกองค์ประกอบอัตราการออม (Decomposition analysis) 2.) การวิเคราะห์สมการถดถอยข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ที่ได้จากการใช้ข้อมูลตัดขวางจากหลายช่วงเวลาเพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ของการออมกับรุ่นเกิด อายุ และช่วงเวลา และประเมินผลเชิงปริมาณของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของไทยจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุต่อการออมของครัวเรือน และ 3.) การตรวจสอบผลการศึกษาโดยการวิเคราะห์สมการถดถอยการออมจากข้อมูลตัดขวางในแต่ละปีทำการสำรวจ แนวทางการศึกษาข้างต้นจะทำให้ทราบถึงปัจจัยกำหนดและพลวัตของเงินออมภาคครัวเรือนไทย

3.1 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

แหล่งข้อมูลที่ใช้มาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (Socioeconomic Survey: SES) ปี พ.ศ. 2544 2547 2550 2552 2554 และ 2556 รวบรวมโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ กลุ่มตัวอย่างมาจากครัวเรือนทั่วประเทศแบ่งตามภูมิภาคและเขตการปกครอง จำนวนครัวเรือนตัวอย่างมีความแตกต่างกันในแต่ละปี จำนวนตัวอย่างในปี พ.ศ. 2544 (12,182 ครัวเรือน) และ 2547 (34,599 ครัวเรือน) น้อยกว่าปีอื่นๆ พอสมควร ประมาณ 42,000-43,000 ครัวเรือนในการสำรวจแต่ละปี อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณารายละเอียดข้อมูลรายได้และรายจ่ายครัวเรือนเพื่อคำนวณจำนวนเงินออมระดับครัวเรือน พบว่า มีข้อมูลส่วนหนึ่งที่มีความแตกต่างจากค่ากลาง (ประเมินจากค่าเฉลี่ยและค่ามัธยฐาน) อย่างมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจำกัดกลุ่มตัวอย่างเฉพาะครัวเรือนที่มีเงินออมติดลบไม่เกินรายได้ครัวเรือนและหัวหน้าครัวเรือนต้องมีอายุ 20 ปีขึ้นไป ตามแนวทางของงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ได้ตรวจสอบมา (เช่น Belke, Dreger, and Ochmann (2012)) ทำให้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์ลดลงเล็กน้อยเหลือ 210,347 ครัวเรือน (ร้อยละ 96)

วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างสำหรับการสำรวจ SES คือ การสุ่มตัวอย่างแบบมีชั้นภูมิสองชั้น (Stratified two-stage sampling) โดยมีกรุงเทพฯและจังหวัดอื่นๆเป็นสตราตัม ในแต่ละสตราตัม (ยกเว้นเขตกรุงเทพมหานคร) จะแบ่งเป็น 2 สตราตัมย่อยตามเขตการปกครอง คือ เขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาลโดยใช้ชุมชนอาคารสำหรับเขตเทศบาลและหมู่บ้านสำหรับนอกเขตเทศบาลเป็นหน่วยตัวอย่างชั้นที่หนึ่ง (Primary sampling units) และครัวเรือนส่วนบุคคลเป็นหน่วยตัวอย่างชั้นที่สอง (secondary sampling units)³ ในทางปฏิบัติ เมื่อเลือกจังหวัดตัวอย่าง การสุ่มตัวอย่างชั้นต่อมาเป็นการเลือกหมู่บ้านตัวอย่างและเลือกครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้าน นอกจากนี้ การสำรวจ SES มีการคำนวณค่าถ่วงน้ำหนัก (Sample weight) เพื่อประเมินว่ากลุ่มตัวอย่างหนึ่งหน่วยเป็นตัวแทนของประชากรจำนวนเท่าใด เพื่อประโยชน์ในการประมาณค่าและการอนุมานทางสถิติ

การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ประกอบด้วยข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนส่วนบุคคลทั่วประเทศ ได้แก่ รายได้ ค่าใช้จ่าย ภาระหนี้สิน ทรัพย์สิน จำนวนสมาชิก องค์ประกอบของสมาชิกครัวเรือน ลักษณะที่อยู่อาศัย รวมทั้งรายละเอียดของสมาชิกครัวเรือนแต่ละคน เช่น เพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และความเกี่ยวข้องกับหัวหน้าครัวเรือน เป็นต้น

3.2 การกำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

รายได้ครัวเรือน แบ่งตามแหล่งที่มารายได้ 3 ส่วน ประกอบด้วย รายได้ที่เป็นตัวเงิน (Money income) รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน (In-kind income) และรายได้อื่นๆ โดยมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

- 1.) รายได้ที่เป็นตัวเงินมาจากผลรวมของค่าจ้างและเงินเดือน กำไรสุทธิจากการประกอบธุรกิจ และการเกษตร เงินบำเหน็จ บำนาญ เบี้ยหวัดและเงินสงเคราะห์ต่างๆ เงินชดเชยการออกจากงาน เงินช่วยเหลือที่ได้รับจากบุคคลอื่นๆ เงินสงเคราะห์และสวัสดิการจากภาครัฐ รายรับจากทรัพย์สิน เงินปันผล ดอกเบี้ยเงินฝากและการให้กู้ยืม
- 2.) รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงินมาจากผลรวมของค่าประเมินค่าเช่าบ้านที่อยู่โดยไม่เสียค่าเช่า มูลค่าสินค้าและบริการ อาหารและเครื่องดื่มที่ได้รับโดยไม่ต้องซื้อ
- 3.) รายรับอื่นๆ มาจากผลรวมของเงินทุนการศึกษา มรดก ผลประโยชน์จากการประกันสุขภาพ ประกันชีวิต และประกันสังคม เงินถูกสลากหรือรางวัล ค่านายหน้า

³ อย่างไรก็ตาม เฉพาะการสำรวจครัวเรือนปี พ.ศ. 2544 ที่มีการแบ่งเขตการปกครองเป็น 3 รูปแบบ คือ เขตเทศบาล เขตสุขาภิบาล และหมู่บ้าน เมื่อทำการสังเคราะห์ข้อมูลให้ต่อเนื่องกับการสำรวจในปีอื่นๆ ผู้วิจัยได้รวมครัวเรือนเขตเทศบาลและสุขาภิบาลให้เป็นครัวเรือนเขตเทศบาลและครัวเรือนระดับหมู่บ้านเป็นครัวเรือนนอกเขตเทศบาล

ข้อมูลรายได้ครัวเรือนที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้เป็นรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่อเดือน รายได้ของครัวเรือน ตัวอย่างส่วนใหญ่มาจากรายได้ที่เป็นตัวเงิน คิดเป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 85 ของรายได้รวม

รายจ่ายครัวเรือน แบ่งเป็น 2 รายการหลัก คือ

1.) ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค (ร้อยละ 87 ของค่าใช้จ่ายรวม) ประกอบด้วย อาหาร เครื่องดื่มและยาสูบ ค่าเช่าและการซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ค่าใช้จ่ายเครื่องใช้ในครัวเรือน ค่าจ้างบุคคลที่ให้บริการ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและรองเท้า ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล ค่าเวชภัณฑ์และตรวจรักษาพยาบาล ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางการสื่อสาร ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษา ค่าใช้จ่ายเพื่อความบันเทิงและกิจกรรมทางศาสนา รายจ่ายอาหารและเครื่องดื่มมีสัดส่วนมากที่สุดประมาณคิดเป็นร้อยละ 41 ของการอุปโภคบริโภคหรือร้อยละ 36 ของรายจ่ายรวมทั้งหมด

2.) ค่าใช้จ่ายที่ไม่เกี่ยวกับการอุปโภคบริโภค (ร้อยละ 13) ประกอบด้วย ค่าธรรมเนียม เงินทำบุญ และบริจาค ค่าเบี้ยประกันภัย ประกันทรัพย์สินและประกันชีวิต (ไม่รวมการประกันแบบสะสมทรัพย์) ดอกเบี้ยจ่าย เป็นต้น

การบันทึกค่าใช้จ่ายแต่ละรายการแบ่งเป็นการซื้อและการได้รับโดยไม่ต้องซื้อ ผู้วิจัยปรับข้อมูลค่าใช้จ่ายทั้งหมดให้เป็นรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือน เนื่องจากการจัดเก็บค่าใช้จ่ายครัวเรือนในการสำรวจ SES มีรายละเอียดค่าใช้จ่ายแต่ละประเภทอย่างชัดเจนเมื่อเทียบกับการข้อมูลการสำรวจครัวเรือนของประเทศอื่นๆ ในทางทฤษฎี ค่าใช้จ่ายบางรายการอาจจัดเป็นการออมเงินหรือการสร้างหลักประกันทางการเงินให้กับครอบครัว (Attanasio and Székely, 2000; ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์และสุวิมล เสงพัฒนา, 2557) ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะวิเคราะห์ทั้งเงินออมทั่วไปและเงินออมที่นับรวมค่าใช้จ่าย 3 รายการ ประกอบด้วย ค่าใช้จ่ายการศึกษา การดูแลสุขภาพ และการประกันภัย⁴

เงินออมครัวเรือน สำหรับการศึกษานี้แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ

1. เงินออมทั่วไป คำนวณจากรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่อเดือนหักค่าใช้จ่ายรวม แทนด้วย SAV_1
2. เงินออมที่ปรับค่า คำนวณจากรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่อเดือนหักค่าใช้จ่ายครัวเรือนโดยไม่รวมรายจ่ายสุขภาพ การศึกษา และการประกัน แทนด้วย SAV_2 ดังนั้น เงินออมรูปแบบที่สองจะมากกว่ารูปแบบแรก

⁴ กรณีของประเทศไทย ประชาชนเกือบทั้งหมดอยู่ภายใต้ความครอบคลุมของหลักประกันสุขภาพในระบบ อาที สวัสดิการ รักษาพยาบาลของข้าราชการและรัฐวิสาหกิจ ประกันสังคม และหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ทำให้โอกาสที่ครัวเรือนไทยจะประสบปัญหาทางการเงินเนื่องจากค่ารักษาพยาบาลจะน้อยมาก ดังนั้น การนับรวมค่าใช้จ่ายเวชภัณฑ์และรักษาพยาบาลเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเงินออมไม่น่าจะทำให้เงินออมครัวเรือนเพิ่มขึ้นมากนัก

อัตราการออม (Saving rate) คือ สัดส่วนของเงินออมทั้งสองรูปแบบต่อรายได้ครัวเรือนซึ่งเป็นตัวแปรตามของการศึกษาครั้งนี้

เนื่องจากการศึกษานี้ใช้ข้อมูลการสำรวจครัวเรือนถึง 6 ปี ผู้วิจัยใช้ข้อมูลดัชนีราคาผู้บริโภคจากสำนักดัชนีเศรษฐกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ เพื่อปรับรายได้ ค่าใช้จ่าย และเงินออมของครัวเรือนให้เป็นมูลค่าของปี พ.ศ. 2556

ตัวแปรควบคุมเฉพาะของครัวเรือน ประกอบด้วย

คุณลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส สถานภาพการทำงาน เช่น นายจ้าง เจ้าของกิจการไม่มีลูกจ้าง ลูกจ้างเอกชน ราชการหรือรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น

คุณลักษณะของครัวเรือน ประกอบด้วย ภูมิภาค เขตการปกครอง ประเภทที่อยู่อาศัย สถานภาพการครอบครองที่อยู่อาศัย และชั้นทางเศรษฐกิจของครัวเรือน สำหรับชั้นทางเศรษฐกิจมีการจำแนกตามการประกอบอาชีพ การถือครองที่ดิน การเช่าที่ดิน การเป็นผู้ประกอบการ ผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพ ลูกจ้าง และผู้ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจ รวมทั้งสิ้น 20 กลุ่ม อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่การสำรวจปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา สำนักงานสถิติแห่งชาติแบ่งชั้นทางเศรษฐกิจให้ละเอียดมากขึ้นเป็น 35 กลุ่ม ดังนั้น สำหรับการศึกษานี้ ผู้วิจัยจะปรับเฉพาะข้อมูลจากการสำรวจปี พ.ศ. 2556 ให้สอดคล้องกับข้อมูลการสำรวจของปีอื่นๆ

ปัจจัยด้านประชากร ประกอบด้วย จำนวนสมาชิกครัวเรือน จำนวนสมาชิกที่ทำงานหารายได้ จำนวนสมาชิกที่มีอายุไม่เกิน 15 ปีและจำนวนสมาชิกที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

3.3 สถิติพรรณนาของกลุ่มตัวอย่าง

3.3.1 รายได้ รายจ่าย และการออมของครัวเรือน

สถิติรายได้ รายจ่ายและเงินออมของครัวเรือนประมวลจากข้อมูลการสำรวจครัวเรือน SES แสดงในตารางที่ 3-1 พบว่า รายได้และรายจ่ายครัวเรือนไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง รายได้เฉลี่ยเพิ่มจาก 17,944 บาทต่อเดือนเป็น 26,391 บาทต่อเดือน หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 3.9 ต่อปีระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556 มีอัตราการขยายตัวมากกว่ารายจ่ายครัวเรือนที่เพิ่มเพียงร้อยละ 3.3 ต่อปี และที่น่าสนใจ พบว่า เงินออมครัวเรือนแบบทั่วไป (SAV_1) และเงินออมที่ปรับค่า รวมค่าใช้จ่ายการศึกษา การดูแลสุขภาพ และการประกัน (SAV_2) มีอัตราการเพิ่มมากกว่ารายได้และรายจ่ายครัวเรือน อยู่ที่ร้อยละ 5.8 และ ร้อยละ 5.0 ต่อปี ตามลำดับ สะท้อนว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีความมั่งคั่งเพิ่มขึ้นในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา ความแตกต่างของเงินออมทั้งสองรูปแบบ พบว่า เงินออมเฉลี่ย SAV_2 มากกว่าเงินออมเฉลี่ย SAV_1 ประมาณ 1,087 บาทต่อเดือน หรือประมาณร้อยละ 4.9 ของรายได้ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม การที่ค่าเฉลี่ยของตัวแปรทั้งสามมากกว่าค่ามัธยฐานค่อนข้างมากโดยเฉพาะเงินออมที่ค่าเฉลี่ยมากกว่าค่ามัธยฐานมากกว่าสามเท่าตัว แสดงถึงความเหลื่อมล้ำของเงินออมระหว่างครัวเรือน ในทางสถิติ อาจ

กล่าวได้ว่าการกระจายตัวของเงินออมครัวเรือนไทยไม่สม่ำเสมอและมีลักษณะเบ้ขวา (Positively skewed) นั่นคือ ครัวเรือนที่มีเงินออมมากมีสัดส่วนน้อยเมื่อเทียบกับครัวเรือนทั่วประเทศ นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาการออมภาคครัวเรือนทั้งระบบเศรษฐกิจ พบว่า สัดส่วนของค่าเฉลี่ยเงินออม SAV_1 และ SAV_2 ต่อรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 26 และร้อยละ 31 ตามลำดับ

ตารางที่ 3-1 รายได้ รายจ่าย และเงินออมครัวเรือนปี 2544-2556

หน่วยเป็นบาทต่อเดือน

พ.ศ.	รายได้		รายจ่าย		เงินออม SAV_1		เงินออม SAV_2		ครัวเรือน
	Mean	Median	Mean	Median	Mean	Median	Mean	Median	
2544	17,994	11,747	13,665	10,098	4,329	1,278	5,322	1,866	11,672
2547	19,544	12,568	14,920	11,051	4,624	1,259	5,525	1,786	33,250
2550	21,873	14,172	16,325	12,094	5,548	1,388	6,662	2,097	41,222
2552	22,820	14,783	16,791	12,496	6,029	1,626	7,192	2,339	42,451
2554	26,327	16,944	18,803	14,168	7,524	1,888	8,682	2,628	40,508
2556	26,391	17,500	19,046	14,325	7,345	2,182	8,536	2,968	41,244

หมายเหตุ: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติและเป็นมูลค่าเงินปี 2556 SAV_1 คือส่วนต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายรวมของครัวเรือน ในขณะที่ SAV_2 คือ ส่วนต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายของครัวเรือนที่ไม่รวมค่าใช้จ่ายการศึกษา การดูแลสุขภาพ และการประกัน ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยของอัตราการออมของครัวเรือนตัวอย่างแสดงในตารางที่ 3-2 พบว่า ครัวเรือนมีอัตราการออมทั่วไป (SR_1) ที่เพิ่มขึ้นร้อยละ 4.2 จากร้อยละ 8.6 ของรายได้ในปี พ.ศ. 2544 เป็นร้อยละ 12.8 ในปี พ.ศ. 2544 ในทำนองเดียวกัน อัตราการออมที่ปรับค่า (SR_2) เพิ่มขึ้นร้อยละ 2.9 จากร้อยละ 14.5 เป็นร้อยละ 17.4 ในช่วงเวลาเดียวกัน นำไปสู่คำถามวิจัยที่ว่า การออมของครัวเรือนไทยที่เพิ่มขึ้นมาจากสาเหตุใดเป็นสำคัญ เพราะตามสมมติฐานการบริโภคและการออมแบบวงจรชีวิตที่คาดการณ์ว่าการเป็นสังคมผู้สูงอายุน่าจะทำให้การออมของประเทศลดลง อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบเชิงประจักษ์ในหลายประเทศกลับพบว่า อัตราการออมของผู้สูงอายุไม่ได้ลดลงนัก ดังนั้น การออมโดยรวมอาจเพิ่มขึ้นได้ รวมทั้งการออมที่มากขึ้นอาจมาจากแรงจูงใจเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉินและการสร้างมรดกให้ลูกหลาน ดังนั้น ผลการศึกษาเชิงประจักษ์ครั้งนี้มีความเป็นไปได้ว่า การเป็นสังคมผู้สูงอายุของประเทศไทยอาจส่งผลให้อัตราการออมครัวเรือนลดลงไม่มากนัก เนื่องจากภาครัฐได้เพิ่มสวัสดิการผู้สูงอายุที่ช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตในขณะเดียวกันก็เป็นการลดค่าใช้จ่ายครัวเรือนลง รวมทั้งผลประโยชน์จากการเกษียณอายุจากการทำงานในภาคเศรษฐกิจที่เป็นทางการ (Formal sector) ทำให้ผู้สูงอายุที่เกษียณแล้วส่วนหนึ่ง

ยังมีรายได้ เช่น เงินบำนาญ เงินชดเชยการออกจากงาน เป็นต้น ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตหลังเกษียณไม่ได้เป็นการนำเงินออมที่สะสมในวัยทำงานออกมาใช้ทั้งหมดตามการอธิบายของสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต

ตารางที่ 3-2 อัตราการออมของครัวเรือนไทยระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556

ร้อยละ

พ.ศ.	อัตราการออมทั่วไป (SR ₁)	อัตราการออมที่ปรับค่า (SR ₂)
2544	0.086	0.145
2547	0.083	0.132
2550	0.094	0.147
2552	0.114	0.165
2554	0.113	0.158
2556	0.128	0.174

หมายเหตุ: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

3.3.2 ความแตกต่างของเงินออมครัวเรือนตามชั้นทางเศรษฐกิจและรายได้ครัวเรือน

จำนวนเงินออมมีความแตกต่างกันตามฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ตารางที่ 3-3 แสดงเงินออมครัวเรือน (SAV_1) และร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจากการสำรวจในแต่ละปีจำแนกตามชั้นทางเศรษฐกิจตามการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ชั้นทางเศรษฐกิจที่มีสัดส่วนครัวเรือนมากที่สุดระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556 คือ ผู้ประกอบธุรกิจโดยไม่มีลูกจ้าง (ร้อยละ 17.4) ผู้ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจแต่มีรายรับจากสวัสดิการภาครัฐหรือเงินช่วยเหลือจากบุคคลอื่น (ร้อยละ 16.9) และเสมียนหรือพนักงานขาย (ร้อยละ 16.7) ตามลำดับ สัดส่วนของครัวเรือนเกษตร (รวมที่เป็นเจ้าของที่ดินและเช่าที่ดิน) เพิ่มขึ้นเล็กน้อยจากร้อยละ 15.5 ในปี 2544 เป็นร้อยละ 17.5 ในปี 2556 ในขณะที่สัดส่วนครัวเรือนรับจ้างภาคเกษตรลดลงจากร้อยละ 4.8 เหลือร้อยละ 2.8 ในช่วงเวลาเดียวกัน และที่น่าสนใจ คือ สัดส่วนครัวเรือนที่ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนตามภาวะสังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย เพิ่มจากร้อยละ 14.2 เป็นร้อยละ 19.9 ในช่วงที่ทำการศึกษา ในจำนวนนี้มีเพียงร้อยละ 3.5 เท่านั้นที่เป็นผู้มีรายรับจากทรัพย์สิน เมื่อพิจารณาจำนวนเงินออมเฉลี่ยจำแนกตามชั้นทางเศรษฐกิจทั้ง 20 กลุ่มในปี พ.ศ. 2556 พบว่า มีความแตกต่างค่อนข้างมาก ครัวเรือนที่เป็นเจ้าของธุรกิจโดยมีลูกจ้างมีเงินออมมากที่สุดเท่ากับ 34,761 บาทต่อเดือน รองลงมาเป็นครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ (22,435 บาท) และครัวเรือนที่เป็นลูกจ้างวิชาชีพ วิชาการ และนักบริหาร (17,287 บาท) ตามลำดับ ในขณะที่ครัวเรือนเกษตรที่เช่าที่ดินน้อยกว่า 5 ไร่ เป็นกลุ่มที่มีเงินออม

น้อยสุดเท่ากับ 671 บาทต่อเดือน สะท้อนว่า คุณลักษณะของครัวเรือนที่มีศักยภาพในการออมคือ การมีทรัพย์สินมากหรือมีทักษะทางวิชาชีพ ประเมินจากการเป็นเจ้าของกิจการขนาดใหญ่ การถือครองที่ดิน รวมถึงทรัพย์สินที่จับต้องไม่ได้ อย่างทุนมนุษย์ นอกจากนี้ สถิติเงินออมในตารางที่ 3-3 ยังแสดงถึงความเหลื่อมล้ำของเงินออมของครัวเรือนในสาขาอาชีพเดียวกัน เช่น เกษตรกร ผู้ประกอบธุรกิจ เป็นต้น กล่าวคือ เกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่มีเงินออมมากกว่าเกษตรกรถือครองที่ดินขนาดเล็ก (ไม่เกิน 2 ไร่) ถึง 4.5 เท่า ในทำนองเดียวกัน ครัวเรือนที่เป็นเจ้าของกิจการขนาดใหญ่มีเงินออมมากกว่าครัวเรือนที่เป็นเจ้าของธุรกิจส่วนตัวโดยไม่มีลูกจ้าง 4.8 เท่า จากสถิติข้างต้นสะท้อนว่า การศึกษาพฤติกรรมการออมภาคครัวเรือนต้องคำนึงถึงความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ดังนั้น สำหรับการวิเคราะห์สมการถดถอยในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะสร้างชุดของตัวแปรตัวมีแทนชั้นทางเศรษฐกิจในการประมาณค่าอัตราการออมครัวเรือนตามกรอบทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต

ในทำนองเดียวกัน เงินออมมีความแตกต่างกันตามช่วงชั้นรายได้ครัวเรือน ตารางที่ 3-4 แสดงค่าเฉลี่ยของเงินออมครัวเรือน (SAV_1) จำแนกตามกลุ่มควินไทล์ประมวลจากรายได้ครัวเรือนต่อคน พบว่า ครัวเรือนกลุ่มควินไทล์ที่ 1 หรือร้อยละ 20 ของครัวเรือนตัวอย่างที่รายได้ต่คนน้อยที่สุดมีเงินออมเฉลี่ยติดลบแต่มีแนวโน้มติดลบน้อยลง ครัวเรือนกลุ่มควินไทล์อื่นๆ มีเงินออมเป็นบวกและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป ในขณะที่ครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุด (ควินไทล์ที่ 5) มีเงินออมระหว่าง 15,439 – 28,591 บาทต่อเดือนในช่วงปี พ.ศ. 2544-2556 มากกว่าเงินออมเฉลี่ยประมาณ 3-4 เท่าตัว แสดงถึงความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่งในสังคมไทย ทั้งนี้ ความแตกต่างของเงินออมอาจเป็นภาพสะท้อนของความไม่เป็นธรรมทางรายได้ เนื่องจากหากครัวเรือนมีรายได้น้อยย่อมมีความสามารถในการเก็บออมไม่มากนัก นอกจากนั้น ยังพบว่า สัดส่วนครัวเรือนที่มีเงินออมติดลบจากการสำรวจแต่ละปีอยู่ที่ประมาณร้อยละ 26-34 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดและมีแนวโน้มลดลง สัดส่วนเฉลี่ยจากการสำรวจทั้ง 6 ปี อยู่ที่ร้อยละ 30 ใกล้เคียงกับการศึกษาของดิเรก ปัทมสิริวัฒน์และสุวิมล เสงพัฒนา (2557) ที่พบว่า ร้อยละ 26 ของครัวเรือนมีเงินออมติดลบและอาจนำไปสู่ปัญหาการมีเงินออมไม่เพียงพอสำหรับการใช้จ่ายหลังเกษียณ

ตารางที่ 3-3 เงินออมครัวเรือนจำแนกตามชั้นทางเศรษฐกิจ

บาทต่อเดือน

ชั้นทางเศรษฐกิจ	2544	2547	2550	2552	2554	2556
เกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินน้อยกว่า 2 ไร่	1,892 (0.4)	2,596 (0.5)	8,470 (0.5)	4,217 (0.4)	3,170 (0.4)	4,083 (0.3)
เกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินตั้งแต่ 2 แต่ไม่เกิน 5 ไร่	1,529 (1.0)	1,861 (1.0)	4,659 (1.1)	1,390 (1.0)	3,683 (1.0)	5,002 (1.1)
เกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินตั้งแต่ 5 แต่ไม่เกิน 10 ไร่	655 (2.6)	1,189 (2.2)	1,475 (2.2)	1,235 (2.0)	3,008 (2.2)	2,707 (2.4)
เกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินตั้งแต่ 10 แต่ไม่เกิน 20 ไร่	779 (4.4)	1,741 (3.5)	2,312 (3.2)	2,561 (3.4)	5,227 (3.7)	3,724 (4.8)
เกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินตั้งแต่ 20 แต่ไม่เกิน 40 ไร่	1,410 (3.2)	3,523 (3.0)	4,030 (2.9)	5,307 (3.1)	8,221 (3.4)	8,029 (4.0)
เกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินตั้งแต่ 40 ไร่ขึ้นไป	8,389 (1.2)	10,539 (1.3)	13,780 (1.3)	15,383 (1.5)	27,030 (1.5)	22,435 (1.8)
เกษตรกรเช่าที่ดินน้อยกว่า 5 ไร่	2,840 (0.3)	1,426 (0.3)	1,050 (0.4)	1,141 (0.2)	3,352 (0.2)	671 (0.3)
เกษตรกรเช่าที่ดินตั้งแต่ 5 แต่ไม่เกิน 20 ไร่	499 (1.2)	1,095 (1.0)	546 (1.0)	1,832 (1.1)	2,063 (0.9)	3,368 (1.2)
เกษตรกรเช่าที่ดินตั้งแต่ 20 ไร่ขึ้นไป	2,604 (1.3)	5,494 (1.4)	5,357 (1.4)	12,099 (1.5)	8,371 (1.3)	14,358 (1.6)
การทำประมง ป่าไม้	5,936 (0.5)	8,638 (0.6)	2,349 (1.9)	1,409 (1.7)	2,482 (1.5)	3,692 (1.9)
ผู้ประกอบการธุรกิจโดยมีลูกจ้าง	13,452 (4.7)	16,868 (4.7)	21,788 (4.7)	21,072 (4.9)	34,031 (4.4)	34,761 (4.2)
ผู้ประกอบการธุรกิจโดยไม่มีลูกจ้าง	3,460 (17.9)	3,756 (17.9)	4,411 (18.9)	5,070 (18.5)	6,035 (17.1)	6,041 (14.5)
ผู้ประกอบการธุรกิจตนเองด้านวิชาชีพ	11,841 (0.2)	24,394 (0.1)	29,688 (0.1)	12,481 (0.2)	14,804 (0.5)	10,995 (0.4)
ลูกจ้างวิชาชีพ	11,562 (12.8)	12,073 (12.4)	12,954 (12.7)	15,357 (12.2)	16,212 (11.3)	17,287 (10.5)
แรงงานภาคเกษตร	231 (4.8)	302 (5.1)	923 (2.7)	841 (2.9)	2,032 (2.9)	1,743 (2.8)
แรงงานทั่วไป	936 (2.0)	519 (1.5)	1,145 (0.9)	1,349 (0.9)	1,454 (1.3)	2,386 (1.9)
เสมียน พนักงานขาย	3,627 (16.6)	2,868 (15.8)	3,151 (15.9)	3,186 (17.8)	3,859 (16.7)	3,978 (17.2)
ผู้ประกอบการด้านการผลิตและก่อสร้าง	2,204 (10.8)	1,921 (11.8)	2,229 (11.3)	2,121 (9.7)	2,649 (9.9)	4,189 (9.2)
ผู้ไม่ได้ปฏิบัติงานโดยมีรายรับจากบำเหน็จบำนาญ เงินช่วยเหลือจากรัฐหรือบุคคลอื่น	2,646 (13.2)	2,661 (15.2)	2,997 (16.0)	2,925 (16.1)	3,124 (18.9)	2,838 (19.2)
ผู้ไม่ได้ปฏิบัติงานโดยมีรายรับจากทรัพย์สิน	5,272 (1.0)	4,450 (0.7)	11,872 (0.9)	13,369 (0.9)	41,522 (0.8)	8,200 (0.7)

หมายเหตุ: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติและเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ตัวเลขในวงเล็บแสดงร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละปี ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 3-4 ค่าเฉลี่ยเงินออมจำแนกตามช่วงชั้นรายได้ครัวเรือนปี 2544-2556

บาทต่อเดือน

ปี	ควินไทล์ที่ 1	ควินไทล์ที่ 2	ควินไทล์ที่ 3	ควินไทล์ที่ 4	ควินไทล์ที่ 5	ค่าเฉลี่ยรวม
2544	-743	370	1,940	4,642	15,439	4,328
2547	-745	403	1,801	4,627	17,035	4,624
2550	-671	611	2,239	4,885	20,675	5,548
2552	-394	873	2,339	5,201	22,129	6,029
2554	-619	1,052	2,810	5,788	28,591	7,524
2556	-329	1,567	3,387	6,104	26,007	7,345

หมายเหตุ: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติและเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

3.3.3 เงินออมครัวเรือนในระดับเขตการปกครองและภูมิภาค

จำนวนเงินออมและอัตราการออมมีความแตกต่างชัดเจนระหว่างครัวเรือนเขตเมืองกับเขตชนบท จากตารางที่ 3-5 พบว่า ครัวเรือนตัวอย่างเขตเมืองมีจำนวนมากกว่าครัวเรือนเขตชนบทพอสมควรในข้อมูลการสำรวจแต่ละปี ในปี พ.ศ. 2544 ครัวเรือนเขตชนบทมีเงินออมน้อยกว่าครัวเรือนเขตเมืองถึงร้อยละ 172 และ 148 สำหรับเงินออมทั่วไป (SAV_1) และเงินออมที่ปรับค่า (SAV_2) อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของเงินออมมีแนวโน้มลดลงโดยลำดับ ในปี พ.ศ. 2556 ครัวเรือนเขตชนบทมีเงินออมน้อยกว่าประมาณร้อยละ 37 และ 38 สำหรับเงินออมทั้งสองรูปแบบ เมื่อพิจารณาอัตราการออม พบว่า อัตราการออมทั่วไป (SR₁) ของครัวเรือนเขตเมืองเฉลี่ยประมาณร้อยละ 12.0 มากกว่าของครัวเรือนเขตชนบทร้อยละ 4.5 นอกจากนั้น ครัวเรือนทั้งสองกลุ่มมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกันใกล้เคียงกันอยู่ที่ประมาณร้อยละ 5 ของรายได้ครัวเรือน ดังนั้น อัตราการออมแบบที่สอง (SR₂) ของครัวเรือนเขตเมืองและชนบทอยู่ที่ร้อยละ 17.1 และ 12.5 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม อัตราการขยายตัวของเงินออมของครัวเรือนเขตชนบทเพิ่มสูงมากเมื่อเทียบกับเขตเมือง อัตราการเพิ่มของเงินออมทั่วไป (SAV_1) ในรอบ 12 ปีของครัวเรือนเขตชนบทอยู่ที่ร้อยละ 15.5 ต่อปี ในขณะที่อัตราการขยายตัวของครัวเรือนเขตเมืองอยู่ที่ 3.7 ต่อปีเท่านั้น ในทำนองเดียวกัน อัตราการออมทั่วไป (SR₁) ของครัวเรือนเขตชนบทเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจากร้อยละ 3.1 เป็นร้อยละ 12.1 ในขณะที่อัตราการออมทั่วไปของเขตเมืองเพิ่มเพียงเล็กน้อยจากร้อยละ 11.9 เป็นร้อยละ 13.2 เท่านั้นในช่วงที่ทำการศึกษา อาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและนโยบายต่างๆ ของภาครัฐในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาโดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อกระจายทรัพยากรทางเศรษฐกิจไปยังส่วนภูมิภาคมากขึ้น ส่งผลให้ครัวเรือนเขตชนบทมีรายได้เพิ่มขึ้นมากและนำไปสู่การออมที่เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน

ความแตกต่างของเงินออมยังปรากฏในระดับภูมิภาค ครั้วเรือนที่มีภูมิลำเนาในศูนย์กลางทางเศรษฐกิจอย่างกรุงเทพฯ มีเงินออมเฉลี่ยมากที่สุดเมื่อเทียบกับครั้วเรือนในภูมิภาคอื่นๆ แสดงในตารางที่ 3-6 ครั้วเรือนในกรุงเทพฯ มีเงินออมเฉลี่ย 16,272 บาทต่อเดือนในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา (พ.ศ. 2544-2556) และมีอัตราการออมทั่วไป (SR_1) ถึงร้อยละ 15.7 ในขณะที่ภาคเหนือมีเงินออมเฉลี่ยน้อยสุด 4,774 บาทต่อเดือน และครั้วเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราการออมเฉลี่ยต่ำสุดเท่ากับร้อยละ 8.6 ของรายได้ครั้วเรือน อย่างไรก็ตาม ครั้วเรือนในพื้นที่กรุงเทพฯ มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกันมากที่สุด ประมาณร้อยละ 6.6 ของรายได้ครั้วเรือน ในขณะที่ค่าเฉลี่ยของภูมิภาคอื่นๆ อยู่ที่ร้อยละ 4.1-5.2 ทำให้อัตราการออมที่นับรวมค่าใช้จ่ายเหล่านี้ของครั้วเรือนในกรุงเทพฯ สูงถึงร้อยละ 22.4 ทั้งนี้ ความแตกต่างดังกล่าวอาจสะท้อนถึงค่าครองชีพที่แตกต่างกัน เช่น ค่าบำรุงการศึกษาหรือค่ารักษาพยาบาลในกรุงเทพฯ มักจะสูงกว่าของภูมิภาคอื่นๆ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป จากตารางที่ 3-5 และ 3-6 แสดงให้เห็นว่า ภูมิภาคและเขตการปกครองเป็นตัวกำหนดสำคัญของพฤติกรรมออมของครั้วเรือนไทย ดังนั้น สำหรับการวิเคราะห์สมการถดถอยในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะสร้างชุดของตัวแปรตัวมีเพื่อควบคุมความแตกต่างของภูมิภาคและเขตการปกครอง (เขตเมืองและเขตชนบท) ในการประเมินผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่เป็นสังคมผู้สูงอายุต่ออัตราการออมครั้วเรือนตามกรอบทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต

ตารางที่ 3-5 เงินออมและอัตราการออมของครั้วเรือนเขตเมืองและเขตชนบทปี 2544-2556

ปี	เขตเมือง					เขตชนบท				
	SAV_1	SAV_2	SR ₁	SR ₂	N	SAV_1	SAV_2	SR ₁	SR ₂	N
2544	5,681	6,867	0.119	0.177	7,277	2,090	2,763	0.031	0.091	4,395
2547	5,681	6,734	0.101	0.149	20,964	2,822	3,461	0.052	0.101	12,286
2550	6,837	8,127	0.115	0.168	25,512	3,454	4,284	0.060	0.111	15,710
2552	7,354	8,708	0.127	0.179	26,273	3,879	4,729	0.093	0.143	16,178
2554	9,413	10,775	0.124	0.170	24,844	4,528	5,363	0.096	0.138	15,664
2556	8,209	9,562	0.132	0.180	25,270	5,979	6,913	0.121	0.164	15,974

หมายเหตุ: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติและเป็นมูลค่าเงินปี 2556 SAV_1 คือส่วนต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายรวมของครั้วเรือน SAV_2 คือ ส่วนต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายของครั้วเรือนที่ไม่รวมค่าใช้จ่ายการศึกษา การดูแลสุขภาพ และการประกัน SR₁ และ SR₂ คือ อัตราการออมทั้งสองรูปแบบของครั้วเรือน ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 3-6 เงินออมและอัตราการออมของครัวเรือนจำแนกตามภูมิภาค

ภูมิภาค	SAV_1	SAV_2	SR ₁	SR ₂
กรุงเทพฯ	16,272	19,120	0.157	0.224
กลาง	5,736	6,937	0.106	0.155
เหนือ	4,774	5,672	0.114	0.167
ตะวันออกเฉียงเหนือ	5,285	6,143	0.086	0.133
ใต้	6,765	7,760	0.107	0.147

หมายเหตุ: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติและเป็นมูลค่าเงินปี 2556 SAV_1 คือส่วนต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายรวมของครัวเรือน SAV_2 คือ ส่วนต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายของครัวเรือนที่ไม่รวมค่าใช้จ่ายการศึกษา การดูแลสุขภาพ และการประกัน SR₁ และ SR₂ คือ อัตราการออมทั้งสองรูปแบบของครัวเรือน ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

3.3.4 เงินออมกับประเภทและสถานภาพการครอบครองที่อยู่อาศัย

จากการตรวจสอบงานวิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการออมของครัวเรือน พบว่า ประเภทของที่อยู่อาศัยและสถานภาพการครอบครองที่อยู่อาศัยมีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมการออมของครัวเรือน อาทิ งานของ Belke, Dreger, and Ochmann (2012) Chamon and Prasad (2010) Sandoval-Hernandez (2010) รวมทั้งงานวิจัยเชิงประจักษ์ในประเทศไทยของ Pootrakool et al. (2005) และ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์และสุวิมล เสงพัฒนา (2557) การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ของสำนักงานสถิติแห่งชาติมีคำถามเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่สามารถใช้เป็นตัวแปรอธิบายสำคัญในการอธิบายการออมของครัวเรือนไทยได้ ตารางที่ 3-7 แสดงจำนวนเงินออมเฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนจำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย พบว่า โดยภาพรวมของช่วงเวลาที่ทำการศึกษา ครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบ้านเดี่ยว (ร้อยละ 75.6) รองลงมา ร้อยละ 16.9 มีที่อยู่อาศัยเป็นห้องแถวหรืออาคารพาณิชย์ และร้อยละ 4.2 มีที่อยู่อาศัยเป็นทาวน์เฮาส์หรือบ้านแฝด ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม สัดส่วนครัวเรือนที่อาศัยในอพาร์ทเมนต์ แฟลต คอนโดมิเนียมปรับเพิ่มขึ้นเล็กน้อยจากร้อยละ 2.7 ในปี พ.ศ. 2544 เป็นร้อยละ 3.7 ในปี พ.ศ. 2556 สำหรับประเภทที่อยู่อาศัยอื่นๆ เช่น ห้องภายในบ้าน เพิงพักชั่วคราว เป็นต้น มีสัดส่วนน้อยมากรวมกันประมาณร้อยละ 0.9 เท่านั้น เมื่อพิจารณาจำนวนเงินออมเฉลี่ยปี พ.ศ. 2556 พบว่า ครัวเรือนที่มีที่อยู่อาศัยทาวน์เฮาส์หรือบ้านแฝดเป็นกลุ่มที่มีเงินออมมากที่สุดเท่ากับ 9,804 บาทต่อเดือน รองลงมา เป็นครัวเรือนที่อาศัยในบ้านเดี่ยว (7,351 บาท) และอาคารพาณิชย์ (7,069 บาท) ในขณะที่ครัวเรือนที่มีที่อยู่อาศัยไม่มั่นคงมีเงินออมเฉลี่ยเพียง 4,544 บาทเท่านั้น การที่ครัวเรือนที่อาศัยในบ้านเดี่ยวมีเงินอมน้อยกว่าครัวเรือนที่อาศัยในทาวน์เฮาส์หรือบ้านแฝด หรืออาคารพาณิชย์ (ยกเว้นเฉพาะปี พ.ศ. 2556 ที่มากกว่าเล็กน้อย) อาจเป็นเพราะครัวเรือนส่วนหนึ่งมีการเช่าผ่อนที่อยู่อาศัยทำให้มีเงินเหลือเก็บออมไม่มากนัก นอกจากนี้ อสังหาริมทรัพย์ยังเป็นทรัพย์สินที่สะสมมูลค่า ดังนั้น การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและมีมูลค่าสูงอย่างบ้าน

เดี่ยวสามารถเป็นหลักประกันให้กับครอบครัวได้ทำให้ความจำเป็นในการเก็บออมลดลง โดยเฉพาะการเก็บออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉิน (Precautionary saving)

ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) แบ่งสถานภาพการครอบครองที่อยู่อาศัยของครัวเรือนเป็น 7 รูปแบบ ประกอบด้วย เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน เป็นเจ้าของบ้านแต่เช่าที่ดิน เป็นเจ้าของบ้านบนที่ดินสาธารณะ เช่าซื้อ เช่า อยู่โดยผู้อื่นจ่ายค่าเช่าให้ และอยู่โดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า ตามลำดับ จำนวนเงินออมครัวเรือนเฉลี่ยจำแนกตามการครอบครองที่อยู่อาศัยแสดงในตารางที่ 3-8 พบว่า ครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70) เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน และร้อยละ 14 เป็นการเช่าบ้านที่อาศัยอยู่ เมื่อพิจารณาจำนวนเงินออมเฉลี่ยต่อเดือน พบว่า ครัวเรือนที่มีภาระการผ่อนชำระที่อยู่อาศัยเป็นกลุ่มที่มีเงินออมมากที่สุดถึง 11,697 บาทต่อเดือนในปี พ.ศ. 2556 อย่างไรก็ตาม เงินออมของครัวเรือนกลุ่มนี้ลดลงค่อนข้างมาก (ร้อยละ 40-50) ในปี พ.ศ. 2552 และ พ.ศ. 2554 ทั้งนี้ มีความเป็นไปได้ว่า ครัวเรือนกลุ่มนี้อาจได้รับผลกระทบจากการเติบโตทางเศรษฐกิจที่จำกัดในช่วงเวลาดังกล่าวที่เศรษฐกิจไทยมีการขยายตัวเพียงร้อยละ -0.7 และ 0.8 ตามลำดับ ส่งผลให้รายได้ครัวเรือนลดลงมาก ในขณะที่ครัวเรือนกลุ่มนี้ยังมีภาระการผ่อนชำระที่อยู่อาศัยทำให้เหลือเงินเก็บออมไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับปีอื่นๆ ครัวเรือนที่มีบ้านบนที่ดินสาธารณะเป็นกลุ่มที่มีเงินออมเฉลี่ยน้อยสุด และที่น่าประหลาดใจพบว่า ครัวเรือนที่เช่าที่อยู่อาศัยกลับมีเงินออมสูงถึง 9,115 บาทและสูงที่สุดเมื่อเทียบกับการครอบครองที่อยู่อาศัยรูปแบบอื่นๆ ในปี พ.ศ. 2554 อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาในประเทศไทยของ Pootrakool, Ariyapruchya, and Sodsrichai (2005) และ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์และสุวิมล เสงพัฒนา (2557) มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ Pootrakool, Ariyapruchya, and Sodsrichai (2005) พบว่า ครัวเรือนที่ต้องเช่าที่อยู่อาศัยเป็นกลุ่มที่ขาดหลักประกันความมั่นคงจะเก็บออมมากขึ้นเมื่อเทียบกับครัวเรือนที่มีการครอบครองที่อยู่อาศัยแบบอื่นๆ ในขณะที่ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์และสุวิมล เสงพัฒนา (2557) กลับพบว่า ครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยมีการเก็บออมมากกว่าครัวเรือนที่เช่าที่อยู่อาศัย ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีสมมติฐานว่าความแตกต่างของลักษณะที่อยู่อาศัยและสถานภาพการครอบครองเป็นปัจจัยกำหนดสำคัญที่อธิบายพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทย

ตารางที่ 3-7 เงินออมครัวเรือน จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

บาทต่อเดือน

ประเภทที่อยู่อาศัย	2544	2547	2550	2552	2554	2556
บ้านเดี่ยว	3,996 (73.4)	4,245 (74.7)	5,072 (75.2)	5,654 (76.0)	7,088 (75.9)	7,351 (76.8)
ห้องแถวหรืออาคารพาณิชย์	4,811 (17.8)	5,150 (16.7)	6,671 (17.6)	7,312 (17.5)	9,431 (17.3)	7,069 (14.9)
ทาวน์เฮาส์ บ้านแฝด	8,442 (4.6)	9,319 (5.1)	11,075 (4.1)	9,780 (3.8)	9,848 (3.9)	9,804 (4.1)
อพาร์ทเมนท์ แฟลต คอนโดมิเนียม	3,654 (2.7)	3,791 (2.1)	3,979 (2.2)	3,228 (1.9)	5,006 (2.1)	6,042 (3.7)
อื่นๆ	3,458 (1.5)	2,894 (1.5)	1,951 (0.9)	2,785 (0.9)	3,286 (0.9)	4,544 (0.5)

หมายเหตุ: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติและเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ตัวเลขในวงเล็บแสดงร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละปี ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 3-8 เงินออมครัวเรือน จำแนกตามสถานภาพการครอบครองที่อยู่อาศัย

บาทต่อเดือน

การครอบครองที่อยู่อาศัย	2544	2547	2550	2552	2554	2556
เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน	4,358 (70.8)	4,858 (71.3)	5,760 (70.0)	6,345 (70.6)	7,151 (71.0)	7,689 (72.3)
เป็นเจ้าของบ้านแต่เช่าที่ดิน	5,116 (3.1)	5,214 (2.8)	6,962 (3.2)	6,311 (3.3)	5,726 (3.1)	7,398 (2.5)
เป็นเจ้าของบ้านบนที่ดินสาธารณะ	1,435 (1.1)	1,308 (1.2)	3,075 (2.2)	4,216 (2.0)	6,011 (1.6)	4,547 (1.6)
เช่าซื้อ	13,820 (0.8)	14,825 (1.0)	12,745 (1.5)	6,402 (1.4)	6,702 (1.2)	11,697 (1.6)
เช่า	3,044 (14.2)	3,084 (13.7)	4,310 (13.8)	4,797 (14.2)	9,115 (14.9)	5,323 (15.1)
อยู่โดยผู้อื่นจ่ายค่าเช่าให้	6,400 (1.5)	4,607 (1.1)	5,236 (0.9)	5,259 (0.8)	6,324 (1.9)	8,196 (1.5)
อยู่โดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า	5,086 (8.6)	4,278 (9.0)	4,721 (8.5)	5,667 (7.9)	4,397 (6.2)	5,260 (5.3)

หมายเหตุ: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติและเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ตัวเลขในวงเล็บแสดงร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละปี ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

3.3.5 เงินออมและสถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน

สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือนเป็นหนึ่งในปัจจัยกำหนดพฤติกรรมการออมภาคครัวเรือน การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ได้รวบรวมรายละเอียดของสมาชิกครัวเรือนทุกคน สำหรับการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งเป็น 8 กลุ่ม ประกอบด้วย เจ้าของกิจการมีลูกจ้าง เจ้าของกิจการไม่มีลูกจ้าง การทำงานในครอบครัวโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจ ลูกจ้างเอกชน สมาชิกสหกรณ์หรือการรวมกลุ่ม และผู้ไม่ปฏิบัติงานในเชิงเศรษฐกิจ เช่น เกษียณ พิกการ เจ็บป่วย ว่างงาน เป็นต้น⁵ ตารางที่ 3-9 แสดงเงินออมครัวเรือนเฉลี่ยจำแนกตามสถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน พบว่า ร้อยละ 35 ของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างเป็นเจ้าของกิจการส่วนตัวไม่มีลูกจ้าง รองลงมาร้อยละ 22 เป็นลูกจ้างเอกชน ในขณะที่สัดส่วนครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นค่อนข้างมากจากร้อยละ 20 ในปี พ.ศ. 2544 เป็นร้อยละ 24 ในปี พ.ศ. 2556 ตั้งแต่การสำรวจปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา สำนักงานสถิติแห่งชาติได้จำแนกกลุ่มย่อยสำหรับผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติงาน พบว่า ในจำนวนนี้กว่าร้อยละ 60 เป็นผู้สูงอายุที่เกษียณจากการทำงาน แสดงถึงการเป็นสังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย เมื่อพิจารณาเงินออมเฉลี่ย พบว่า ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นเจ้าของกิจการมีเงินออมเฉลี่ยมากที่สุด 18,181 บาทต่อเดือนในปี พ.ศ. 2556 รองลงมาเป็นเจ้าของเจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจ (15,041 บาท) และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ (8,749 บาท) ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เฉพาะครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มสหกรณ์มีเงินออมติดลบ 1,816 บาทในปี พ.ศ. 2547 แต่ครัวเรือนกลุ่มนี้มีสัดส่วนน้อยมากเพียงร้อยละ 0.02 ของครัวเรือนทั้งหมด และที่น่าสนใจ พบว่า ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่ได้ทำงาน (ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ) มีเงินออมเฉลี่ยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เงินออมมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเจ้าของกิจการไม่มีลูกจ้างและลูกจ้างเอกชน ทั้งนี้ มีความเป็นไปได้ว่า ครัวเรือนกลุ่มนี้ยังมีรายได้หลังการเกษียณอายุ เช่น เงินบำเหน็จบำนาญสวัสดิการอื่นๆ ของภาครัฐ รวมทั้งรายรับอื่นๆ จากการออมและการลงทุน

โดยภาพรวม พบว่า หัวหน้าครัวเรือนที่มีสถานภาพการทำงานที่มั่นคงเป็นกลุ่มที่มีเงินออมมาก สอดคล้องกับสถิติการออมที่จำแนกตามชั้นทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในหัวข้อ 3.3.2 ดังนั้น สำหรับการวิเคราะห์สมการถดถอยในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะสร้างชุดของตัวแปรดัมมี่แทนสถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือนในการศึกษาพลวัตของการออมภาคครัวเรือนตามกรอบทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต

⁵ การจำแนกสถานภาพการทำงานมีความแตกต่างกันในการสำรวจแต่ละปี โดยทั่วไปแบ่งเป็น 8-14 ประเภท ในบางปีมีการแยกผู้ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจเป็นกลุ่มย่อยต่างๆ เช่น แม่บ้าน นักเรียน ผู้สูงอายุ ว่างงาน เป็นต้น

ตารางที่ 3-9 เงินออมครัวเรือน จำแนกตามสถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน

บาทต่อเดือน

สถานภาพการทำงาน	2544	2547	2550	2552	2554	2556
เจ้าของกิจการมีลูกจ้าง	5,852 (12.0)	7,829 (13.0)	17,438 (6.6)	11,093 (6.3)	27,399 (4.6)	18,181 (4.2)
เจ้าของกิจการไม่มีลูกจ้าง	2,768 (29.6)	3,099 (28.9)	3,414 (36.4)	5,162 (36.9)	5,284 (36.5)	6,378 (37.4)
การทำงานในครอบครัว	3,798 (1.6)	4,438 (2.1)	4,849 (2.2)	4,278 (2.3)	6,543 (2.0)	5,465 (2.3)
เจ้าหน้าที่ภาครัฐ	8,452 (12.2)	8,778 (11.6)	10,039 (11.7)	7,517 (10.7)	12,688 (10.6)	8,749 (9.0)
เจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจ	18,575 (1.2)	17,431 (1.0)	16,312 (1.0)	17,122 (1.0)	22,240 (0.8)	15,041 (0.6)
ลูกจ้างเอกชน	2,894 (23.1)	2,963 (24.3)	3,473 (21.6)	5,213 (21.6)	4,103 (22.0)	6,646 (22.5)
สมาชิกสหกรณ์	756 (0.01)	-1,816 (0.02)	900 (0.04)	4,695 (0.03)	10,420 (0.03)	3,372 (0.04)
ไม่ได้ปฏิบัติงาน	3,387 (20.3)	3,836 (19.2)	4,886 (20.5)	4,987 (21.2)	7,320 (23.5)	7,888 (24.0)

หมายเหตุ: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติและเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ตัวเลขในวงเล็บแสดงร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละปี ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

กล่าวโดยสรุป การนำเสนอสถิติพรรณนาของการออมกับคุณลักษณะของครัวเรือนและหัวหน้าครัวเรือนเป็นการฉายภาพให้เห็นความแตกต่างของเงินออมตามคุณลักษณะต่างๆ และแนวโน้มเงินออมของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นโดยลำดับ ความเหลื่อมล้ำการออมยังปรากฏตามชั้นทางเศรษฐกิจ ช่วงชั้นรายได้ และภูมิภาคและเขตการปกครอง อย่างไรก็ดี ความแตกต่างของเงินออมระหว่างครัวเรือนเขตเมืองและชนบทมีแนวโน้มลดลง ครัวเรือนที่มีฐานะมั่นคงหรือหัวหน้าครัวเรือนมีรายได้แน่นอนเป็นกลุ่มที่มีเงินออมสูง นอกจากนั้น เงินออมของครัวเรือนมีความแตกต่างตามประเภทและลักษณะการครอบครองที่อยู่อาศัย กลับสู่คำถามวิจัยหลักของการศึกษาคั้งนี้ คือ การตรวจสอบผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทยโดยใช้ข้อมูลจุลภาคระดับครัวเรือน สำหรับสถิติพรรณนาของปัจจัยด้านประชากร (Demographic factors) ของครัวเรือนตัวอย่างผู้วิจัยได้นำเสนอไปแล้วในตารางที่ 1-4 สำระสำคัญ คือ ในช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของไทย จำนวนสมาชิกครัวเรือนมีแนวโน้มลดลง สัดส่วนของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ลำพังคนเดียวหรือกับคู่สมรสเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับอายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนที่เพิ่มจาก 49 ปีเป็น 53 ปี ในช่วงที่ทำการศึกษา สถิติองค์ประกอบสมาชิกครัวเรือน พบว่า จำนวนสมาชิกผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) เพิ่มขึ้นร้อยละ 25 จากค่าเฉลี่ย 0.4 คนต่อครัวเรือนเป็น 0.5 คน ในทางตรงข้าม จำนวนสมาชิกวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 15 ปี) ลดลงร้อยละ 33 จาก 0.9 คน

เหลือ 0.6 คน และที่น่าสนใจ ยังพบว่า สัดส่วนครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 26 เป็นร้อยละ 32

จากสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตที่คาดการณ์ว่าการเปลี่ยนโครงสร้างประชากรน่าจะส่งผลให้อัตราการออมครัวเรือนโดยรวมปรับลดลง แต่จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏ พบว่า ครัวเรือนไทยมีเงินออมและอัตราการออมที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่ประเทศไทยมีระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุมากขึ้นโดยลำดับ นำไปสู่สมมติฐานอื่นที่เป็นไปได้อย่างน้อย 2 ประการ *ประการแรก* การเป็นสังคมผู้สูงอายุส่งผลให้การออมลดลงประเมนจากโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งยังมีรายได้หลังเกษียณอาจเลือกเก็บออมมากขึ้นเพื่อใช้จ่ายหลังเกษียณเนื่องจากมีความกังวลกับค่าใช้จ่ายในอนาคต โดยเฉพาะค่ารักษาพยาบาล (Chamon and Prasad, 2010) รวมทั้งส่วนหนึ่งอาจมีความตั้งใจสร้างมรดกให้ลูกหลานแลกเปลี่ยนกับการดูแลที่ดีในบั้นปลายของชีวิต *ประการที่สอง* ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา เศรษฐกิจไทยมีเสถียรภาพดีและเติบโตอย่างต่อเนื่อง ส่งผลดีต่อประชากรทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มวัยทำงานตอนต้น กอปรกับภาครัฐจัดงบประมาณการจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุมากขึ้นเป็นการลดค่าใช้จ่ายการบริโภคของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ ดังนั้น ผลโดยรวมอาจทำให้ประชากรทุกรุ่นมีทรัพยากรทางเศรษฐกิจมากขึ้นจึงสามารถเก็บออมได้มากขึ้นทำให้การออมรวมไม่ลดลงและอาจเพิ่มขึ้นแทน ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิเคราะห์แบบแยกองค์ประกอบ (Decomposition analysis) และการวิเคราะห์สมการถดถอยจากการสร้างข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ (Synthetic panel) จากข้อมูลตัดขวางในหลายช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกันบนพื้นฐานทางทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตตามแนวทางของ Paxson and Deaton (1994) รายละเอียดทางเทคนิคจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

3.4 วิธีการวิเคราะห์แบบแยกองค์ประกอบ (Decomposition Analysis)

ตามสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต (Life cycle hypothesis of consumption) คาดการณ์ว่าเงินออมครัวเรือนจะเป็นบวกหากหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงานและจะมีการออมลดลงเมื่อเข้าสู่วัยหลังเกษียณทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอายุกับการออมเป็นรูปโค้งระฆังคว่ำ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของอัตราการออมครัวเรือนยังขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนของประชากรรุ่นต่างๆ การเปลี่ยนแปลงของส่วนแบ่งรายได้รวมในระบบเศรษฐกิจของประชากรแต่ละรุ่น และอาจเกิดจากการเพิ่มสัดส่วนการเก็บออมของครัวเรือน ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงของอัตราการออมครัวเรือนที่ปรากฏสามารถจำแนกที่มาได้ 3 องค์ประกอบหลัก คือ

- 1.) การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนของประชากรรุ่นต่างๆ (Demographic effect) โดยสมมติให้อัตราการออมและส่วนแบ่งรายได้ของประชากรแต่ละรุ่นคงที่

- 2.) การเปลี่ยนแปลงของสัดส่วนรายได้ของประชากรรุ่นต่างๆ (Income share effect) โดยสมมติให้อัตราการออมและสัดส่วนประชากรแต่ละรุ่นคงที่
- 3.) การเพิ่มขึ้นของอัตราการออมทุกช่วงอายุ (Saving profile effect) โดยสมมติให้สัดส่วนประชากรและส่วนแบ่งรายได้ของประชากรแต่ละรุ่นมีค่าคงที่

จากการตรวจสอบงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า งานของ Attanasio and Székely (2000) ที่ศึกษาใน 4 ประเทศ ประกอบด้วย ไต้หวัน เม็กซิโก เปรู และไทย และ Park and Rhee (2005) ในประเทศเกาหลีใต้ ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบแยกองค์ประกอบควบคู่ไปกับการวิเคราะห์สมการถดถอยโดยการสร้างข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการใช้วิธีการแยกองค์ประกอบจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการตรวจสอบพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทยในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และมีความเป็นไปได้ว่าผลการศึกษาคั้งนี้อาจแตกต่างจาก Attanasio and Székely (2000) ที่ประเทศไทยได้ประโยชน์จากโครงสร้างประชากรจากการมีสัดส่วนประชากรวัยทำงานสูง

อัตราการออมของครัวเรือน (s_t) สามารถแยกเป็น 3 องค์ประกอบหลักดังปรากฏในงานของ Park and Rhee (2005) แสดงในสมการที่ (3-1)

$$s_t = \frac{S_t}{Y_t} = \frac{\sum s_t^i y_t^i w_t^i}{\sum Y_t^i w_t^i} = \sum s_t^i \left(\frac{y_t^i}{\sum Y_t^i w_t^i} \right) w_t^i = \sum s_t^i y_t^i w_t^i \quad (3-1)$$

เมื่อ s_t คือ อัตราการออมรวม ณ เวลา t

S_t คือ จำนวนเงินออมรวม ณ เวลา t

Y_t คือ รายได้ครัวเรือนรวม ณ เวลา t

s_t^i คือ อัตราการออมเฉลี่ยของครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเกิดในรุ่นที่ i ณ เวลา t

Y_t^i คือ รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเกิดในรุ่นที่ i ณ เวลา t

w_t^i คือ สัดส่วนของครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเกิดในรุ่นที่ i ณ เวลา t

y_t^i คือ ส่วนแบ่งรายได้ของครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเกิดในรุ่นที่ i ณ เวลา t

การเปลี่ยนแปลงอัตราการออมรวมระหว่างปีที่ t และ $t + 1$ สามารถคำนวณได้จาก

$$\begin{aligned} s_{t+1} - s_t &= \sum s_{t+1}^i y_{t+1}^i w_{t+1}^i - \sum s_t^i y_t^i w_t^i \\ &\approx \sum s_t^i y_t^i \Delta w_t^i + \sum s_t^i \Delta y_t^i w_t^i + \sum \Delta s_t^i y_t^i w_t^i \end{aligned} \quad (3-2)$$

สมการที่ (3-2) แสดงการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมรวมเกิดจากสามองค์ประกอบสำคัญ กล่าวคือ เทอมแรกแสดงผลของการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนประชากร เทอมที่สองแสดงผลของการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนรายได้ และ เทอมสุดท้ายแสดงผลของการเปลี่ยนแปลงตามช่วงอายุ ตามลำดับ การประมาณค่าดังกล่าวสมมติให้เทอมของ Cross products มีค่าเท่ากับศูนย์ สมมติฐานสำคัญคือ โครงสร้างประชากรที่เป็นสังคมผู้สูงอายุจะทำให้ผลเชิงปริมาณของเทอมแรกมีค่าเป็นลบแต่อัตราการออมอาจไม่ลดลงหากผลของสองการเปลี่ยนแปลงหลังมีน้ำหนักมากกว่า

อย่างไรก็ตาม การแปรผลจากการวิเคราะห์องค์ประกอบตามสมการที่ (3-2) ต้องทำด้วยความระมัดระวัง เนื่องจากไม่ได้ควบคุมปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ คุณลักษณะเฉพาะของครัวเรือนและหัวหน้าครัวเรือน องค์ประกอบสมาชิกครัวเรือน การวิเคราะห์องค์ประกอบอัตราการออมของการศึกษานี้จะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในสองช่วงเวลา คือ การเปลี่ยนแปลงการออมในช่วงปี พ.ศ. 2544-2556 และช่วงปี พ.ศ. 2547-2556 เนื่องจากปี พ.ศ. 2547 เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุที่สัดส่วนของประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด นอกจากนี้ ผลการศึกษาของทั้งสองช่วงเวลาไม่ควรแตกต่างกันมากนัก ผู้วิจัยคาดการณ์ว่าผลการวิเคราะห์ของครัวเรือนไทยน่าจะใกล้เคียงกับ Park and Rhee (2005) เนื่องจากช่วงเวลาที่ทำการศึกษาประเทศไทยและเกาหลีใต้เป็นสังคมผู้สูงอายุเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น ปัจจัยด้านประชากรน่าจะมีค่าเป็นลบในขณะที่อัตราการออมที่เพิ่มขึ้นของประชากรทุกรุ่นน่าจะมีค่าเป็นบวกค่อนข้างมากเพราะอัตราการออมโดยรวมของประเทศเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การศึกษาครั้งนี้จะประเมินทั้งอัตราการออมทั่วไป (SR_1) และอัตราการออมที่ปรับค่า (SR_2) ที่นับค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกัน เป็นส่วนหนึ่งของการออมของครัวเรือน

การแบ่งรุ่นเกิด (Cohort) ของหัวหน้าครัวเรือน ผู้วิจัยใช้การแบ่งยุคสมัยของรุ่นเกิด (Generation) ตามหลักประชากรศาสตร์เป็นแนวทางการกำหนดรุ่นเกิดสำหรับการศึกษานี้ โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

- 1.) รุ่น Silent generation (เกิดปีพ.ศ. 2468-2488) เป็นช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 คนรุ่นนี้ยึดหลักความจงรักภักดีต่อนายจ้างและประเทศชาติ เป็นรุ่นที่ผู้หญิงเริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงาน
- 2.) รุ่นเบบี้บูม (เกิดปีพ.ศ. 2489-2507) เป็นช่วงหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 คนรุ่นนี้เป็นช่วงเวลาเศรษฐกิจเติบโต ประชากรรุ่นนี้มีการทำงานที่มั่นคง ประหยัดอดออม และมีความรอบคอบ ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด กลุ่มประชากรรุ่นนี้เป็นกลุ่มผู้สูงอายุในปัจจุบันของหลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทย
- 3.) รุ่นเจนเนอเรชันเอกซ์ (Generation X) (เกิดปีพ.ศ. 2508-2522) เป็นช่วงเวลาที่หลายประเทศมีความมั่งคั่ง ประชากรรุ่นนี้มีความคุ้นเคยกับเทคโนโลยีพื้นฐาน เช่น วิทยุไอแกม คอมพิวเตอร์

มีความเป็นตัวของตัวเองสูง มีความคิดที่เป็นกว้างสำหรับสิ่งใหม่ๆมากกว่าคนรุ่นก่อน มีความคิดสร้างสรรค์

- 4.) รุ่นเจนเนอเรชันวาย (Generation Y) (เกิดปีพ.ศ. 2523-2540) ประชากรรุ่นนี้มีความคุ้นเคยกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น อินเทอร์เน็ต มีความคิดสร้างสรรค์ ชอบทำหลายสิ่งในเวลาเดียวกัน แต่มีความอดทนต่ำ
- 5.) รุ่นเจนเนอเรชันแซด (Generation Z) (เกิดหลังปีพ.ศ. 2540 เป็นต้นมา) เป็นกลุ่มประชากรวัยศึกษาเล่าเรียน บางส่วนอยู่ในวัยทำงานตอนต้น มีความคุ้นเคยกับเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างดี เป็นรุ่นที่ทั้งพ่อและแม่ออกไปทำงานนอกบ้าน ดังนั้น ประชากรกลุ่มนี้มักได้รับการเลี้ยงดูจากญาติพี่น้องหรือบุคคลอื่น มีทักษะดี สามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างรวดเร็ว

รุ่นเกิดและบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันอาจส่งผลต่อพฤติกรรมการออม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุไทยในปัจจุบันเป็นคนรุ่นเบบี้บูมซึ่งมีค่านิยมการประหยัดต่อออม ดังนั้น มีความเป็นไปได้ว่า หากประชากรกลุ่มนี้ยังมีรายได้หลังการเกษียณน่าจะเป็นกลุ่มที่มีอัตราการออมค่อนข้างสูง ในขณะที่คนรุ่นใหม่ที่มีความเป็นตัวของตัวเองสูง แต่ขาดความอดทนอาจเป็นกลุ่มที่มีการออมไม่มากนักแม้ว่าจะมีรายได้เพิ่มกว่าคนรุ่นก่อนมากจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง รายจ่ายอาจเพิ่มขึ้นตามรายได้

การกำหนดครีวเรือนตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้จำกัดเฉพาะครีวเรือนที่หัวหน้าครีวเรือนมีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป ทำให้ปีเกิดล่าสุดที่เป็นไปได้ของหัวหน้าครีวเรือน คือ พ.ศ. 2536 (อายุ 20 ปีในการข้อมูลการสำรวจปี พ.ศ. 2556) อยู่ในรุ่นเจนเนอเรชันวาย ในขณะที่ปีเกิดย้อนหลังของหัวหน้าครีวเรือนอยู่ที่ประมาณ พ.ศ. 2464 (หากหัวหน้าครีวเรือนมีอายุ 80 ปีในการข้อมูลการสำรวจปี พ.ศ. 2544) หรืออาจก่อนหน้านั้นเล็กน้อยซึ่งตรงกับรุ่น Silent generation ดังนั้น ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้แบ่งรุ่นเกิดของหัวหน้าครีวเรือนจากการสำรวจครีวเรือนทั้ง 6 ปีเป็น 15 รุ่น ช่วงอายุแต่ละรุ่นเท่ากับ 5 ปี ตัวอย่างเช่น หากหัวหน้าครีวเรือนในการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครีวเรือน (SES) ปี พ.ศ. 2544 มีอายุ 40 ปี เราสามารถคำนวณได้ว่าเกิดปี พ.ศ. 2504 (=2544-40) จัดอยู่ในรุ่นที่ 9 เป็นต้น

ตารางที่ 3-10 แสดงจำนวนครีวเรือนตัวอย่างในการสำรวจแต่ละปีแบ่งตามรุ่นเกิดของหัวหน้าครีวเรือนพบว่า ร้อยละ 23 ของหัวหน้าครีวเรือนเกิดก่อนรุ่นเบบี้บูมตรงกับรุ่นที่ 1-5 เกือบครึ่งของหัวหน้าครีวเรือนเกิดในยุคเบบี้บูมหรือรุ่นที่ 6-9 ในขณะที่หัวหน้าครีวเรือนที่อยู่ในรุ่นเจนเนอเรชันเอกซ์ เกิดรุ่นที่ 10-12 ซึ่งอยู่ในวัยทำงาน มีสัดส่วนประมาณร้อยละ 25 และหัวหน้าครีวเรือนที่อยู่ในรุ่นเจนเนอเรชันวาย เกิดรุ่นที่ 11-13 (เกิดปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา) มีสัดส่วนไม่มากนักประมาณร้อยละ 5 อัตราการออมทั่วไป (SR_1) แบ่งตามรุ่นเกิดของหัวหน้าครีวเรือน

แสดงในตารางที่ 3-11 พบว่า ครั้วเรือนไทยมีอัตราการออมเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 10.6 ของรายได้และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ หัวหน้าครั้วเรือนที่เกิดรุ่นที่ 7 (พ.ศ. 2494-2498) เป็นกลุ่มที่มีอัตราการออมมากที่สุดเท่ากับร้อยละ 13.6 มากกว่าหัวหน้าครั้วเรือนที่เกิดรุ่นที่ 6 (พ.ศ. 2489-2493) และรุ่นที่ 8 (พ.ศ. 2499-2503) เล็กน้อย ในขณะที่หัวหน้าครั้วเรือนรุ่นที่อายุน้อยสุด (พ.ศ. 2534-2538) มีอัตราการออมต่ำสุดติดลบร้อยละ 5.1 การที่ครั้วเรือนที่หัวหน้าครั้วเรือนอายุน้อยมีการออมติดลบอาจเป็นเพราะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากในช่วงการสร้างครอบครั้ว โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย และที่น่าสนใจ คือ หัวหน้าครั้วเรือนทุกรุ่นเกิดมีอัตราการออมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น หัวหน้าครั้วเรือนที่เกิดรุ่นที่ 9 (พ.ศ. 2504-2508) มีอัตราการออมเพิ่มขึ้นมากกว่าเท่าตัวจากร้อยละ 6.7 เป็นร้อยละ 13.8 ระหว่างปี 2544-2556 เป็นต้น

ตารางที่ 3-10 จำนวนครั้วเรือนตัวอย่างจำแนกตามรุ่นเกิดของหัวหน้าครั้วเรือน

รุ่นที่	ปีเกิด	2544	2547	2550	2552	2554	2556	รวม	ร้อยละ
1	ก่อนปี พ.ศ. 2469	534	1,009	816	635	449	264	3,707	1.76
2	พ.ศ. 2469-2473	577	1,304	1,211	1,079	942	728	5,841	2.78
3	พ.ศ. 2474-2478	760	1,813	2,114	1,999	1,651	1,333	9,670	4.60
4	พ.ศ. 2479-2483	903	2,436	2,676	2,567	2,381	2,167	13,130	6.24
5	พ.ศ. 2484-2488	1,034	2,745	3,272	3,208	2,793	2,466	15,518	7.38
6	พ.ศ. 2489-2493	1,172	3,263	3,899	4,009	3,859	3,817	20,019	9.52
7	พ.ศ. 2494-2498	1,440	3,964	4,991	4,888	4,657	4,445	24,385	11.59
8	พ.ศ. 2499-2503	1,534	4,448	5,483	5,698	5,254	5,275	27,692	13.16
9	พ.ศ. 2504-2508	1,462	4,318	5,229	5,436	5,276	5,450	27,171	12.92
10	พ.ศ. 2509-2513	1,145	3,477	4,498	4,922	4,603	4,583	23,228	11.04
11	พ.ศ. 2514-2518	751	2,499	3,304	3,637	3,614	4,056	17,861	8.49
12	พ.ศ. 2519-2523	324	1,445	2,291	2,416	2,455	2,741	11,672	5.55
13	พ.ศ. 2524-2528	36	529	1,212	1,411	1,654	2,032	6,874	3.27
14	พ.ศ. 2529-2533			226	546	825	1,212	2,809	1.34
15	พ.ศ. 2534-2538					95	675	770	0.37
	รวม	11,672	33,250	41,222	42,451	40,508	41,244	210,347	100

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 3-11 อัตราการออมของครัวเรือนตัวอย่างจำแนกตามรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือน

รุ่นที่	ปีเกิด	2544	2547	2550	2552	2554	2556	ค่าเฉลี่ย
1	ก่อนปี พ.ศ. 2469	0.060	0.051	0.090	0.125	0.115	0.154	0.089
2	พ.ศ. 2469-2473	0.066	0.052	0.089	0.110	0.109	0.120	0.090
3	พ.ศ. 2474-2478	0.073	0.067	0.085	0.109	0.089	0.122	0.092
4	พ.ศ. 2479-2483	0.081	0.072	0.084	0.118	0.111	0.129	0.101
5	พ.ศ. 2484-2488	0.115	0.105	0.107	0.125	0.112	0.129	0.115
6	พ.ศ. 2489-2493	0.131	0.132	0.117	0.140	0.129	0.144	0.132
7	พ.ศ. 2494-2498	0.108	0.116	0.126	0.153	0.139	0.153	0.136
8	พ.ศ. 2499-2503	0.084	0.090	0.107	0.136	0.138	0.161	0.125
9	พ.ศ. 2504-2508	0.067	0.067	0.077	0.107	0.121	0.138	0.102
10	พ.ศ. 2509-2513	0.071	0.072	0.066	0.092	0.090	0.116	0.087
11	พ.ศ. 2514-2518	0.083	0.073	0.084	0.087	0.097	0.113	0.092
12	พ.ศ. 2519-2523	0.037	0.050	0.095	0.079	0.085	0.109	0.086
13	พ.ศ. 2524-2528	-0.133	-0.064	0.061	0.066	0.096	0.107	0.073
14	พ.ศ. 2529-2533			-0.035	-0.003	0.065	0.082	0.051
15	พ.ศ. 2534-2538					0.020	-0.061	-0.051
ค่าเฉลี่ยแต่ละปี		0.086	0.083	0.094	0.114	0.113	0.128	0.106

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

กล่าวโดยสรุป จากตารางที่ 3-10 และ 3-11 มีความเป็นไปได้สูงว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร และรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือนส่งผลต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทย ดังนั้น การใช้ข้อมูลการสำรวจฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเฉพาะปีใดปีหนึ่งในการตรวจสอบความสัมพันธ์ของการออมกับช่วงอายุตามสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตอาจไม่สะท้อนถึงพฤติกรรมการออมของครัวเรือนมากนัก การใช้ข้อมูลจุลภาคครอบคลุมระยะเวลาที่นานพอสมควรในการวิจัยนี้จะช่วยให้เข้าใจพลวัตของการออมของครัวเรือนได้ดีขึ้นในบริบทเศรษฐกิจและสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา อาทิ การเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาของตลาดเงินและตลาดทุน เป็นต้น

3.5 วิธีการสร้างข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ (Synthetic panel)

เนื่องจากข้อมูลพาแนลของการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนไทยครอบคลุมช่วงเวลาไม่นานนัก กล่าวคือ สำนักงานสถิติแห่งชาติเริ่มจัดเก็บข้อมูลจุลภาคที่ใช้กลุ่มตัวอย่างซ้ำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 ทำให้การตรวจสอบความสัมพันธ์ของช่วงอายุ รุ่นเกิด และแนวโน้มต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนอาจทำได้จำกัด ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลจุลภาคแบบตัวขวางในหลายช่วงเวลา ประกอบด้วยข้อมูลปี พ.ศ. 2544 2547 2550 2552 2554 และ 2556 รวมทั้งหมด 210,347 ครัวเรือน โดยมีสมมติฐานสำคัญว่า ความแตกต่างของ

รุ่นเกิดมีส่วนสำคัญในการอธิบายพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทย และแบ่งรุ่นเกิดเป็น 15 รุ่น ตามที่ปรากฏในตารางที่ 3-10 หลังจากนั้น อาศัยแนวทางของ Browning, Deaton, and Irish (1985) ในการสร้างข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ (Synthetic panel) จากข้อมูลตัวขวาง หลักการคือ การสำรวจแต่ละครั้งอาจไม่ได้เก็บข้อมูลครัวเรือนใดครัวเรือนหนึ่งต่อเนื่องกัน แต่เราสามารถควบคุมรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือนได้จากการใช้ข้อมูลอายุปรับให้เป็นปีเกิดและจำแนกว่าหัวหน้าครัวเรือนนั้นเกิดอยู่ในรุ่นใด รวมทั้งควบคุมปัจจัยเฉพาะระดับครัวเรือน เช่น ภูมิภาค คุณลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน องค์กรประกอบสมาชิกครัวเรือน เป็นต้น หากมีการใช้จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่มาก ข้อมูลรายได้ รายจ่าย และการออมของครัวเรือนจะมีความหลากหลายมากขึ้น ค่าเฉลี่ยที่ได้จะมีความน่าเชื่อถือ นอกจากนั้น จากการตรวจสอบงานวิจัยเชิงประจักษ์ พบว่า งานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ใช้ข้อมูลระดับจุลภาคเกือบทั้งหมดอาศัยวิธีการศึกษานี้ในการตรวจสอบผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อการออมของครัวเรือน

จากแบบจำลองของ Deaton and Paxson (1994) เราสามารถประมาณค่าสมการลดรูป (Reduced-form) 3 สมการ คือ รายได้ รายจ่าย และอัตราการออมของครัวเรือนที่แสดงไว้ในสมการที่ (2-10) ถึง (2-12) ขึ้นกับสามปัจจัยสำคัญ คือ อายุ (Age effect) รุ่นเกิด (Cohort effect) และค่าแนวโน้ม (Time effect) ตามลำดับ ส่วนแรกแสดงถึงความสัมพันธ์ของช่วงอายุกับอัตราการออมตามสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต ส่วนที่สองแสดงถึงพฤติกรรมออมที่ต่างกันของประชากรแต่ละรุ่นที่เติบโตมาในสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ต่างกัน เช่น คนรุ่นก่อนมีนิสัยอดออม ในขณะที่คนรุ่นใหม่มีนิสัยการกู้ยืมเงิน เป็นต้น และส่วนสุดท้าย แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการออมของประชาชน เช่น ในช่วงที่เศรษฐกิจเติบโตมากส่งผลดีต่อประชากรวัยทำงาน รายได้จะเพิ่มขึ้นมากและอาจนำไปสู่การออมที่มากขึ้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากตัวแปรอธิบายทั้งสามส่วนจะมีความสัมพันธ์เชิงเส้นกันสูง⁶ ดังนั้น ก่อนทำการประมาณค่าสมการลดรูปต้องกำหนดเงื่อนไขเพิ่มเติมโดยกำหนดให้ผลรวมของสัมประสิทธิ์ตัวแปรต้องมีแทนเวลาเท่ากับศูนย์และไม่มีความสัมพันธ์กับช่วงเวลา การกำหนดเงื่อนไขลักษณะนี้มีนัยยะว่าการออมของครัวเรือนขึ้นกับอายุและรุ่นเกิดเป็นสำคัญ ในขณะที่ผลของช่วงเวลาเป็นตัวสะท้อนความผันผวนทางเศรษฐกิจขึ้นลง นอกจากนี้ การกำหนดชุดของตัวแปรต้องมีแทนรุ่นเกิดทั้ง 15 รุ่น ผู้วิจัยเลือกใช้รุ่นที่ 9 (เกิด พ.ศ. 2504-2508) ซึ่งเป็นคนรุ่นสุดท้ายของยุคเบบี้บูมเป็นกลุ่มอ้างอิงและสำหรับตัวแปรต้องมีแทนช่วงเวลา กำหนดให้ปี พ.ศ. 2544 เป็นปีอ้างอิง

⁶ แม้ว่า การแบ่งรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือนแทนที่จะใช้ปีเกิดเหมือนกับ Deaton and Paxson (1994) จะไม่เกิดปัญหาความสัมพันธ์เชิงเส้นอย่างสมบูรณ์ระหว่างตัวแปรอธิบาย แต่การกำหนดเงื่อนไขเพิ่มเติมทำให้สะดวกในการแปรผลมากขึ้น

เมื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการออมกับอายุหัวหน้าครัวเรือน พบว่า มีความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่เส้นตรง ดังนั้น ในการประมาณค่าสมการถดถอยผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการปรับค่า (Smoothing) โดยกำหนดให้อัตราการออมและอายุมีความสัมพันธ์แบบพหุนามดีกรีลำดับที่ห้า (Fifth-order polynomial) เหมือนกับการศึกษาของ Sandoval-Hernandez (2010)

เนื่องจากวัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยนี้คือ การวิเคราะห์ผลของการเป็นสังคมผู้สูงอายุต่อพฤติกรรมการออมภาคครัวเรือน ดังนั้น งานวิจัยนี้จะเพิ่มปัจจัยด้านประชากรและตัวแปรควบคุมอื่นๆ (\mathbf{Z}) เป็นเวกเตอร์ตัวแปรอธิบายเพิ่มเติม ประกอบไปด้วย จำนวนสมาชิกครัวเรือน สมาชิกครัวเรือนวัยพึ่งพิงที่เป็นเด็กและผู้สูงอายุ เขตการปกครอง ภูมิภาค คุณลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน ประเมินจาก เพศ การศึกษา สถานภาพการทำงาน เป็นต้น วิธีการประมาณค่าที่ใช้คือ วิธีกำลังสองน้อยที่สุด (Ordinary Least Squares: OLS) และใช้ค่า Robust Standard error ในการทดสอบสมมติฐานต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาความแปรปรวนของตัวคลาดเคลื่อนไม่คงที่ (Heteroscedasticity) และสำหรับสมการการออม ผู้วิจัยจะทำการประมาณค่าทั้งอัตราการออมทั่วไป (SR_1) และอัตราการออมที่ปรับค่า (SR_2) ที่นับค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกัน เป็นส่วนหนึ่งของเงินออมครัวเรือน ดังนั้น สมการลดรูปของรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมของครัวเรือน สามารถเขียนแสดงได้ ดังนี้

$$\ln y_{it} = \alpha_y + \beta'_y \mathbf{D}^b + f_y(\text{age}_{it}) + \gamma'_y \mathbf{D}^t + \theta'_y \mathbf{Z} + \varepsilon_y \quad (3-3)$$

$$\ln c_{it} = \alpha_c + \beta'_c \mathbf{D}^b + f_c(\text{age}_{it}) + \gamma'_c \mathbf{D}^t + \theta'_c \mathbf{Z} + \varepsilon_c \quad (3-4)$$

$$sr_{it} = \alpha_{sr} + \beta'_{sr} \mathbf{D}^b + f_{sr}(\text{age}_{it}) + \gamma'_{sr} \mathbf{D}^t + \theta'_{sr} \mathbf{Z} + \varepsilon_{sr} \quad (3-5)$$

เมื่อ $\ln y_{it}$ คือ ค่าเฉลี่ยลอการิทึมรายได้ครัวเรือนต่อเดือนของรุ่นเกิด i ณ เวลา t

$\ln c_{it}$ คือ ค่าเฉลี่ยลอการิทึมรายจ่ายการบริโภคครัวเรือนต่อเดือนของรุ่นเกิด i ณ เวลา t

sr_{it} คือ อัตราการออมของครัวเรือนของรุ่นเกิด i ณ เวลา t

\mathbf{D}^b คือ ชุดของตัวแปรดัมมี่แทนรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือน

$f(\text{age}_i)$ คือ ความสัมพันธ์อายุแบบพหุนามดีกรีลำดับที่ห้า (Fifth-order polynomial) ของรุ่นเกิด i ณ เวลา t

\mathbf{D}^t คือ ชุดของตัวแปรดัมมี่แสดงช่วงเวลาของการเก็บข้อมูล

\mathbf{Z} คือ กลุ่มของตัวแปรด้านประชากรและตัวแปรควบคุมอื่นๆ

การนำเสนอผลการศึกษาแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ ผลการประมาณค่าจากการวิเคราะห์สมการถดถอยและรูปภาพที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรตามทั้งสามตัวแปรกับรุ่นเกิด อายุ และแนวโน้ม เพื่อประเมินว่ามีความสอดคล้องกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตมากน้อยเพียงใด รวมทั้งการตรวจสอบผลเชิงปริมาณของตัวแปร

ด้านประชากรต่อพฤติกรรมออมของครัวเรือนไทย ทั้งนี้ หากพฤติกรรมออมของประชากรแต่ละรุ่นแตกต่างกัน ค่าสัมประสิทธิ์ส่วนใหญ่ของ D^b ควรจะมีนัยสำคัญทางสถิติ

3.6 แนวทางการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา

แม้ว่าการวิเคราะห์สมการถดถอยจากข้อมูลพาแนลสังเคราะห์จะเป็นวิธีการศึกษาหลักของงานวิจัยนี้ แต่งานวิจัยเชิงประจักษ์ส่วนหนึ่ง อาทิ Chamon and Prasad (2010) Sandoval-Hernandez (2010) และ Finlay and Price (2014) เป็นต้น ใช้การวิเคราะห์สมการถดถอยข้อมูลตัดขวางในแต่ละปีในการตรวจสอบพฤติกรรมออมของครัวเรือนควบคู่กับการใช้ข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการประมาณค่าสมการการออมของแต่ละปีแยกออกจากกันรวมทั้งสิ้น 6 สมการเพื่อศึกษาพฤติกรรมออมของครัวเรือนไทยที่อาจมีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา โดยหลักการแล้ว การประมาณค่าในลักษณะนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคของเคนส์ที่ว่า ในระยะสั้นการบริโภคจะขึ้นกับรายได้ปัจจุบันของครัวเรือนเป็นสำคัญ จากการตรวจสอบสถิติพรรณนาของเงินออมครัวเรือนไทย พบว่า ทั้งจำนวนเงินออมและอัตราการออมมีความแตกต่างกันมาก และประมาณร้อยละ 30 ของครัวเรือนตัวอย่างในการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนแต่ละปีมีเงินออมติดลบ ในขณะที่เงินออมของกลุ่มครัวเรือนที่รายได้สูงสุดมากกว่ากลุ่มอื่นๆ อย่างชัดเจน (ดูตารางที่ 3-4) การประมาณค่าสมการการออมโดยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด (Ordinary Least Squares: OLS) อาจไม่เหมาะสมนัก ดังนั้น ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิเคราะห์สมการถดถอยควอนไทล์ (Quantile regression analysis) ในการศึกษานี้ สาระสำคัญคือ ค่ามัธยฐาน (Median) ของตัวแปรตาม (ในที่นี้ คือ อัตราการออมของครัวเรือน) ขึ้นกับตัวแปรอธิบายหลัก ประกอบด้วย รายได้ปัจจุบันของครัวเรือน ชั้นทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน อายุ เพศ การศึกษา สถานภาพการทำงานและการสมรสของหัวหน้าครัวเรือน ภูมิภาค จำแนกตามเขตการปกครองและภูมิภาค จำนวนสมาชิกครัวเรือน สัดส่วนประชากรวัยเด็กและผู้สูงอายุ และลักษณะที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ค่า Bootstrapped robust standard error ในการทดสอบสมมติฐานสำคัญที่เป็นไปได้ ประกอบด้วย

- 1.) อัตราการออมขึ้นกับรายได้ครัวเรือนเป็นหลัก
- 2.) โครงสร้างสมาชิกครัวเรือนเป็นตัวกำหนดอัตราการออม หากครัวเรือนมีสมาชิกวัยพึ่งพิง ทั้งเด็กและผู้สูงอายุ น่าจะมีการออมลดลง
- 3.) อัตราการออมของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นอาจมาจากสองสาเหตุสำคัญ คือ ข้อจำกัดด้านสภาพคล่อง (Liquidity constraint) และการออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉิน (Precautionary saving) ประเมินจาก ชั้นทางเศรษฐกิจ การศึกษาและความมั่นคงในการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน

สถานภาพการครอบครองที่อยู่อาศัย⁷ ดังนั้น มีความเป็นไปได้ว่าครัวเรือนที่มีรายได้ไม่มากนักแต่มีความเปราะบางสูง เช่น ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิงหรือประกอบอาชีพแรงงานพื้นฐานจะมีอัตราการออมสูงเพื่อเป็นหลักประกันให้กับครอบครัว เนื่องจากครัวเรือนกลุ่มนี้มักมีข้อจำกัดในการเข้าถึงสินเชื่อในระบบ เป็นต้น

ในทางทฤษฎี การวิเคราะห์สมการถดถอยควอนไทล์เป็นวิธีการสถิติกึ่งพารามิเตอร์ รายละเอียดทางทฤษฎีพอสังเขป คือ สมการถดถอยควอนไทล์เป็นการประมาณค่าผลของตัวแปรอธิบายที่แตกต่างกันตามแต่ละควอนไทล์ของตัวแปรตาม พิจารณาฟังก์ชันเงื่อนไขที่ระดับควอนไทล์ τ เมื่อควบคุมตัวแปรอธิบาย (\mathbf{X}_i) เรียกว่า Conditional quantile function (CQF) (Angrist and Prischke, 2009) สามารถเขียนแสดงได้ ดังนี้

$$Q_\tau(Y_i|\mathbf{X}_i) = F_y^{-1}(\tau|\mathbf{X}_i) \quad (3-6)$$

เมื่อ $F_y^{-1}(\cdot)$ เป็นฟังก์ชันการแจกแจงของตัวแปรสุ่ม Y_i เมื่อควบคุมตัวแปรอธิบาย สำหรับแต่ละค่า y ที่สัดส่วนของตัวแปรตามที่มีค่าไม่เกิน y เท่ากับ τ เช่น หากกำหนดให้ $\tau = 0.5$ ฟังก์ชัน $Q_\tau(Y_i|\mathbf{X}_i)$ แสดงถึง Conditional median ดังนั้น สมการถดถอยควอนไทล์ที่สัมพันธ์กับสมการถดถอยเชิงเส้นเป็นดังนี้

$$Y_i = \mathbf{X}_i\boldsymbol{\beta}^{(\tau)} + e_i^{(\tau)} \quad (3-7)$$

$$Q_\tau(Y_i|\mathbf{X}_i) = \mathbf{X}_i\boldsymbol{\beta}^{(\tau)} \quad (3-8)$$

โดยที่ $\boldsymbol{\beta}^{(\tau)}$ เป็นเวกเตอร์ของพารามิเตอร์ที่ระดับควอนไทล์ที่ τ และ $e_i^{(\tau)}$ แสดงค่าความคลาดเคลื่อนทางสถิติ เมื่อ $0 < \tau < 1$ ตัวประมาณค่า (Estimator) มาจากการแก้ปัญหาความเป็นที่ที่สุด

$$\min_{\boldsymbol{\beta}} \sum \rho_\tau(Y_i - \mathbf{X}_i\boldsymbol{\beta}^{(\tau)}) \quad (3-9)$$

$\rho_\tau(u)$ คือ Check function โดยที่ $\rho_\tau(u) = \tau \cdot u$ เมื่อ $u \geq 0$ และ $\rho_\tau(u) = (\tau - 1) \cdot u$ เมื่อ $u < 0$ การศึกษานี้พิจารณาเฉพาะ $\tau = 0.5$ ดังนั้น ตัวประมาณค่าที่ได้จะตรงกับ Least Absolute Deviations (LAD) estimator หรือ Median regression ซึ่งเป็นกรณีหนึ่งของสมการควอนไทล์ ผลการประมาณค่าที่ได้จะมีความ

⁷ Browning and Lusardi (1996) ให้ทัศนะว่า ในทางปฏิบัติ การแยกผลของข้อจำกัดสภาพคล่องและการออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉินกระทำไต่ยาก อย่างไรก็ตาม ผลลัพธ์จากสองสาเหตุดังกล่าวจะเหมือนกันคือทำให้การออมของครัวเรือนเพิ่มขึ้น ในขณะที่ Deaton (1991) พัฒนาแบบจำลองเชิงทฤษฎีและแสดงให้เห็นว่า ความเป็นไปได้ที่การมีข้อจำกัดด้านสภาพคล่องนำไปสู่การออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉิน

น่าเชื่อถือโดยเฉพาะการวิเคราะห์ข้อมูลที่มีค่าผิดปกติ (Outlier) ค่อนข้างมาก ตัวประมาณค่า (Estimator) ที่ได้มีคุณสมบัติคงเส้นคงวา (Consistency) และมีข้อสมมติเกี่ยวกับตัวคลาดเคลื่อนสติดีน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีกำลังสองน้อยที่สุด สำหรับการประมาณค่าแปรปรวนต้องมีข้อสมมติเกี่ยวกับการแจกแจงของตัวคลาดเคลื่อนทางสถิติเมื่อควบคุมตัวแปรอธิบายต่างๆ การใช้วิธี Bootstrap ช่วยให้การคำนวณง่ายขึ้นและไม่มีข้อสมมติเกี่ยวกับการแจกแจงความน่าจะเป็น (Cameron and Trivedi, 2005, pp.85-89)

บทที่ 4

ผลการศึกษา

เนื้อหาในบทนี้เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์เชิงประจักษ์ของพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทย โดยใช้ข้อมูลระดับครัวเรือนจากแบบสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556 รวบรวมโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ วัตถุประสงค์หลักคือ การตรวจสอบผลเชิงปริมาณของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของไทยที่มีระดับความเป็นสังคมผู้สูงอายุมากขึ้นเรื่อยๆ ว่าส่งผลต่ออัตราการออมของครัวเรือนมากน้อยเพียงใด การศึกษานี้พิจารณาการออมสองรูปแบบ คือ การออมทั่วไปคำนวณจากส่วนต่างของรายได้และรายจ่ายรวมของครัวเรือน และการออมที่ปรับค่าโดยนับค่าใช้จ่ายบางรายการ ได้แก่ การศึกษา สุขภาพ และการประกัน เป็นส่วนหนึ่งของการออม

โครงสร้างของบทนี้แบ่งเป็น 3 ส่วน **ส่วนแรก** นำเสนอผลการศึกษาโดยวิธีแยกองค์ประกอบ (Decomposition analysis) ของอัตราการออมครัวเรือนไทย **ส่วนที่สอง** นำเสนอผลการศึกษาจากการวิเคราะห์สมการถดถอยข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ (Synthetic panel) จากข้อมูลภาคตัดขวางในหลายช่วงเวลา โดยการควบคุมรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือนเพื่อศึกษาพฤติกรรมการออมที่แตกต่างกันของประชากรแต่ละรุ่น ซึ่งเป็นผลการศึกษาหลักของงานวิจัยนี้ ผลการประมาณค่าส่วนใหญ่นำเสนอเป็นรูปภาพที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการออมกับอายุ รุ่นเกิด และช่วงเวลา เพื่อประเมินความสอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิต (Life cycle theory of consumption) **ส่วนสุดท้าย** นำเสนอผลการวิเคราะห์สมการถดถอยควอนไทล์ (Quantile regression) สำหรับข้อมูลตัดขวางของครัวเรือนตัวอย่างแต่ละปี เพื่อศึกษาตัวกำหนดที่มีผลต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนโดยใช้ค่ามัธยฐาน (Median) เป็นเกณฑ์เนื่องจากข้อมูลการออมในระดับครัวเรือนมีความแตกต่างสูงมาก รวมทั้งตรวจสอบผลการศึกษาทั้งสองส่วนแรก

4.1 ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์แยกองค์ประกอบ (Decomposition analysis)

เมื่อแบ่งครัวเรือนตัวอย่างจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ทั้ง 6 ปี ประกอบด้วยข้อมูลปี พ.ศ. 2544 2547 2550 2552 2554 และ 2556 ตามรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือนทั้ง 15 รุ่น และทำการแยกองค์ประกอบการเปลี่ยนแปลงของอัตราการออมภาคครัวเรือนตามสมการที่ (3-2) สำหรับอัตราการออมทั่วไป (SR_1) และอัตราการออมที่ปรับค่า (SR_2) ที่รวมค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกัน เป็น

ส่วนหนึ่งของเงินออมของครัวเรือน ตารางที่ 4-1 แสดงผลการศึกษาจากการวิเคราะห์องค์ประกอบในสองช่วงเวลา คือ ปี พ.ศ. 2544-2556 ครอบคลุมช่วงเวลาที่ทำการศึกษาทั้งหมดและระหว่างปี พ.ศ. 2547-2556 ที่ประเทศเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุประเมินจากสัดส่วนประชากรที่อายุ 60 ปีขึ้นไปมีมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรรวมตามคำจำกัดความขององค์การสหประชาชาติ ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า ช่วงปี พ.ศ. 2544-2546 อัตราการออมทั่วไปของครัวเรือนตัวอย่างเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.2 ประมาณร้อยละ 140 เป็นผลจากพฤติกรรมกรรมการออมของประชากรที่ทุกรุ่นมีการเก็บออมมากขึ้น อัตราการออมจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 5.9 หากโครงสร้างประชากรและสัดส่วนรายได้เฉลี่ยของประชากรแต่ละรุ่นไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อพิจารณาผลของการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนรายได้ในระบบเศรษฐกิจ พบว่า ในปี 2544 ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเกิดรุ่นที่ 5-8 (เกิด พ.ศ. 2484-2503) เป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้มากกว่าค่าเฉลี่ยของทุกครัวเรือนตัวอย่างในปี พ.ศ. 2544 ประมาณร้อยละ 7-21 แต่จากข้อมูลปี พ.ศ. 2556 พบว่า ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเกิดรุ่นที่ 8-11 (เกิด พ.ศ. 2499-2518) กลายเป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้มากกว่าค่าเฉลี่ยของทุกครัวเรือนตัวอย่าง ประมาณร้อยละ 6-17 เนื่องจากกลุ่มคนรุ่นหลังที่มีส่วนแบ่งรายได้มากขึ้นมีอัตราการออมต่ำกว่าคนรุ่นก่อน ดังนั้น ผลของการเปลี่ยนแปลงรายได้จึงทำให้อัตราการออมลดลงเล็กน้อยประมาณร้อยละ 0.7 คิดเป็นร้อยละ 16 ของการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมรวม สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่ทำให้อัตราการออมลดลงประมาณร้อยละ 1 คิดเป็นร้อยละ 23 ของการเปลี่ยนแปลงรวม ผลการศึกษาข้างต้นสะท้อนว่า ปัจจัยด้านประชากรจากการที่ประเทศไทยเป็นสังคมผู้สูงอายุทำให้อัตราการออมของครัวเรือนลดลง อย่างไรก็ตาม การที่ครัวเรือนทุกรุ่นมีอัตราการออมเพิ่มขึ้นอย่างมากส่งผลให้อัตราการออมโดยรวมของประเทศเพิ่มขึ้น ผลการศึกษาของการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมที่ปรับค่า (SR_2) ที่นับค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกัน (ไม่รวมแบบสะสมทรัพย์) ก็เป็นไปในทิศทางเดียวกัน แต่ผลเชิงปริมาณของการเปลี่ยนแปลงประชากรและรายได้ต่ออัตราการออมมีค่ามากกว่าพอสมควร กล่าวคือ ระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556 อัตราการออมที่ปรับค่าลดลงร้อยละ 2.9 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุและการเปลี่ยนแปลงรายได้ทำให้อัตราการออมลดลงร้อยละ 1.2 และร้อยละ 1.0 ตามลำดับ

ตารางที่ 4-1 ผลการแยกองค์ประกอบการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมของครัวเรือน

หน่วยเป็นร้อยละ

ช่วงเวลา	ประเภท	การเปลี่ยนแปลง			
		อัตราการออม	ประชากร	รายได้	การออม
พ.ศ.2544-2556	SR ₁	4.19	-0.98	-0.68	5.85
		(100)	(-23.3)	(-16.3)	(139.6)
	SR ₂	2.91	-1.24	-1.00	5.14
		(100)	(-42.7)	(-34.2)	(176.5)
พ.ศ.2547-2556	SR ₁	4.50	-0.58	-0.51	5.59
		(100)	(-12.9)	(-11.3)	(124.2)
	SR ₂	4.21	-0.79	-0.68	5.68
		(100)	(-18.8)	(-16.2)	(135.0)

ที่มา: คำนวณโดยผู้วิจัยจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ตัวเลขในวงเล็บแสดงร้อยละของการเปลี่ยนแปลงรวม

ในทำนองเดียวกัน เมื่อทำการวิเคราะห์แยกองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมของครัวเรือนไทยในช่วงเวลาพ.ศ. 2547-2556 ให้ผลการศึกษาที่สอดคล้องกัน ในช่วงเวลาดังกล่าวอัตราการออมทั่วไป (SR₁) เพิ่มขึ้นร้อยละ 4.5 ประมาณร้อยละ 124 ของการเปลี่ยนแปลงรวมมาจากอัตราการออมที่เพิ่มขึ้นของประชากรทุกรุ่น ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้อัตราการออมลดลงเพียงร้อยละ 0.6 เท่านั้น หรือลดลงร้อยละ 13 ของการเปลี่ยนแปลงรวม สำหรับการเปลี่ยนแปลงของการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมที่ปรับค่า (SR₂) ให้ผลการศึกษาที่สอดคล้องกัน อย่างไรก็ดี ผลการศึกษาในตารางที่ 4-1 ต่างจากของ Attanasio and Székely (2000) ที่แยกองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมของครัวเรือนไทยระหว่างปี พ.ศ. 2518-2539 พบว่า อัตราการออมเพิ่มขึ้นเกือบร้อยละ 20 ผลของการออมที่เพิ่มขึ้นของประชากรทุกรุ่นมีค่ามากที่สุดถึงร้อยละ 9 ในขณะที่ผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและรายได้ทำให้อัตราการออมเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 5 และ 6 ตามลำดับ สะท้อนว่า การมีสัดส่วนประชากรวัยแรงงานสูงในช่วงก่อนเข้าสู่ภาวะสังคมผู้สูงอายุและการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนรายได้ส่งผลให้อัตราการออมของครัวเรือนไทยเพิ่มขึ้น ผลการศึกษาในตารางที่ 4-1 กลับใกล้เคียงกับ Park and Rhee (2005) ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมของครัวเรือนเกาหลีใต้ระหว่างปี พ.ศ. 2513-2543 ซึ่งมีระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุมากกว่าประเทศไทย พบว่า อัตราการออมที่เพิ่มขึ้นมาจากการเก็บออมที่เพิ่มขึ้นของประชากรทุกรุ่น ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและรายได้ส่งผลให้อัตราการออมลดลงเล็กน้อยเท่านั้น

กรณีของประเทศไทย การที่ประชาชนทุกกลุ่มมีอัตราการออมเพิ่มขึ้นอาจเกิดจากหลายปัจจัย อาทิ การเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้ครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้มากขึ้นนำไปสู่การออมที่เพิ่มขึ้น และอาจเป็นไปได้ว่า หากประชาชนคาดการณ์ว่ารายได้ที่เพิ่มขึ้นเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นชั่วคราว ดังนั้น ครัวเรือนจึงเก็บออมมากขึ้นตามสมมติฐานรายได้ถาวร (Permanent income hypothesis) รวมทั้งอาจเป็นผลจากการใช้นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลที่ส่งเสริมการออมมากขึ้นและการจัดสวัสดิการภาครัฐที่เป็นการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายครัวเรือนส่งผลให้ครัวเรือนสามารถเก็บออมได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม การแปรผลการศึกษาของการแยกองค์ประกอบต้องทำด้วยความระมัดระวังเนื่องจากไม่ได้ควบคุมปัจจัยเฉพาะระดับครัวเรือนที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการออม เช่น รายได้ การศึกษา การประกอบอาชีพ เป็นต้น

4.2 ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์สมการถดถอยข้อมูลพาแนลสังเคราะห์

ตารางที่ 4-2 แสดงสถิติพรรณนาของตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์สมการถดถอย รายได้และรายจ่าย ครัวเรือนมีหน่วยเป็นบาทต่อเดือนและเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาครัวเรือนตัวอย่างมีรายได้รายจ่าย และอัตราการออมเพิ่มขึ้นโดยลำดับ โดยเฉพาะเงินออมมีอัตราการขยายตัวมากกว่ารายได้และรายจ่ายอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม รายได้ครัวเรือนมีความผันผวนสูงแต่มีแนวโน้มลดลงประเพณีจากค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติพรรณนาของคุณลักษณะหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างที่น่าสนใจ คือ สัดส่วนครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 29 ในปี พ.ศ. 2544 เป็นร้อยละ 37 ในปี พ.ศ. 2556 อาจกล่าวได้ว่าครัวเรือนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความเปราะบางสูงเนื่องจากรายได้และสถานภาพการทำงานอาจไม่มั่นคงมากนักเมื่อเทียบกับหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นชาย มีความเป็นไปได้ว่า หากครัวเรือนกลุ่มนี้มีอัตราการออมสูงอาจสะท้อนถึงแรงจูงใจการเก็บออมเพื่อใช้จ่ายยามฉุกเฉินมากกว่าการสะสมความมั่งคั่ง อายุหัวหน้าครัวเรือนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นค่าเฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ 51 ปี ความแปรปรวนของอายุหัวหน้าครัวเรือนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นและมากสุดในปี พ.ศ. 2556 สะท้อนว่า ครัวเรือนตัวอย่างมีความหลากหลายมากขึ้นทั้งครัวเรือนของคนรุ่นใหม่และผู้สูงอายุ ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้นเล็กน้อยจาก 6.8 ปีเป็น 7.6 ปี ในช่วงที่ทำการศึกษา หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ประมาณร้อยละ 70 ของหัวหน้าครัวเรือนมีสถานภาพสมรสแล้ว รองลงมา คือ หม้าย (ร้อยละ 17) และโสด (ร้อยละ 9) ตามลำดับ

ตารางที่ 4-2 สถิติพรรณนาของตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์สมการถดถอย

ตัวแปร	2544		2547		2550		2552		2554		2556	
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD
ลอกการพิมพ์รายได้ครัวเรือน (บาทต่อเดือน)	9.412	0.853	9.491	0.841	9.595	0.850	9.641	0.837	9.780	0.808	9.801	0.802
ลอกการพิมพ์รายจ่ายครัวเรือน (บาทต่อเดือน)	9.254	0.712	9.333	0.712	9.428	0.725	9.458	0.725	9.593	0.685	9.602	0.692
อัตราการออมทั่วไป (SR ₁)	0.086	0.331	0.083	0.337	0.094	0.321	0.114	0.297	0.113	0.307	0.128	0.291
อัตราการออมปรับค่า (SR ₂)	0.145	0.313	0.132	0.323	0.146	0.309	0.165	0.286	0.158	0.298	0.174	0.281
<i>คุณลักษณะหัวหน้าครัวเรือน</i>												
เพศหญิง (0/1)	0.292	0.455	0.319	0.466	0.335	0.472	0.352	0.478	0.365	0.481	0.374	0.484
อายุ (ปี)	49.243	14.763	49.903	14.665	51.002	14.609	51.944	14.582	52.887	14.720	52.708	14.959
การศึกษา (ปี)	6.755	4.780	7.034	4.876	7.509	4.407	7.622	4.465	7.633	4.473	7.649	4.432
<i>สถานภาพสมรส (0/1)</i>												
โสด	0.083	0.276	0.084	0.277	0.085	0.279	0.085	0.278	0.092	0.290	0.102	0.303
แต่งงาน	0.715	0.451	0.708	0.455	0.700	0.458	0.687	0.464	0.668	0.471	0.660	0.474
หม้าย	0.157	0.364	0.157	0.364	0.160	0.366	0.168	0.374	0.176	0.381	0.176	0.381
หย่าร้าง	0.020	0.139	0.023	0.149	0.027	0.161	0.031	0.174	0.031	0.174	0.028	0.165
แยกกันอยู่	0.025	0.156	0.028	0.165	0.029	0.167	0.030	0.170	0.033	0.177	0.034	0.181
<i>สถานภาพการทำงาน (0/1)</i>												
เจ้าของกิจการมีลูกจ้าง	0.120	0.325	0.130	0.336	0.066	0.249	0.063	0.243	0.046	0.209	0.042	0.200
เจ้าของกิจการไม่มีลูกจ้าง	0.296	0.456	0.289	0.453	0.364	0.481	0.369	0.482	0.365	0.481	0.374	0.484
ทำงานให้ครัวเรือนโดยไม่รับค่าตอบแทน	0.016	0.126	0.021	0.145	0.022	0.148	0.023	0.151	0.020	0.140	0.023	0.150
ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ	0.122	0.327	0.116	0.320	0.117	0.321	0.107	0.309	0.106	0.307	0.090	0.286
รัฐวิสาหกิจ	0.012	0.111	0.010	0.098	0.010	0.099	0.010	0.099	0.008	0.090	0.006	0.079
ลูกจ้างเอกชน	0.231	0.421	0.243	0.429	0.216	0.411	0.216	0.411	0.220	0.414	0.225	0.417
สหกรณ์หรือการรวมกลุ่ม	0.000	0.009	0.000	0.015	0.000	0.020	0.000	0.017	0.000	0.016	0.000	0.020

ตัวแปร	2544		2547		2550		2552		2554		2556	
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD
ไม่ได้ปฏิบัติงานทางเศรษฐกิจ	0.203	0.402	0.192	0.394	0.205	0.403	0.212	0.409	0.235	0.424	0.240	0.427
องค์ประกอบของครัวเรือน												
จำนวนสมาชิกครัวเรือน	3.499	1.705	3.348	1.670	3.231	1.614	3.185	1.629	3.044	1.564	2.964	1.574
จำนวนสมาชิกอายุไม่ถึง 15 ปี	0.846	0.993	0.841	0.998	0.778	0.955	0.678	0.897	0.596	0.842	0.558	0.829
จำนวนสมาชิกหารายได้	1.889	1.090	1.868	1.061	1.823	1.044	1.815	1.072	1.747	1.050	1.727	1.056
จำนวนสมาชิกอายุ 60 ปีขึ้นไป	0.435	0.695	0.451	0.696	0.474	0.710	0.497	0.721	0.525	0.731	0.531	0.741
ครัวเรือนนอกเขตเทศบาล (0/1)	0.377	0.485	0.370	0.483	0.381	0.486	0.381	0.486	0.387	0.487	0.387	0.487
กรุงเทพฯ (0/1)	0.072	0.259	0.060	0.237	0.058	0.234	0.061	0.239	0.059	0.235	0.057	0.233
ภาคกลาง (0/1)	0.268	0.443	0.299	0.458	0.290	0.454	0.295	0.456	0.291	0.454	0.290	0.454
ภาคเหนือ (0/1)	0.224	0.417	0.234	0.423	0.249	0.433	0.245	0.430	0.248	0.432	0.245	0.430
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ(0/1)	0.269	0.443	0.258	0.437	0.261	0.439	0.255	0.436	0.258	0.438	0.260	0.439
ภาคใต้ (0/1)	0.167	0.373	0.150	0.357	0.142	0.349	0.144	0.351	0.144	0.351	0.147	0.354
จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	11,672		33,250		41,222		42,451		40,508		41,244	

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายได้และรายจ่ายครัวเรือนเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

แปรปรวนไม่คงที่ของตัวคลาดเคลื่อนทางสถิติ (Heteroscedasticity) ตัวแปรตามคืออัตราการออมทั่วไป (SR_1) และอัตราการออมที่ปรับค่า (SR_2) ที่รวมค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และประกันเป็นส่วนหนึ่งของเงินออม

ผลการศึกษาค้นคว้า พบว่า ตัวแปรอธิบายส่วนใหญ่สามารถอธิบายอัตราการออมของครัวเรือนได้อย่างมีนัยสำคัญ แม้ว่าค่า Adjusted R^2 ที่แสดงนัยสำคัญโดยรวมมีค่าค่อนข้างต่ำประมาณ 0.0-70.08 เท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากการประมาณค่าตามแบบจำลองของ Deaton and Paxson (1994, 2000a) นี้ ไม่ใช้รายได้ครัวเรือนเป็นหนึ่งในตัวแปรอธิบาย ดังนั้น การแปรผลการศึกษาในตารางที่ 4-3 ควรเน้นไปที่ค่าสัมประสิทธิ์และระดับนัยสำคัญของตัวแปรอธิบายแต่ละตัวแทน ผลการประมาณค่าของอัตราการออมทั่วไปและอัตราการออมที่ปรับค่าไม่แตกต่างกันมากนัก ครัวเรือนขนาดใหญ่มีแนวโน้มการเก็บออมมากขึ้นประมาณร้อยละ 1.2 และ 1.6 สำหรับอัตราการออมทั่วไปและอัตราการออมที่ปรับค่า ค่าสัมประสิทธิ์ทั้งสองมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 สอดคล้องกับ Keeratipongpaiboon (2012) แต่ต่างจาก Pootrakool, Ariyapruchya, and Sodsrichai (2005) ที่พบว่า ครัวเรือนขนาดใหญ่มีการเก็บออมลดลง การที่ครัวเรือนขนาดใหญ่มีการออมได้มากขึ้นอาจเป็นเพราะมีการแบ่งภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและประหยัดรายจ่ายสินค้าคงทน เช่น เครื่องเรือน เครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น การอยู่ร่วมกันยังอาจเกิดการประหยัดต่อขนาด (Economies of scale) จากการประกอบอาหารเพื่อรับประทานในครัวเรือนและค่าใช้จ่ายสาธารณสุขโรค อาทิ ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ เป็นต้น ทำให้มีเงินออมมากขึ้น

ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาสูงจะเก็บออมมากขึ้นร้อยละ 0.9 ซึ่งมีนัยสำคัญที่ 0.01 ในขณะที่วัยเด็ก ประเด็นจากจำนวนสมาชิกที่มีอายุไม่เกิน 15 ปีมีอัตราการออมลดลงอย่างมีนัยสำคัญประมาณร้อยละ 3.4 แต่ที่น่าประหลาดใจ พบว่า จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนกลับไม่มีผลต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือน ผลการประมาณค่าข้างต้นอาจสะท้อนว่า ครัวเรือนที่มีสมาชิกวัยเด็กมากจะมีค่าใช้จ่ายการบริโภคมาก โดยเฉพาะอาหารและการศึกษาทำให้เก็บออมได้ลดลงและเป็นกลุ่มที่ยังไม่มีรายได้ ในขณะที่ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งอาจมีรายรับหลังเกษียณอายุ อาทิ เงินบำนาญบำนาญ ผลตอบแทนจากการลงทุน รวมทั้งเงินช่วยเหลือจากภาครัฐ ทำให้อัตราการออมของครัวเรือนไม่เปลี่ยนแปลง ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิงมีแนวโน้มเก็บออมมากขึ้น อัตราการออมเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 1.2-1.4 และมีนัยสำคัญที่ 0.01 สอดคล้องกับงานของดิเรก ปัทมสิริวัฒน์และสุวิมล เสงพัฒนา (2557) แรงจูงใจการออมของครัวเรือนกลุ่มนี้อาจเป็นการสร้างหลักประกันให้ครอบครัวเนื่องจากผู้หญิงมีข้อจำกัดในตลาดแรงงานและการกักเงินมากกว่าเมื่อเทียบกับผู้ชาย ดังนั้น เงินออมจึงเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการลดผลกระทบจากความผันผวนทางเศรษฐกิจ

ตารางที่ 4-3 ผลการประมาณค่าสมการการออมของครัวเรือนโดยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด

ตัวแปร	SR ₁		SR ₂	
	Coeff.	Robust S.E.	Coeff.	Robust S.E.
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน	0.009***	(0.0002)	0.009***	(0.0002)
จำนวนสมาชิกครัวเรือน	0.012***	(0.001)	0.016***	(0.001)
จำนวนสมาชิกที่อายุไม่เกิน 15 ปี	-0.034***	(0.001)	-0.034***	(0.001)
จำนวนสมาชิกที่อายุ 60 ปีขึ้นไป	-0.001	(0.002)	0.001	(0.002)
หัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิง (0/1)	0.012***	(0.002)	0.014***	(0.002)
<i>รุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือน</i>				
รุ่นที่ 1 (เกิดก่อนปี พ.ศ. 2469)	-0.057***	(0.020)	-0.036*	(0.019)
รุ่นที่ 2 (พ.ศ. 2469-2473)	-0.051***	(0.017)	-0.034**	(0.016)
รุ่นที่ 3 (พ.ศ. 2474-2478)	-0.046***	(0.015)	-0.032**	(0.014)
รุ่นที่ 4 (พ.ศ. 2479-2483)	-0.038***	(0.012)	-0.027**	(0.012)
รุ่นที่ 5 (พ.ศ. 2484-2488)	-0.018*	(0.010)	-0.012	(0.010)
รุ่นที่ 6 (พ.ศ. 2489-2493)	0.004	(0.008)	0.005	(0.007)
รุ่นที่ 7 (พ.ศ. 2494-2498)	0.011*	(0.005)	0.010*	(0.005)
รุ่นที่ 8 (พ.ศ. 2499-2503)	0.006*	(0.004)	0.004	(0.003)
รุ่นที่ 10 (พ.ศ. 2509-2513)	-0.000	(0.004)	0.002	(0.003)
รุ่นที่ 11 (พ.ศ. 2514-2518)	0.011*	(0.006)	0.014**	(0.006)
รุ่นที่ 12 (พ.ศ. 2519-2523)	0.006	(0.008)	0.013	(0.008)
รุ่นที่ 13 (พ.ศ. 2524-2528)	0.009	(0.011)	0.021**	(0.010)
รุ่นที่ 14 (พ.ศ. 2529-2533)	0.023	(0.014)	0.048***	(0.014)
รุ่นที่ 15 (พ.ศ. 2534-2538)	-0.020**	(0.019)	0.052***	(0.018)
เจ้าของกิจการมีลูกจ้าง (0/1)	0.013***	(0.003)	0.015***	(0.003)
เจ้าของกิจการไม่มีลูกจ้าง (0/1)	0.007***	(0.002)	0.005**	(0.002)
ทำงานให้ครัวเรือนโดยไม่รับค่าตอบแทน (0/1)	-0.005	(0.005)	-0.006	(0.005)
ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ (0/1)	0.038***	(0.003)	0.033***	(0.003)
รัฐวิสาหกิจ (0/1)	0.094***	(0.007)	0.088***	(0.007)
ลูกจ้างเอกชน (0/1)	0.025***	(0.002)	0.022***	(0.002)
สหกรณ์หรือการรวมกลุ่ม (0/1)	-0.026	(0.038)	-0.012	(0.036)
ครัวเรือนนอกเขตเทศบาล (0/1)	-0.003**	(0.002)	-0.003**	(0.001)
ภาคกลาง (0/1)	-0.024***	(0.003)	-0.038***	(0.003)
ภาคเหนือ (0/1)	-0.009***	(0.003)	-0.018***	(0.003)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (0/1)	-0.038***	(0.003)	-0.055***	(0.003)
ภาคใต้ (0/1)	-0.016***	(0.003)	-0.039***	(0.003)
ค่าคงที่	-1.459***	(0.168)	-0.971***	(0.161)
Adjusted R ²	0.077		0.085	
N	217,347		217,347	

หมายเหตุ: ตัวแปรอธิบายอื่นๆ ประกอบด้วย อายุและสถานภาพสมรสหัวหน้าครัวเรือน ขึ้นทางเศรษฐกิจ ประเภทและการครอบครองที่อยู่อาศัยของครัวเรือน และตัวแปรดัมมีแสดงปีที่ทำการสำรวจ * มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.10 ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 และ *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01

ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีสถานภาพการทำงานที่มั่นคงเป็นกลุ่มที่มีอัตราการออมสูง อาทิ ข้าราชการ เจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจและลูกจ้างเอกชน ตัวอย่างเช่น เจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจมีการเก็บออมมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจ (กลุ่มอ้างอิง) ถึงร้อยละ 9.9 ($= e^{0.094} - 1$) และร้อยละ 9.2 ($= e^{0.088} - 1$) สำหรับอัตราการออมทั่วไปและการออมที่ปรับค่า และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 ผลการประมาณค่าส่วนนี้ใกล้เคียงกับงานของวรเวศม์ สุวรรณระดา และสมประวิณ มันประเสริฐ (2552) ที่พบว่า แรงงานที่มีรายได้สม่ำเสมอเป็นกลุ่มที่มีการเก็บออมอย่างต่อเนื่อง เจ้าของกิจการที่มีลูกจ้างและกิจการส่วนตัวมีอัตราการออมมากกว่าผู้ไม่ได้ปฏิบัติงานเล็กน้อย ประมาณร้อยละ 1-2 ทั้งสองค่ามีนัยสำคัญที่ 0.01 นอกจากนี้ ความแตกต่างของเขตการปกครองและภูมิภาคสามารถอธิบายพฤติกรรมการออมของครัวเรือนได้ กล่าวคือ ครัวเรือนนอกเขตเทศบาล (ชนบท) มีอัตราการอมน้อยกว่าครัวเรือนเขตเมืองเล็กน้อยเพียงร้อยละ 0.3 และมีนัยสำคัญที่ 0.05 ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราการอมน้อยกว่าครัวเรือนในกรุงเทพฯ ประมาณร้อยละ 3-4 ค่าดังกล่าวมีนัยสำคัญที่ 0.01 อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาที่ได้แตกต่างจากงานของ Pootrakool, Ariyapruchya, and Sodsrichai (2005) และ Keeratipngpaiboon (2012) ที่พบว่า ครัวเรือนเขตชนบทและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (รวมทั้งภูมิภาคอื่นๆ) มีการออมมากกว่าครัวเรือนในกรุงเทพฯ อย่างมีนัยสำคัญ⁸

ชั้นทางเศรษฐกิจของครัวเรือนมีผลต่อพฤติกรรมการออม ครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่ดินขนาดเล็ก (ไม่เกิน 10 ไร่) มีอัตราการอมน้อยกว่าครัวเรือนที่มีที่ดินขนาดใหญ่ ตัวอย่างเช่น ครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดิน 40 ไร่ขึ้นไปมีอัตราการออมมากกว่าครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินไม่ถึง 2 ไร่ถึงร้อยละ 22 และมีนัยสำคัญที่ 0.01 สำหรับประเภทที่อยู่อาศัยของครัวเรือนมีผลต่อการกำหนดการอมน้อยมาก เฉพาะครัวเรือนที่อาศัยในอาคารพาณิชย์มีอัตราการออมมากกว่าครัวเรือนที่อาศัยในบ้านเดี่ยวร้อยละ 0.7 เท่านั้น ในขณะที่ครัวเรือนที่เช่าที่อยู่อาศัยมีอัตราการอมน้อยกว่าครัวเรือนที่เป็นเจ้าของบ้านประมาณร้อยละ 1.4-1.5 และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 (ผลการประมาณค่าไม่ได้รายงานในตารางที่ 4-2)

ผลการวิเคราะห์สมการถดถอยในตารางที่ 4-2 พบว่า รุนเกิดของหัวหน้าครัวเรือนเป็นตัวกำหนดสำคัญของการออมภาคครัวเรือน ตัวแปรดัมมี 9 จากทั้งหมด 14 ตัวแปร มีนัยสำคัญทางสถิติอย่างน้อยที่ระดับ 0.10 หัวหน้าครัวเรือนที่เกิดรุ่นที่ 1-5 (เกิดก่อนปี พ.ศ. 2489) หรือก่อนประชากรรุ่นเบบี้บูมมีอัตราการอมน้อยกว่ารุ่นเบบี้บูมตอนปลายหรือรุ่นที่ 9 (พ.ศ. 2504-2508) พอสมควร เช่น หัวหน้าครัวเรือนรุ่นที่ 1 (เกิดก่อนปี พ.ศ. 2469) มีอัตราการออมทั่วไปต่ำกว่ารุ่นที่ 9 ประมาณร้อยละ 6 และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 ความแตกต่างลดลง

⁸ ผลการศึกษาที่แตกต่างกันอาจมาจากการกำหนดตัวแปรตามและตัวแปรอธิบาย กล่าวคือ งานของ Pootrakool, Ariyapruchya, and Sodsrichai (2005) และ Keeratipngpaiboon (2012) กำหนดให้จำนวนเงินออมเป็นตัวแปรตาม และใช้รายได้ปัจจุบันของครัวเรือนเป็นหนึ่งในตัวแปรอธิบายและมีนัยสำคัญทางสถิติสูง

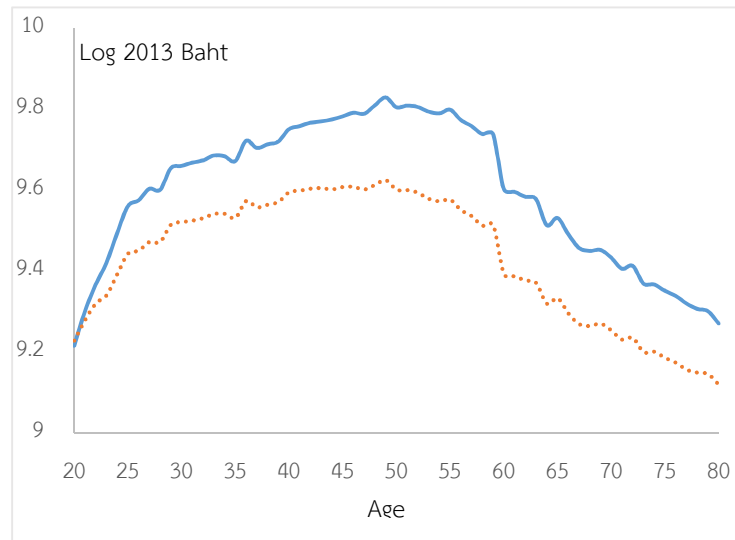
พอสสมควรเมื่อพิจารณาอัตราการออมที่ปรับค่า ความแตกต่างเหลือเพียงร้อยละ 4 และมีนัยสำคัญที่ 0.10 เท่านั้น หัวหน้าครัวเรือนรุ่นที่ 7 (พ.ศ. 2494-2498) และ 8 (พ.ศ. 2499-2503) ซึ่งเป็นประชากรรุ่นเบบี้บูมเช่นกันมีอัตราการออมทั่วไปมากกว่ารุ่นที่ 9 เล็กน้อย ประมาณร้อยละ 0.7-1.0 และมีนัยสำคัญที่ 0.10 ในขณะที่ไม่ปรากฏความแตกต่างของอัตราการออมกับหัวหน้าครัวเรือนรุ่นที่ 10 (พ.ศ. 2509-2513) ส่วนนี้อาจเพราะเป็นกลุ่มที่เกิดในเวลาใกล้เคียงกับกลุ่มอ้างอิง สำหรับประชากรรุ่นหลังๆ พบว่า เฉพาะหัวหน้าครัวเรือนรุ่นอายุน้อยสุด (พ.ศ. 2534-2538) มีอัตราการออมทั่วไปน้อยกว่ารุ่นที่ 9 รุ่นที่ 9 (พ.ศ. 2504-2508) ประมาณร้อยละ 2 และมีนัยสำคัญที่ 0.05 อย่างไรก็ดี หากพิจารณาอัตราการออมที่ปรับค่าที่นับรวมค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพและการประกันเป็นส่วนหนึ่งของเงินออม พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรตัวนี้มีแทนครัวเรือนรุ่นหลังๆ รุ่นที่ 11-15 (พ.ศ. 2514-2538) มีค่าบวกและมีนัยสำคัญที่อย่างน้อย 0.05 (ยกเว้นเฉพาะของรุ่นที่ 12 ที่เกือบมีนัยสำคัญ ค่า P-value เท่ากับ 0.11) ผลการศึกษาข้างต้นอาจแสดงถึงทัศนคติและแบบแผนการใช้จ่ายที่เปลี่ยนแปลงไปของคนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับการศึกษา การดูแลสุขภาพ และการป้องกันความเสี่ยงโดยการซื้อประกันรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะหัวหน้าครัวเรือนรุ่นที่ 15 (พ.ศ. 2534-2538) มีอัตราการออมที่ปรับค่ามากกว่าหัวหน้าครัวเรือนรุ่นที่ 9 (พ.ศ. 2504-2508) ถึงร้อยละ 5.3 และมีนัยสำคัญที่ 0.01

หลังจากนั้น ผู้วิจัยประมาณค่าสมการถดถอยจากข้อมูลพาแนลสังเคราะห์เพิ่มเติม กำหนดให้ตัวแปรตามคือ ลอการิทึมรายได้และรายจ่ายต่อเดือนของครัวเรือน ในขณะที่ตัวแปรอธิบายที่ใช้เหมือนกับการประมาณค่าในตารางที่ 4-2 เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนกับอายุ รุ่นเกิดและช่วงเวลาตามสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต การนำเสนอในส่วนนี้จะเป็นการใช้รูปภาพเป็นหลัก ผลการประมาณค่าสมการถดถอยของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนแสดงในตาราง ก.1 ในภาคผนวก ผลการศึกษาที่น่าสนใจ พบว่าระดับนัยสำคัญโดยรวมของสมการรายได้และรายจ่ายครัวเรือนค่อนข้างสูง ค่า Adjusted R² อยู่ที่ 0.55-0.56 ตัวแปรประชากรเป็นตัวกำหนดสำคัญสำหรับรายได้และรายจ่ายครัวเรือน ครัวเรือนขนาดใหญ่และหัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิงเป็นกลุ่มที่มีรายได้และรายจ่ายสูง ในขณะที่จำนวนสมาชิกวัยเด็กและสูงอายุส่งผลให้รายได้และรายจ่ายของครัวเรือนลดลง

ความสัมพันธ์ของการออมและช่วงอายุ (Age effect) เมื่อนำค่าประมาณ (Fitted values) ของรายได้ รายจ่าย อัตราการออมทั่วไป (SR₁) และอัตราการออมที่ปรับค่า (SR₂) ของครัวเรือนจำแนกตามอายุของหัวหน้าครัวเรือน โดยควบคุมรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือน ปีที่ทำการสำรวจ และปัจจัยเฉพาะในระดับครัวเรือน ผลการประมาณค่าเป็นไปตามรูปที่ 4-1 และ 4-2 ตามลำดับ รายได้และรายจ่ายครัวเรือนไทยค่อนข้างสอดคล้องกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต จากรูปที่ 4-1 เส้นทึบและเส้นประแสดงค่าประมาณของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนต่อเดือนในรูปลอการิทึม ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า รายได้และการบริโภคมีอัตราการเติบโตมากในช่วง

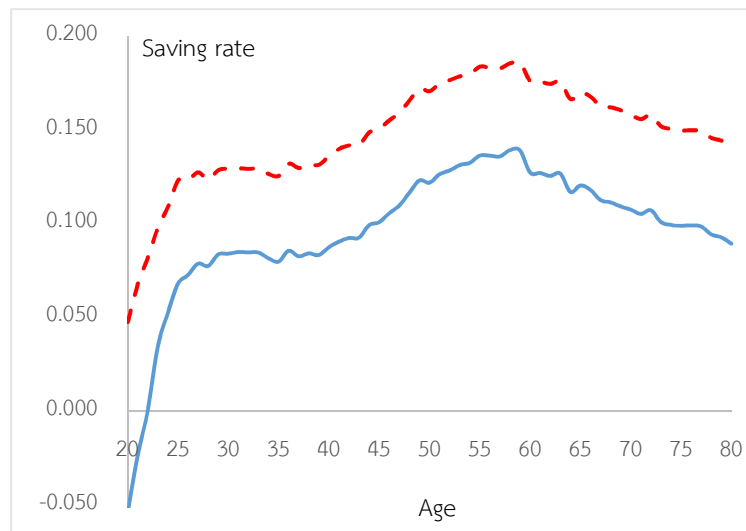
เริ่มต้นวัยทำงาน อายุ 20-30 ปี โดยเฉพาะรายได้ เห็นได้ว่าเส้นกราฟมีความชันมากระหว่างช่วงอายุ 20-25 ปี และมีความสัมพันธ์เป็นรูปประฆังคว่ำ รายได้และการบริโภครวมมีค่ามากที่สุดที่อายุ 49 ปีเท่ากัน หลังจากนั้นรายได้ และรายจ่ายลดลง โดยเฉพาะอายุ 59-60 ปีซึ่งเป็นวัยใกล้เกษียณ รายได้และรายจ่ายลดลงมากที่สุดประมาณร้อยละ 13 และร้อยละ 11 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี รายได้และรายจ่ายปัจจุบันมีความสัมพันธ์กันสูงมาก ดังนั้น มีความเป็นไปได้ว่าการบริโภคขึ้นกับรายได้ปัจจุบันของครัวเรือนเป็นสำคัญ มีนัยยะว่าการออมของครัวเรือนอาจไม่เพิ่มขึ้นตามรายได้เนื่องจากรายจ่ายก็เพิ่มขึ้นใกล้เคียงกัน (ค่าประมาณรายได้และรายจ่ายกับอายุหัวหน้าครัวเรือนแสดงในตาราง ก.2 ในภาคผนวก)

รูปที่ 4-1 ความสัมพันธ์ของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนกับอายุ

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายได้และรายจ่ายครัวเรือนเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

รูปที่ 4-2 ความสัมพันธ์ของอัตราการออมกับอายุ

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

สำหรับความสัมพันธ์ของอัตราการออมและอายุหัวหน้าครัวเรือนที่แสดงในรูปที่ 4-2 เส้นทึบแสดงอัตราการออมทั่วไป (SR_1) และเส้นประแสดงอัตราการออมที่ปรับค่า (SR_2) ที่นับรวมค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกัน ดังนั้น อัตราการออมที่ปรับค่าจะมีค่ามากกว่าอัตราการออมทั่วไป ความแตกต่างของอัตราการออมสองรูปแบบค่อนข้างคงที่ประมาณร้อยละ 5.1 สำหรับทุกๆ ช่วงอายุของหัวหน้าครัวเรือน (ค่าประมาณอัตราการออมกับอายุหัวหน้าครัวเรือนแสดงในตาราง ก.2 ในภาคผนวก)

ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีอายุน้อยมีอัตราการออมทั่วไปติดลบประมาณร้อยละ 3 อัตราการออมเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนระหว่างช่วงอายุ 20-30 ปี จากที่ติดลบเพิ่มเป็นร้อยละ 8 เมื่ออายุ 30 ปี และที่น่าประหลาดใจพบว่า อัตราการออมช่วงอายุ 30-40 ปีแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ อัตราการออมในช่วง 10 ปีนี้เพิ่มเพียงร้อยละ 0.3 และร้อยละ 0.6 สำหรับอัตราการออมทั่วไปและอัตราการออมที่ปรับค่า แม้ว่ารายได้เฉลี่ยในช่วงวัยดังกล่าวจะเพิ่มมากถึงร้อยละ 10 ก็ตาม ทั้งนี้ กลุ่มครัวเรือนในช่วงวัยดังกล่าวอาจมีภาระค่าใช้จ่ายหลักสำหรับการสร้างครอบครัว อาทิ ค่าใช้จ่ายที่อยู่อาศัย ค่าใช้จ่ายการเลี้ยงดูบุตร เป็นต้น ส่งผลให้มีการเก็บออมได้ค่อนข้างจำกัดเมื่อเข้าสู่วัย 40 ปี อัตราการออมเพิ่มขึ้นอีกครั้งจนกระทั่งอัตราการออมทั่วไปและอัตราการออมที่ปรับค่ามีค่ามากที่สุดเมื่ออายุ 58 ปี (ร้อยละ 13.9 ของรายได้) และ 59 ปี (ร้อยละ 18.6) ตามลำดับ หลังจากเข้าสู่วัยหลังเกษียณ อัตราการออมปรับลดลงแต่ไม่มากนัก อัตราการออมทั่วไปเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) อยู่ที่ประมาณร้อยละ 10.8 นอกจากนี้ ครัวเรือนผู้สูงอายุยังมีรายได้พอสมควรใกล้เคียงกับรายได้ของ

ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนอยู่ในวัยทำงานตอนต้น สะท้อนว่า ผู้สูงอายุไทยส่วนหนึ่งยังมีรายรับหลังการเกษียณ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายการบริโภคทำให้ครัวเรือนกลุ่มนี้มีการเก็บออมอย่างต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ตามรูปที่ 4-2 ใกล้เคียงกับผลการศึกษาของ Park and Rhee (2005) ในเกาหลีใต้ที่ผู้สูงอายุยังมีการออมในสัดส่วนที่สูง แต่แตกต่างกับงานของ Chamon and Prasad (2010) ที่ทำการศึกษาในประเทศจีน พบว่า อัตราการออมมีความสัมพันธ์แบบตัวยูกับอายุหัวหน้าครัวเรือน กล่าวคือ ครัวเรือนอายุน้อยและสูงอายุเป็นกลุ่มที่มีอัตราการออมมากกว่าครัวเรือนวัยทำงานอย่างช่วงอายุ 35-60 ปี โดยภาพรวม อัตราการออมของครัวเรือนไทยสอดคล้องกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตยกเว้นช่วงวัย 30-40 ปีที่อัตราการออมค่อนข้างคงที่และช่วงวัยเกษียณที่การออมลดลงค่อนข้างน้อย

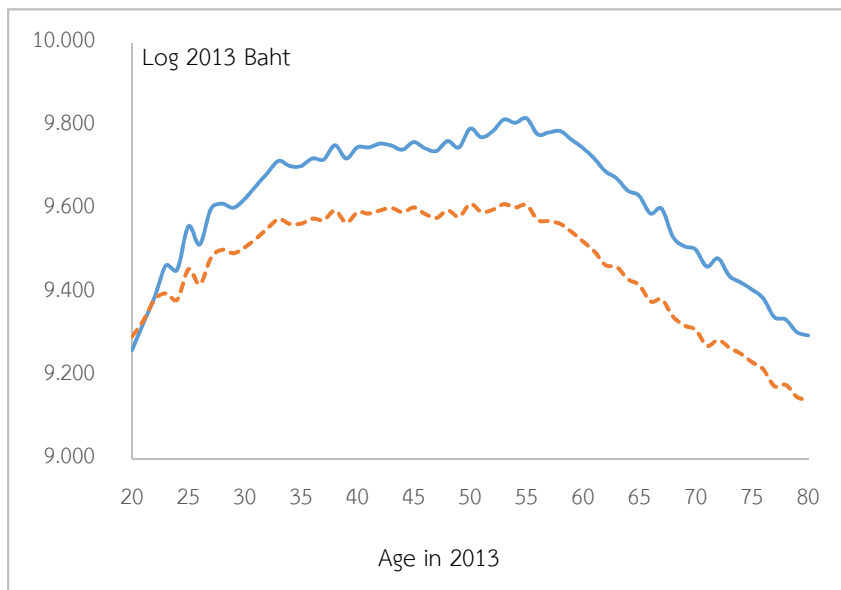
อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ของอัตราการออมกับอายุหัวหน้าครัวเรือนในรูปที่ 4-2 มีความแตกต่างกับการศึกษาของ Paxson (1996) และ Attanasio and Székely (2000) ที่ใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ของประเทศไทย พบว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่สอดคล้องกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต เริ่มจาก Paxson (1996) พบว่า อัตราการออมของครัวเรือนไทยจำแนกตามอายุหัวหน้าครัวเรือนแทบไม่แตกต่างกันแต่ลดลงเล็กน้อยเมื่ออายุมากขึ้น โดยวิเคราะห์จากฐานข้อมูล SES ปี พ.ศ. 2519-2535 ในขณะที่ Attanasio and Székely (2000) ที่ใช้ข้อมูลยาวนานกว่า (พ.ศ. 2518-2539) พบว่า อัตราการออมของครัวเรือนไทยเพิ่มขึ้นตามช่วงอายุ โดยเฉพาะครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาสูง ทั้งนี้ ผลการศึกษาที่แตกต่างกันอาจมีสาเหตุสำคัญจากการเปลี่ยนแปลงบริบททางเศรษฐกิจและสังคมของไทย เช่น ในอดีต ครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีการจ้างงานที่ไม่เป็นทางการ รวมทั้งพัฒนาตลาดเงินยังค่อนข้างจำกัด ดังนั้น การเก็บออมอาจอยู่ในรูปแบบการถือครองทรัพย์สินแทนการฝากเงินกับสถาบันการเงิน ดังนั้น การวัดรายได้และเงินออมอาจมีความคลาดเคลื่อนพอสมควร⁹

ความสัมพันธ์ของการออมและรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือน (Cohort effect) ผลการวิเคราะห์สมการถดถอยในตารางที่ 4-3 มีนัยยะว่าความแตกต่างของรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือนเป็นตัวกำหนดสำคัญของอัตราการออมครัวเรือนไทย ดังนั้น เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการออมและรุ่นเกิดที่ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยนำค่าประมาณของรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมของครัวเรือนมาตรวจสอบกับรุ่นเกิด กำหนดให้แกนนอนคืออายุของหัวหน้าครัวเรือนในปี พ.ศ. 2556 ตัวอย่างเช่น หากหัวหน้าครัวเรือนเกิดปี พ.ศ. 2534 ซึ่งตรงกับรุ่นที่ 15 (พ.ศ.

⁹ แม้แต่งงานของ Paxson (1996) และ Attanasio and Székely (2000) ที่ใช้ข้อมูลในช่วงเวลาใกล้เคียงกันยังมีผลการศึกษาที่แตกต่างกัน Attanasio and Székely (2000) ให้ทัศนะว่า ระหว่างปี 1993-1996 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจไทยเติบโตอย่างก้าวกระโดดส่งผลให้อัตราการออมครัวเรือนเพิ่มขึ้นมากและเมื่อตัดข้อมูลปี 1994 และ 1996 ออกจากการวิเคราะห์ ผลการศึกษาที่ได้จะใกล้เคียงกับ Paxson (1996)

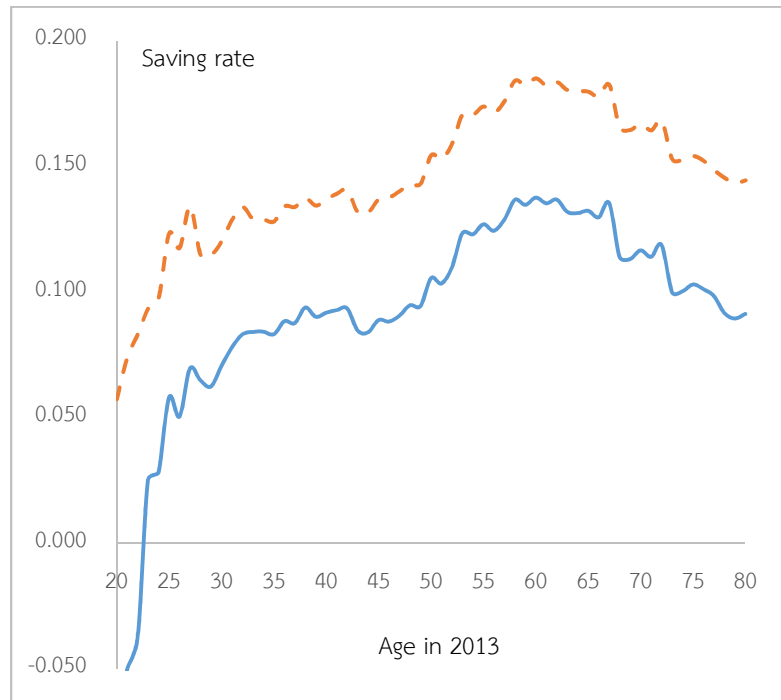
2534-2538) จะมีอายุ 22 ปี เป็นต้น ดังนั้น กลุ่มครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นรุ่นใหม่จะอยู่ทางซ้ายมือและครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนอยู่ในรุ่นเกิดแรกๆ ของการวิเคราะห์จะอยู่ทางขวามือ ผลการประมาณค่าของรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมและรุ่นเกิดแสดงในรูปที่ 4-3 และ 4-4 ครัวเรือน (ค่าประมาณของตัวแปรที่ใช้คำนวณแสดงในตาราง ก.3 ในภาคผนวก) จากรูปที่ 4-3 เส้นทึบและเส้นประแสดงค่าประมาณของรายได้และรายจ่ายของครัวเรือน ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้มากที่สุดคือ หัวหน้าครัวเรือนมีอายุ 55 ปีในปี พ.ศ. 2556 หรือเป็นผู้ที่เกิดปี 2501 ตรงกับรุ่นเกิดที่ 8 (พ.ศ. 2499-2503) ใกล้เคียงกับกลุ่มครัวเรือนที่มีรายจ่ายบริโภครวมมากที่สุด คือ หัวหน้าครัวเรือนมีอายุ 50 ปีในปี พ.ศ. 2556 หรือเป็นผู้ที่เกิดปี พ.ศ. 2506 ตรงกับรุ่นเกิดที่ 9 (พ.ศ. 2504-2508) และที่น่าสนใจ คือ กลุ่มครัวเรือนรุ่นใหม่ที่หัวหน้าครัวเรือนเกิดในรุ่นที่ 12-13 (พ.ศ. 2519-2528) หรืออายุ 30-35 ปีในปี พ.ศ. 2556 มีรายได้และรายจ่ายเพิ่มขึ้นค่อนข้างมากประมาณร้อยละ 6-7

รูปที่ 4-3 ความสัมพันธ์ของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนกับรุ่นเกิด

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายได้และรายจ่ายครัวเรือนเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ประมาณผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

รูปที่ 4-4 ความสัมพันธ์ของอัตราการออมกับรุ่นเกิด

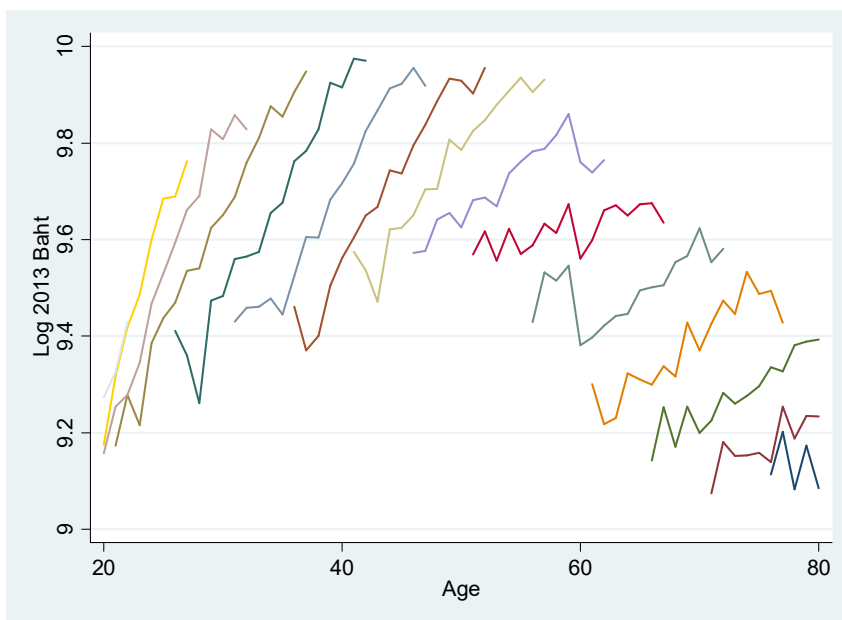
ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

เส้นทึบและเส้นประในรูปที่ 4-4 แสดงค่าประมาณของอัตราการออมทั่วไปและอัตราการออมที่ปรับค่าพบว่า คนรุ่นใหม่มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายเฉพาะการศึกษา สุขภาพและการประกันมากกว่าคนรุ่นก่อนค่อนข้างมาก ประเมินจากระยะห่างระหว่างเส้นกราฟทั้งสอง ตัวอย่างเช่น หัวหน้าครัวเรือนที่อายุ 25 ปีในปี พ.ศ. 2556 จัดอยู่ในรุ่นเกิดที่ 14 (พ.ศ. 2529-2533) มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพและประกันรวมกันมากถึงร้อยละ 6.5 ของรายได้ซึ่งมากกว่าอัตราการออมทั่วไป (ร้อยละ 5.8) เมื่อเปรียบเทียบกับหัวหน้าครัวเรือนในยุคเบบี้บูมอย่างรุ่นเกิดที่ 9 (พ.ศ. 2504-2508) ค่าใช้จ่ายเหล่านี้อยู่ที่ร้อยละ 4.7 เท่านั้น ในขณะที่คนรุ่นก่อนๆ จะให้ความสำคัญกับการออมเงินแบบทั่วไปที่มากถึงร้อยละ 15 นอกจากนั้น หัวหน้าครัวเรือนที่อายุ 60 ปีในปี พ.ศ. 2556 (เกิดปี พ.ศ. 2496) มีอัตราการออมมากที่สุดเท่ากับร้อยละ 13.8 และร้อยละ 18.5 สำหรับอัตราการออมทั้งสองรูปแบบที่พิจารณา การที่อัตราการออมทั้งสองไม่แตกต่างกันนัก (ไม่เกินร้อยละ 5) สำหรับครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุหรือเกิดระหว่างรุ่นที่ 1-7 (เกิดก่อนปี พ.ศ. 2499) ทั้งที่เป็นกลุ่มที่น่าจะมีค่าใช้จ่ายรักษาพยาบาลสูง อาจสะท้อนว่า ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงหลักประกันสุขภาพที่ช่วยลดความเสี่ยงจากการมีค่ารักษาพยาบาลสูงมากจนนำไปสู่ปัญหาทางการเงินของครัวเรือน และที่น่าสนใจ ยังพบว่า ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนอยู่ในวัยใกล้เกษียณหรืออายุประมาณ 45-55 ปีในปี พ.ศ. 2556 (เกิด พ.ศ. 2501-2511) ตรงกับรุ่นเบบี้บูมตอนปลายและเจนเนอเรชันเอ็กซ์ตอนต้น เป็นรุ่นที่อัตราการออมขยายตัวมากที่สุดจากร้อยละ 8.8 เป็นร้อยละ

12.7 สำหรับอัตราการออมทั่วไป นัยยะข้างต้นแสดงถึงการเตรียมความพร้อมทางการเงินของประชาชนก่อนการเกษียณอายุ ดังนั้น ภาคเอกชนอาจพิจารณาพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเงินเกี่ยวกับการออมเงินระยะยาวเนื่องจากครัวเรือนกลุ่มนี้มีแนวโน้มเก็บออมมากและมีรายได้มั่นคง โดยภาพรวม คนรุ่นใหม่แม้จะมีรายได้เพิ่มขึ้นมากแต่อัตราการออมต่ำกว่าคนรุ่นก่อนพอสมควร คนรุ่นเบบี้บูมมีอัตราการออมมากที่สุดประมาณร้อยละ 13 ของรายได้ ในขณะที่รุ่นก่อนเบบี้บูมก็ยังมีออมอยู่พอสมควร ประมาณร้อยละ 10

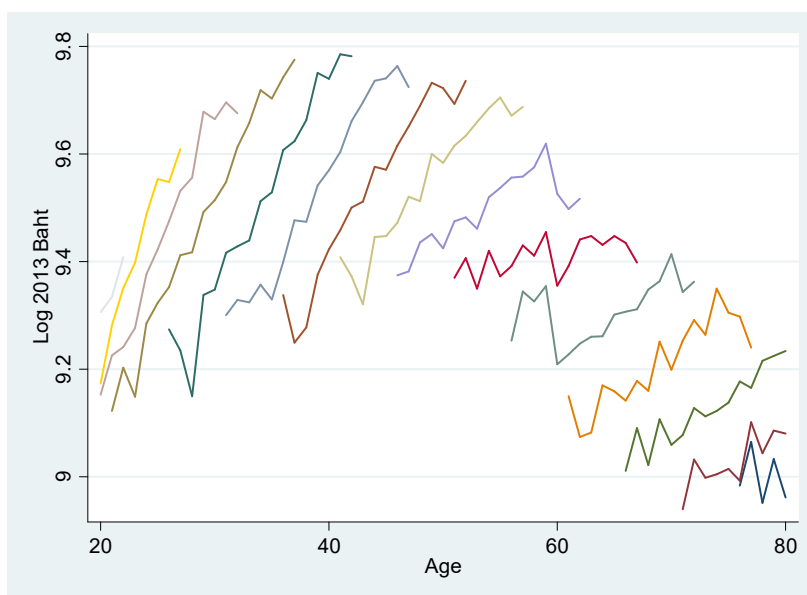
ความสัมพันธ์ของรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมของครัวเรือนตามช่วงอายุของครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 15 รุ่น แสดงในรูปที่ 4-5 ถึง 4-8 เริ่มจากรูปที่ 4-5 แสดงความสัมพันธ์ของรายได้ครัวเรือนกับอายุหัวหน้าครัวเรือนในแต่ละรุ่น เส้นกราฟทางซ้ายสุดเป็นของครัวเรือนรุ่นใหม่หรือรุ่นที่ 15 (พ.ศ. 2534-2538) และเส้นกราฟทางขวาสุดเป็นของหัวหน้าครัวเรือนรุ่นที่ 1 (เกิดก่อนปี พ.ศ. 2469) ในแต่ละรุ่นครอบคลุมระยะเวลาไม่เท่ากัน เช่น รุ่นที่ 1 มีข้อมูลเพียง 5 ปี รุ่นที่ 4-8 (พ.ศ. 2479-2503) มีข้อมูลมากที่สุดคือ 17 ปีในแต่ละรุ่น เป็นต้น ผลการศึกษาสำคัญพบว่า ครัวเรือนรุ่นใหม่มีรายได้มากกว่าครัวเรือนรุ่นก่อนเมื่อมีอายุเท่ากัน นอกจากนี้ รายได้ครัวเรือนรุ่นใหม่มีการขยายตัวในอัตราที่สูงประเมินจากความชันของเส้นกราฟ ในทำนองเดียวกัน รูปที่ 4-6 แสดงความสัมพันธ์ของรายจ่ายครัวเรือนกับอายุหัวหน้าครัวเรือนในแต่ละรุ่น พบว่า รายจ่ายครัวเรือนสัมพันธ์กับรายได้ค่อนข้างมาก การเพิ่มการบริโภคปรากฏค่อนข้างชัดเจนสำหรับครัวเรือนรุ่นหลังๆ โดยเฉพาะช่วงเริ่มต้นวัยทำงานเมื่อพิจารณาความต่อเนื่องของครัวเรือนแต่ละรุ่นในรูปที่ 4-5 และ 4-6 พบว่า ความสัมพันธ์ของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนใกล้เคียงกับรูปประฆังคว่ำตามสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต

รูปที่ 4-5 ความสัมพันธ์ของรายได้ครัวเรือนตามอายุและรุ่นเกิด

ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายได้ครัวเรือนเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

รูปที่ 4-6 ความสัมพันธ์ของรายจ่ายครัวเรือนตามอายุและรุ่นเกิด

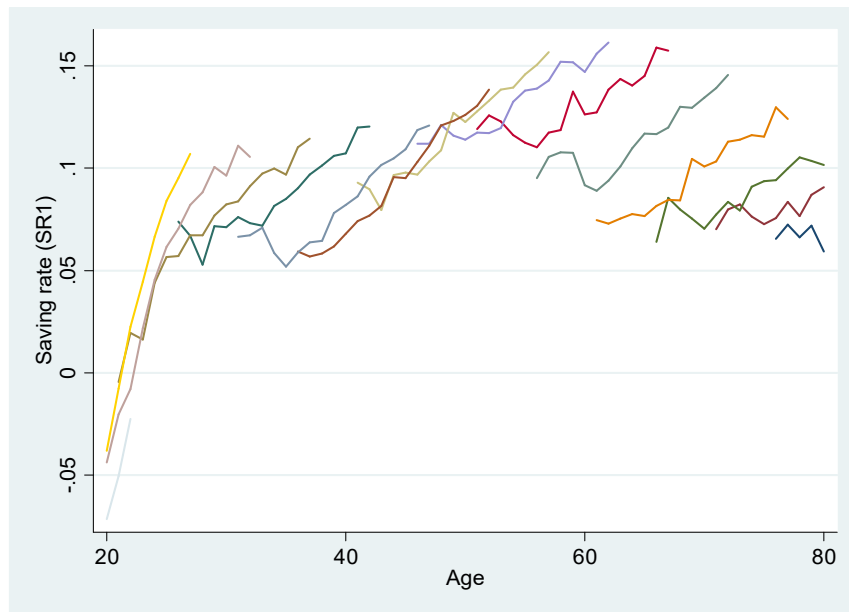
ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายจ่ายครัวเรือนเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

อัตราการออมครัวเรือนตามช่วงอายุและรุ่นเกิดหัวหน้าครัวเรือนแสดงในรูปที่ 4-7 และ 4-8 พบว่า ครัวเรือนรุ่นใหม่แม้จะมีอัตราการออมที่ต่ำหรือติดลบในช่วงเริ่มต้นการทำงานแต่อัตราการออมก็เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งอัตราการออมทั่วไป (SR_1) มากกว่าร้อยละ 10 ของรายได้ก่อนถึงวัย 40 ปี ในขณะที่ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนอายุ 40 -60 ปีมีการออมเพิ่มขึ้นอย่างมาก และสำหรับครัวเรือนรุ่นแรกๆ ที่หัวหน้าครัวเรือนเกษียณอายุแล้ว พบว่า อัตราการออมไม่ลดลงมากนัก พิจารณาครัวเรือนรุ่นที่ 1 ยังมีอัตราการออมเฉลี่ยถึงร้อยละ 6.7 ของรายได้ ผลการประมาณค่าของอัตราการออมที่ปรับค่า (SR_2) รวมค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพและประกัน เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับอัตราการออมทั่วไป โดยภาพรวม ความสัมพันธ์ของอัตราการออมกับช่วงอายุใกล้เคียงกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต แต่อัตราการออมของครัวเรือนลดลงน้อยมากเมื่อหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุ ทั้งนี้อาจเกิดจากแรงจูงใจในการสร้างมรดกให้ลูกหลานหรือการเตรียมความพร้อมของผู้สูงอายุเองสำหรับค่าใช้จ่ายส่วนตัวจากการมีชีวิตที่ยืนยาวขึ้น โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายการดูแลสุขภาพ¹⁰

กล่าวโดยสรุป ผลการศึกษาเชิงประจักษ์ของครัวเรือนไทยในช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านเป็นสังคมผู้สูงอายุ พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรไม่ได้ทำให้อัตราการออมโดยรวมของครัวเรือนไทยลดลงมากนัก ประชากรรุ่นใหม่แม้จะมีสัดส่วนที่ลดลงแต่เป็นกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากการเติบโตทางเศรษฐกิจ การออมในช่วงเริ่มต้นการสร้างครอบครัวทำได้จำกัดหรืออาจติดลบ แต่การออมจะเพิ่มขึ้นตามระดับรายได้ที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่ผู้สูงอายุแม้ว่ารายได้อาจลดลงแต่ส่วนใหญ่ยังได้รับผลประโยชน์หลังเกษียณ อาทิ เงินบำเหน็จบำนาญ รายรับจากทรัพย์สิน รวมทั้งการรับสวัสดิการผู้สูงอายุจากภาครัฐ ดังนั้น อัตราการออมจึงลดลงไม่มากนัก กรณีของประเทศไทย ความสัมพันธ์ของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนกับช่วงอายุ เมื่อควบคุมความแตกต่างของรุ่นเกิดและเวลาที่ทำการสำรวจจะใกล้เคียงกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิตมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับการออม เนื่องจากอัตราการออมในช่วงวัย 30-40 ปี ค่อนข้างราบเรียบ ในขณะที่ตามทฤษฎีการบริโภคและการออม ช่วงวัยนี้น่าจะมีอัตราการออมสูงเพื่อสะสมความมั่งคั่ง นอกจากนี้ ยังพบว่า การออมหลังเกษียณของครัวเรือนไทยลดลงน้อยมากต่างจากการคาดการณ์ทางทฤษฎีที่อัตราการออมจะลดลงอย่างรวดเร็ว

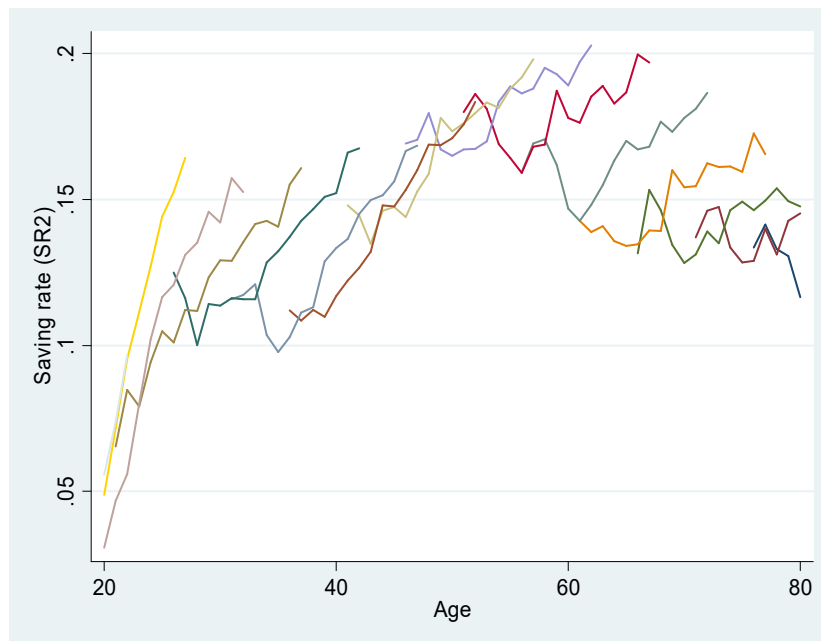
¹⁰ เนื่องจากการศึกษาคั้งนี้สร้างข้อมูลพาแนลจากข้อมูลตัดขวางของการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ในหลายช่วงเวลาที่ใช้ข้อมูลพาแนลที่ครัวเรือนตัวอย่างซ้ำจริง อย่างไรก็ตาม การทดสอบทางสถิติควรใช้ข้อมูลพาแนลที่ใช้ครัวเรือนตัวอย่างซ้ำจริง อย่างไรก็ตาม การศึกษาของดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และสุวิมล เสงพัฒนา (2557) ที่เก็บข้อมูลโดยตรงเพื่อตรวจสอบแรงจูงใจในการเก็บออม พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ในการออมเพื่อการดูแลสุขภาพในวัยชรา (ร้อยละ 65 ของกลุ่มตัวอย่าง) รองลงมาคือ การสร้างมรดกให้ลูกหลาน (ร้อยละ 59)

รูปที่ 4-7 ความสัมพันธ์ของอัตราการออมทั่วไป (SR_1) ตามอายุและรุ่นเกิด

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

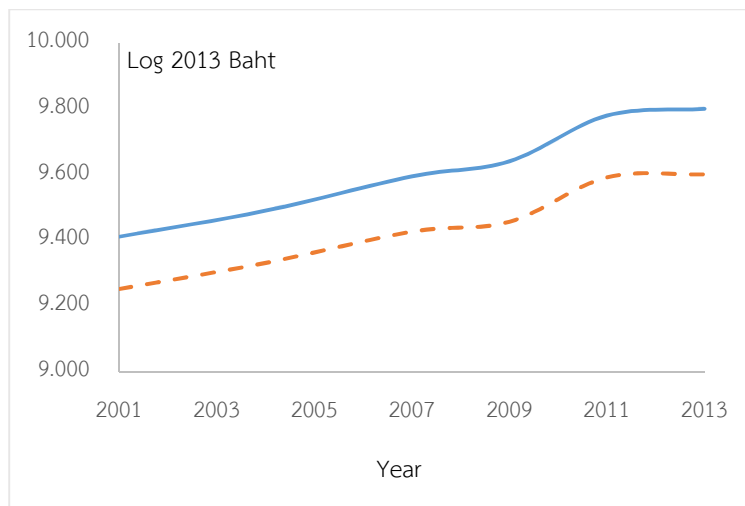
รูปที่ 4-8 ความสัมพันธ์ของอัตราการออมปรับค่า (SR_2) ตามอายุและรุ่นเกิด

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

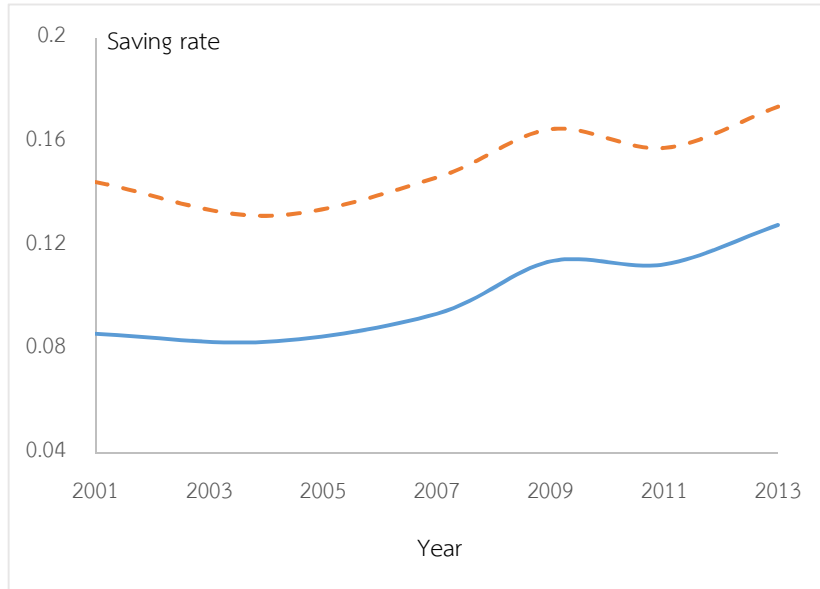
ความสัมพันธ์ของการออมและช่วงเวลา (Time effect) ความสัมพันธ์ของค่าประมาณรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมครัวเรือนในแต่ละช่วงเวลา เมื่อควบคุมอายุและรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือนแสดงในรูปที่ 4-9 และ 4-10 ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า รายได้และรายจ่ายครัวเรือนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อัตราการขยายตัวของรายได้และรายจ่ายอยู่ที่ร้อยละ 3.2 และ 2.9 ต่อปี อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาอัตราการออมในแต่ละช่วงเวลาก็ปรับเพิ่มขึ้นโดยลำดับ แต่มีความผันผวนเล็กน้อย อัตราการออมทั่วไปปี พ.ศ. 2547 และ 2554 ปรับลดลงประมาณร้อยละ 0.1 และ 0.3 ในขณะที่อัตราการออมปรับค่าที่นับค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกันเป็นส่วนหนึ่งของเงินออมปรับลดลงมากกว่า ลดลงร้อยละ 1.3 และ 0.7 (ค่าประมาณของแต่ละปีการสำรวจแสดงในตาราง ก.4 ในภาคผนวก) ผลการศึกษาสอดคล้องกับผลการวิจัยเชิงประจักษ์ในต่างประเทศที่อัตราการออมของครัวเรือนในหลายประเทศมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นแม้ว่าเป็นสังคมผู้สูงอายุก็ตาม อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าอัตราการออมที่เพิ่มขึ้นในการศึกษานี้ค่อนข้างต่ำ กล่าวคือ ในช่วงเวลา 12 ปี (พ.ศ. 2544-2556) อัตราการออมของครัวเรือนไทยเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 3-4 เท่านั้น โดยภาพรวม ประชากรทุกช่วงวัยและรุ่นเกิดมีการเก็บออมมากขึ้นสนับสนุนผลการศึกษากาวิเคราะห์องค์ประกอบอัตราการออม (Decomposition analysis) ในตารางที่ 4-1 ที่พบว่า อัตราการออมที่เพิ่มขึ้นของครัวเรือนไทยมาจากการเพิ่มของสัดส่วนการออมของประชากรทุกรุ่น

รูปที่ 4-9 ความสัมพันธ์ของรายได้และรายจ่ายครัวเรือนกับช่วงเวลา

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายได้และรายจ่ายครัวเรือนเป็นมูลค่าเงินปี 2556 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

รูปที่ 4-10 ความสัมพันธ์ของอัตราการออมกับช่วงเวลา

ที่มา: ข้อมูลมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

4.3 ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์สมการถดถอยจากข้อมูลตัดขวาง

เนื้อหาในส่วนนี้เป็นการนำเสนอแนวทางการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์สมการถดถอยข้อมูลพหุแนลสังเคราะห์ (Synthetic panel) ในหัวข้อ 4.2 ผู้วิจัยทำการประมาณค่าสมการการออมของครัวเรือน 6 สมการโดยใช้ข้อมูลตัดขวาง (Cross-sectional data) จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ปี พ.ศ. 2544 2547 2550 2552 2554 และ 2556 ตัวแปรตามคือ อัตราการออมครัวเรือน ประกอบด้วย การออมทั่วไปคำนวณจากส่วนต่างของรายได้และรายจ่ายรวมครัวเรือน และการออมที่ปรับค่าคำนวณจากเงินออมทั่วไปบวกด้วยค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกัน ตัวแปรอธิบายหลักประกอบด้วย รายได้ครัวเรือนต่อคน คุณลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน ประเมินจาก เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรสและการทำงาน ตัวแปรด้านประชากรประเมินจากจำนวนสมาชิกครัวเรือน สมาชิกวัยเด็กและผู้สูงอายุ และตัวแปรดัมมี่แสดงภูมิภาคและเขตการปกครอง (เขตเมืองและชนบท) รวมทั้งตัวแปรควบคุมอื่นๆ อาทิ ชั้นทางเศรษฐกิจ ประเภทและการครอบครองที่อยู่อาศัยของครัวเรือน วิธีการประมาณค่าที่ใช้คือ การวิเคราะห์ถดถอยควอนไทล์ (Quantile regression) ในการตรวจสอบผลเชิงปริมาณของตัวแปรอธิบายต่อค่ามัธยฐาน

(Median) ของตัวแปรตาม ดังปรากฏในการศึกษาของ Chamon and Prasad (2010) Sandoval-Hernandez (2010) และ Finlay and Price (2014)

ตารางที่ 4-4 แสดงผลการประมาณค่าของสมการอัตราการออมทั่วไป (SR_t) ตัวเลขที่ปรากฏเป็นค่าสัมประสิทธิ์คูณด้วย 100 ทั้งนี้ เพื่อความสะดวกในการแปลผลเนื่องจากตัวแปรตามเป็นอัตราการออมมีค่าน้อยมาก เมื่อเทียบกับตัวแปรอธิบายหลักอย่างรายได้ครัวเรือน ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่า Bootstrapped robust standard errors ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า รายได้ครัวเรือนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับอัตราการออมและนัยสำคัญทางสถิติสูงมากโดยมีค่า P-value น้อยกว่า 0.001 โดยภาพรวม หากรายได้ต่อคนของครัวเรือนเพิ่มขึ้น 100 บาททำให้อัตราการออมเพิ่มขึ้นระหว่างร้อยละ 0.1-0.2 ในแต่ละปี แสดงว่า การออมของครัวเรือนขึ้นกับรายได้ปัจจุบันเป็นสำคัญ สอดคล้องกับงานวิจัยเชิงประจักษ์ในประเทศไทย อาทิ งานของ Pootrakool, Ariyaprichya, and Sodsrichai (2005) วรเวศม์ สุวรรณระดา และสมประวิณ มันประเสริฐ (2552) และ Keeratipongpaiboon (2012) เป็นต้น

ระดับนัยสำคัญของแต่ละสมการมีความใกล้เคียงกัน ค่า Pseudo R^2 อยู่ระหว่าง 0.08-0.10 อาจุหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับอัตราการออมและเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่เส้นตรง ค่าสัมประสิทธิ์ส่วนใหญ่มีนัยสำคัญที่ระดับ 0.10 เป็นอย่างน้อย ยกเว้นข้อมูลปี พ.ศ. 2544 และ 2550 ในขณะที่ผลของการศึกษามีความไม่แน่นอน ส่วนใหญ่มีค่าสัมประสิทธิ์เป็นลบสะท้อนว่า ครัวเรือนกลุ่มนี้อาจไม่มีความจำเป็นต้องเก็บออมไว้ใช้จ่ายเมื่อจำเป็น (Precautionary saving) เนื่องจากครัวเรือนที่มีการศึกษาสามารถเข้าถึงสินเชื่อในระบบได้ดีกว่าครัวเรือนที่มีการศึกษาน้อย ดังนั้น เงินออมจึงอาจเป็นวิธีที่เหมาะสมสำหรับครัวเรือนที่มีข้อจำกัดในการกู้ยืมเมื่อเผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจ ผลการประมาณค่านี้สอดคล้องกับ Pootrakool, Ariyaprichya, and Sodsrichai (2005) และ Keeratipongpaiboon (2012)¹¹ อย่างไรก็ตาม ค่าสัมประสิทธิ์ของการศึกษากลับมีค่าเป็นบวกและมีนัยสำคัญที่ 0.10 ในปี พ.ศ. 2552

¹¹ งานของ Pootrakool, Ariyaprichya, and Sodsrichai (2005) และ Keeratipongpaiboon (2012) กำหนดตัวแปรอธิบายแสดงการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนแตกต่างจากการศึกษาครั้งนี้ โดยใช้ตัวแปรที่มีแทนระดับการศึกษา ผลการศึกษาสำคัญพบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรที่มีแทนระดับการศึกษาปริญญาโทหรือสูงกว่ามีค่าติดลบมากที่สุด แสดงว่า ครัวเรือนที่มีการศึกษาสูงมีความจำเป็นในการเก็บออมน้อยกว่าโดยเฉพาะการสำรองไว้ใช้จ่ายยามฉุกเฉิน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะครัวเรือนกลุ่มนี้มีรายได้สูงและมั่นคง

ตารางที่ 4-4 ผลการประมาณค่าอัตราการออมทั่วไป (SR_t) โดยวิธีการวิเคราะห์ถดถอยควอนไทล์

ตัวแปร	2544	2547	2550	2552	2554	2556
รายได้ต่อคน	0.002*** (0.0001)	0.001*** (0.0001)	0.001*** (0.0000)	0.001*** (0.0000)	0.001*** (0.0001)	0.001*** (0.0000)
อายุ	0.086 (0.139)	0.214*** (0.079)	0.071 (0.062)	0.303*** (0.064)	0.127* (0.077)	0.220*** (0.051)
อายุกำลังสอง	0.0004 (0.0014)	-0.0008 (0.0008)	0.0001 (0.0006)	-0.0022*** (0.0006)	-0.0002 (0.0007)	-0.0013*** (0.0005)
การศึกษา	-0.181* (0.103)	0.037 (0.062)	-0.119** (0.057)	0.097* (0.054)	-0.033 (0.093)	-0.140** (0.057)
จำนวนสมาชิกครัวเรือน	3.847*** (0.267)	3.465*** (0.196)	3.302*** (0.172)	2.764*** (0.128)	2.534*** (0.182)	2.643*** (0.130)
จำนวนสมาชิกอายุไม่เกิน 15 ปี	-3.811*** (0.441)	-3.519*** (0.321)	-3.371*** (0.291)	-2.823*** (0.261)	-2.557*** (0.285)	-2.729*** (0.231)
จำนวนสมาชิกอายุ 60 ปีขึ้นไป	-0.961* (0.537)	0.069 (0.436)	0.866*** (0.300)	1.086*** (0.281)	1.254*** (0.301)	1.131*** (0.248)
หัวหน้าครัวเรือนผู้หญิง	1.302 (0.940)	1.651*** (0.524)	1.514*** (0.355)	0.695** (0.347)	0.193 (0.301)	-0.371 (0.338)
ครัวเรือนนอกเขตเทศบาล	-1.160 (0.721)	-0.690 (0.497)	-0.689** (0.331)	0.289 (0.278)	0.974*** (0.336)	0.414 (0.299)
ภาคกลาง	1.990* (1.189)	3.216*** (0.706)	0.834 (0.691)	2.145*** (0.781)	-6.153*** (0.736)	0.995 (0.608)
ภาคเหนือ	6.338*** (1.246)	2.822*** (0.871)	1.841** (0.766)	7.646*** (0.771)	-3.838*** (0.870)	5.914*** (0.661)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	3.955*** (1.314)	4.481*** (0.860)	-0.529 (0.810)	3.972*** (0.799)	-5.448*** (0.942)	0.671 (0.635)
ภาคใต้	2.856*** (1.115)	-0.542 (0.877)	0.454 (0.904)	3.735*** (0.814)	-4.692*** (0.755)	2.283*** (0.659)
ค่าคงที่	-25.01*** (4.053)	-23.83*** (2.355)	-14.63*** (2.102)	-16.46*** (2.115)	-1.051 (2.266)	-8.186*** (1.498)
Pseudo R ²	0.102	0.088	0.079	0.083	0.076	0.077
N	11,672	33,250	41,222	42,451	40,508	41,244

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บเป็นค่า Bootstrapped Standard errors ตัวแปรอธิบายอื่นๆ ประกอบด้วย สถานภาพสมรสและการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน ชั้นทางเศรษฐกิจ ประเภทและการครอบครองที่อยู่อาศัยของครัวเรือน * มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.10 ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 และ *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01

ตัวแปรด้านประชากรในระดับครัวเรือนเป็นตัวกำหนดอัตราการออมอย่างมีนัยสำคัญ จำนวนสมาชิกมีความสัมพันธ์ทางบวกกับอัตราการออมและมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 ทุกปี อย่างไรก็ตาม ค่าสัมประสิทธิ์มีแนวโน้มลดลงจาก 3.8 ในปี พ.ศ. 2544 เหลือ 2.6 ในปี พ.ศ. 2556 ในทางตรงข้าม ครัวเรือนที่สมาชิกวัยเด็กมากจะมีอัตราการออมลดลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยขนาดของค่าสัมประสิทธิ์มีแนวโน้มลดลงเช่นกัน และที่น่าสนใจ พบว่า เฉพาะปี

พ.ศ. 2544 เท่านั้น จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนทำให้อัตราการออมของครัวเรือนลดลงเล็กน้อยและมีนัยสำคัญที่ 0.10 แต่ผลประมาณค่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา ความสัมพันธ์กลับเป็นในทิศทางตรงข้ามคือ ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุมีอัตราการออมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้สูงอายุในการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ปีหลังๆ เป็นประชากรเกิดรุ่นเบบี้บูม และเมื่อคนรุ่นนี้อยู่ในวัยทำงานเป็นกลุ่มที่ได้ประโยชน์จากการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ กอปรกับเป็นรุ่นที่มีค่านิยมการประหยัดอดออมทำให้อัตราการออมครัวเรือนเพิ่มขึ้น ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิงมีอัตราการออมมากกว่าครัวเรือนที่ผู้ชายเป็นหัวหน้าในปี พ.ศ. 2547 2550 และ 2552 อย่างมีนัยสำคัญ สะท้อนว่า ผู้หญิงอาจมีการเตรียมความพร้อมทางการเงินมากกว่าผู้ชายเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ไม่คาดฝัน นอกจากนั้น เป็นไปได้ว่าแรงงานหญิงอาจมีข้อจำกัดในตลาดแรงงานหรือการหารายได้เสริมเมื่อเทียบกับแรงงานชาย การเก็บออมจึงเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญในการรักษามาตรฐานการครองชีพของครัวเรือนในสถานการณ์ที่รายได้ครัวเรือนลดลงอย่างไรก็ดี ผลการประมาณค่าในบางปีไม่ปรากฏความแตกต่างของเพศหัวหน้าครัวเรือนกับอัตราการออม

ความแตกต่างของอัตราการออมระหว่างครัวเรือนเขตเมืองและเขตชนบทไม่ปรากฏรูปแบบที่ชัดเจนนัก กล่าวคือ ครัวเรือนชนบทมีอัตราการออมมากกว่าอย่างมีนัยสำคัญเฉพาะปี พ.ศ. 2554 สำหรับความแตกต่างของภูมิภาคสามารถอธิบายพฤติกรรมการออมได้มากพอสมควร โดยเฉพาะครัวเรือนในภาคเหนือ พบว่า ส่วนใหญ่มีอัตราการออมมากกว่าครัวเรือนในกรุงเทพฯ (กลุ่มอ้างอิง) ยกเว้นปี พ.ศ. 2554

ตารางที่ 4-5 ผลการประมาณค่าอัตราการออมที่ปรับค่า (SR₂) โดยวิธีการวิเคราะห์ถดถอยควอนไทล์

ตัวแปร	2544	2547	2550	2552	2554	2556
รายได้ต่อคน (บาทต่อเดือน)	0.002*** (0.0001)	0.001*** (0.0001)	0.001*** (0.0000)	0.001*** (0.0000)	0.001*** (0.0001)	0.001*** (0.0000)
อายุ	0.114 (0.123)	0.252*** (0.095)	0.051 (0.060)	0.329*** (0.064)	0.108 (0.069)	0.083* (0.048)
อายุกำลังสอง	-0.0003 (0.0012)	-0.0011 (0.0009)	0.0002 (0.0005)	-0.0025*** (0.0006)	0.0000 (0.0006)	-0.0002 (0.0004)
การศึกษา	-0.077 (0.077)	0.162** (0.063)	0.010 (0.049)	0.194*** (0.048)	0.128* (0.074)	0.001 (0.061)
จำนวนสมาชิกครัวเรือน	3.775*** (0.247)	3.532*** (0.161)	3.783*** (0.149)	3.343*** (0.123)	3.025*** (0.172)	3.186*** (0.135)
จำนวนสมาชิกอายุไม่เกิน 15 ปี	-3.113*** (0.422)	-3.168*** (0.282)	-3.409*** (0.237)	-3.092*** (0.246)	-2.584*** (0.302)	-3.058*** (0.268)
จำนวนสมาชิกอายุ 60 ปีขึ้นไป	0.387 (0.580)	0.397 (0.385)	1.150*** (0.306)	1.234*** (0.256)	1.290*** (0.313)	0.976*** (0.255)
หัวหน้าครัวเรือนผู้หญิง (0/1)	1.567** (0.732)	1.721*** (0.515)	1.496*** (0.379)	1.018*** (0.331)	0.203 (0.309)	-0.132 (0.329)
ครัวเรือนนอกเขตเทศบาล (0/1)	-2.352*** (0.696)	-0.524 (0.435)	-0.933*** (0.319)	0.359 (0.329)	0.819*** (0.271)	0.156 (0.281)
ภาคกลาง (0/1)	2.802*** (0.935)	2.715*** (0.722)	-0.288 (0.607)	0.235 (0.657)	-7.625*** (0.808)	-0.254 (0.663)
ภาคเหนือ (0/1)	7.997*** (1.044)	3.558*** (0.861)	0.979 (0.668)	5.787*** (0.668)	-5.503*** (0.815)	4.757*** (0.794)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (0/1)	4.884*** (1.119)	4.349*** (0.807)	-2.268*** (0.691)	1.361* (0.716)	-7.850*** (0.891)	-0.926 (0.683)
ภาคใต้ (0/1)	2.573** (1.018)	-0.905 (0.876)	-1.219 (0.768)	0.725 (0.688)	-7.477*** (0.866)	0.117 (0.729)
ค่าคงที่	-20.82*** (3.528)	-20.80*** (2.771)	-9.907*** (2.008)	-13.82*** (2.158)	2.316 (2.033)	-0.871 (1.579)
Pseudo R ²	0.109	0.094	0.085	0.089	0.083	0.081
N	11,672	33,250	41,222	42,451	40,508	41,244

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บเป็นค่า Bootstrapped Standard errors ตัวแปรอธิบายอื่นๆ ประกอบด้วย สถานภาพสมรสและการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน ชั้นทางเศรษฐกิจ ประเภทและการครอบครองที่อยู่อาศัยของครัวเรือน * มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.10 ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 และ *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01

ตารางที่ 4-5 แสดงผลการประมาณค่าของสมการอัตราการออมปรับค่า (SR₂) ตัวเลขที่ปรากฏแสดงเป็นค่าสัมประสิทธิ์คูณด้วย 100 ระดับนัยสำคัญของแต่ละสมการมีความใกล้เคียงกัน ค่า Pseudo R² อยู่ระหว่าง 0.08-0.11 ผลการประมาณค่าส่วนใหญ่สอดคล้องกับตารางที่ 4-4 ที่พบว่า รายได้ครัวเรือน จำนวนสมาชิก

ครัวเรือน หัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิง และจำนวนผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์ทางบวกกับอัตราการออมที่ปรับค่าที่นับค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ การประกันเป็นส่วนหนึ่งของเงินออม ในขณะที่ครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิงที่เป็นเด็กจะมีอัตราการออมลดลงอย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม ยังปรากฏความแตกต่างที่สำคัญสำหรับอัตราการออมสองรูปแบบที่พิจารณา คือ ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาสูงมีแนวโน้มที่อัตราการออมปรับค่าจะเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญอย่างน้อยที่ 0.10 ในปี พ.ศ. 2547 2552 และ 2554 สะท้อนว่า ผู้มีการศึกษาให้ความสำคัญกับรายจ่ายบางรายการที่เป็นรูปแบบการลงทุนหรือการป้องกันความเสี่ยงอย่างการศึกษา สุขภาพ และการประกัน ที่เป็นประโยชน์ต่อการเพิ่มรายได้ครัวเรือนในระยะยาว นอกจากนี้ เป็นไปได้ว่าครัวเรือนที่มีการศึกษาดีมีความรู้ทางการเงินเกี่ยวกับการจัดการความเสี่ยงทำให้มีแนวโน้มทำประกันรูปแบบต่างๆ มากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ผลการประมาณค่าในตารางที่ 4-4 และ 4-5 พบว่า การออมขึ้นกับรายได้ปัจจุบันของครัวเรือนเป็นหลักสอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคระยะสั้นของเคนส์ ผลเชิงปริมาณของตัวแปรด้านประชากรสนับสนุนผลการศึกษาจากการใช้ข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ กล่าวคือ จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนไม่ทำให้อัตราการออมลดลง และผลการศึกษาในปีหลังๆ กลับพบว่าช่วยเพิ่มอัตราการออมครัวเรือนอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่ครัวเรือนที่มีสมาชิกวัยเด็กมากจะมีอัตราการออมที่ลดลง ผลการประมาณค่าส่วนหนึ่งสนับสนุนแรงจูงใจการออมเพื่อใช้จ่ายยามจำเป็น

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทย ในปัจจุบันจำนวนผู้สูงอายุของไทยอยู่ที่ประมาณ 10 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 15 ของประชากรรวม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากหลายเหตุปัจจัย อาทิ อายุขัยเฉลี่ยเพิ่มขึ้น การมีบุตรน้อยลง จำนวนบุตรเฉลี่ยในปัจจุบันอยู่ที่ 1.5 คน เนื่องจากผู้หญิงเกินครึ่งจบการศึกษาระดับปริญญาตรีและอยู่ในภาคกำลังแรงงาน ส่งผลให้สัดส่วนประชากรวัยแรงงานลดลงและอาจเป็นข้อจำกัดในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หนึ่งในประเด็นที่ได้รับความสนใจทั้งในวงการวิชาการและระดับนโยบายคือ ผลกระทบจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุต่อการออมและการลงทุนในประเทศ ภาครัฐมีค่าใช้จ่ายการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุมากขึ้นอาจส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนทางการเงินและการคลังของประเทศในระยะยาว ในขณะที่ประชาชนจำเป็นต้องมีการวางแผนทางการเงินสำหรับค่าใช้จ่ายหลังเกษียณ การดูแลจากบุตรหลานและสวัสดิการจากรัฐช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม เงินออมส่วนบุคคลก็เป็นทรัพยากรที่สำคัญสำหรับการใช้ชีวิตหลังจากเกษียณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันที่ค่าครองชีพมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ

ในระดับมหภาค อัตราการออมสุทธิหลังหักค่าเสื่อมราคาของประเทศไทยอยู่ที่ประมาณร้อยละ 16 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ในจำนวนนี้เป็นสัดส่วนการออมภาคครัวเรือนประมาณร้อยละ 37 เมื่อพิจารณาเฉพาะการออมภาคครัวเรือน พบว่า อัตราการออมเฉลี่ยอยู่ที่ประมาณร้อยละ 8-9 ของรายได้หลังหักภาษีเท่านั้น การเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยในทศวรรษปัจจุบันไม่สูงมากอยู่ที่ร้อยละ 3.4 ระหว่างปี พ.ศ. 2549-2559 รวมทั้งระบบบำนาญของประเทศยังไม่เข้มแข็งนักเมื่อเทียบกับประเทศที่มีรายได้สูง นอกจากนั้น ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่มีภาระหนี้สิน สัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศสูงถึงเกือบร้อยละ 80 ดังนั้น มีความเป็นไปได้สูงว่า ประชาชนส่วนหนึ่งอาจไม่มีเงินออมหรือทรัพย์สินที่เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายหลังเกษียณ โดยหลักการ ความสามารถในการออมขึ้นกับหลายปัจจัย อาทิ ภาวะทางเศรษฐกิจ ค่านิยม และระดับการพัฒนาลาดเงิน ตัวอย่างเช่น ประชาชนที่เกิดรุ่นหลังเบบี้บูมเล็กน้อยเป็นกลุ่มที่มีเงินออมมากเพราะอยู่ในวัยแรงงานช่วงที่เศรษฐกิจไทยเติบโตอย่างก้าวกระโดดก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 และเป็นรุ่นที่มีนิสัยประหยัดอดออม ในขณะที่คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาสูง รายได้ในช่วงเริ่มต้นวัยทำงานอาจเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วแต่การเก็บ

ออมทำได้จำกัดเนื่องจากอยู่ในช่วงของการสร้างครอบครัวและมีแนวโน้มก่อนนี้สิ้นจากรายได้อ่อนแอ โดยเฉพาะในปัจจุบันที่สถาบันการเงินแข่งขันกันให้บริการสินเชื่อรูปแบบต่างๆ ดังนั้น การศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบเพื่อตรวจสอบพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทยโดยคำนึงถึงความแตกต่างของรุ่นประชากรจึงเป็นสิ่งสำคัญ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของไทยจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุต่อการออมภาคครัวเรือนโดยใช้ข้อมูลระดับจุลภาคจากแบบสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (Socioeconomic Surveys: SES) ของสำนักงานสถิติแห่งชาติรวม 6 ปี ประกอบด้วย พ.ศ. 2544 2547 2550 2552 2554 และ 2556 ครอบคลุมครัวเรือนทั่วประเทศที่มีความหลากหลายทางเศรษฐกิจและสังคม มาปรับเปลี่ยนให้เป็นข้อมูลพาแนลเสมือน (Synthetic panel) โดยการควบคุมปีเกิดของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการสำรวจแต่ละครั้งตามแนวทางของ Browning, Deaton, and Irish (1985) และอาศัยแบบจำลองของ Deaton and Paxson (1994, 2000a) ที่พัฒนาจากรอบทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตในการตรวจสอบพฤติกรรมการออมของครัวเรือนไทยในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ความแตกต่างสำคัญของงานวิจัยนี้จากงานวิจัยเชิงประจักษ์อื่นๆ ในประเทศไทยคือ การกำหนดความหมายของเงินออมไว้สองรูปแบบ ประกอบด้วย *เงินออมทั่วไป* คำนวณจากรายได้หักด้วยรายจ่ายรวมของครัวเรือน และ *เงินออมที่ปรับค่า* เป็นการคำนวณที่ปรับค่าใช้จ่ายบางรายการของครัวเรือนเป็นส่วนหนึ่งของเงินออม โดยมีหลักคิดว่า ค่าใช้จ่ายนั้นช่วยเพิ่มความสามารถในการหารายได้ให้กับครัวเรือนหรือเป็นการป้องกันความเสี่ยงในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ไม่คาดฝัน ประกอบด้วย ค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกัน ดังนั้น เงินออมที่ปรับค่าจะมีค่ามากกว่าเงินออมทั่วไป

การดำเนินการวิจัยสามารถแบ่งได้ 4 ขั้นตอนหลัก

- 1.) การตรวจสอบสถิติพรรณนาของรายได้ รายจ่าย และการออมของครัวเรือนตัวอย่าง ความแตกต่างของเงินออมจำแนกตามเขตการปกครอง ช่วงชั้นรายได้ และคุณลักษณะของครัวเรือน อาทิ ชั้นทางเศรษฐกิจ ประเภทและการครอบครองที่อยู่อาศัย เป็นต้น
- 2.) การวิเคราะห์แยกองค์ประกอบ (Decomposition analysis) ของการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมครัวเรือนว่าขึ้นกับสามปัจจัยหลัก ประกอบด้วย โครงสร้างประชากร รายได้ และสัดส่วนการออมที่เพิ่มขึ้น ข้อดีของการวิเคราะห์คือ เป็นการใช้ข้อมูลที่ปรากฏจริงไม่มีข้อสมมติทางทฤษฎีมากนัก ผู้วิจัยทำการศึกษา 2 ช่วงเวลา คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556 และ พ.ศ. 2547-2556
- 3.) การวิเคราะห์สมการถดถอยจากข้อมูลพาแนลสังเคราะห์ที่จำนวนครัวเรือนตัวอย่างรวมมากถึง 210,347 ครัวเรือน โดยแบ่งรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือนเป็น 15 รุ่น ประกอบด้วย รุ่นที่ 1 (เกิดก่อนปีพ.ศ. 2469) รุ่นที่ 2 (เกิดปี พ.ศ. 2469-2473) รุ่นที่ 3 (เกิดปี พ.ศ. 2474-2478)

รุ่นที่ 4 (เกิดปี พ.ศ. 2479-2483) รุ่นที่ 5 (เกิดปี พ.ศ. 2484-2488) รุ่นที่ 6 (เกิดปี พ.ศ. 2489-2493) รุ่นที่ 7 (เกิดปี พ.ศ. 2494-2498) รุ่นที่ 8 (เกิดปี พ.ศ. 2499-2503) รุ่นที่ 9 (เกิดปี พ.ศ. 2504-2508) รุ่นที่ 10 (เกิดปี พ.ศ. 2509-2513) รุ่นที่ 11 (เกิดปี พ.ศ. 2514-2518) รุ่นที่ 12 (เกิดปี พ.ศ. 2519-2523) รุ่นที่ 13 (เกิดปี พ.ศ. 2524-2528) รุ่นที่ 14 (เกิดปี พ.ศ. 2529-2533) และรุ่นที่ 15 (เกิดปี พ.ศ. 2534-2538) ตามลำดับ

- 4.) การตรวจสอบผลการศึกษาศึกษาโดยการวิเคราะห์สมการถดถอยโดยใช้ข้อมูลตัดขวางจากการสำรวจในแต่ละปีเพื่อศึกษาตัวกำหนดพฤติกรรมการออมของครัวเรือนว่ามีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะตัวแปรอธิบายด้านประชากรที่สะท้อนแรงจูงใจการออมตามช่วงวัยของชีวิต (Life-cycle motive)

ครัวเรือนไทยมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นโดยลำดับ ประมวลจากรายได้ รายจ่าย และเงินออมของครัวเรือน โดยปรับให้เป็นมูลค่าเงินปี พ.ศ. 2556 ข้อค้นพบที่น่าสนใจ คือ เงินออมมีอัตราการขยายตัวมากที่สุดเท่ากับร้อยละ 5.8 และ 5.0 ต่อปีสำหรับเงินออมทั่วไปและเงินออมปรับค่า ในขณะที่อัตราการขยายตัวของรายได้และรายจ่ายอยู่ที่ประมาณร้อยละ 3-4 เท่านั้น ประมาณร้อยละ 26 และร้อยละ 31 ของรายได้ครัวเรือนทั้งระบบเป็นเงินออมทั่วไปและเงินออมปรับค่า ในขณะที่อัตราการออมเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 10 และร้อยละ 15 ตามลำดับ¹² เงินออมและสัดส่วนการออมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในช่วงที่ทำการศึกษา

เงินออมครัวเรือนมีความเหลื่อมล้ำสูงซึ่งอาจเป็นภาพสะท้อนของความไม่เสมอภาคทางรายได้ในสังคมไทย ประเมินจาก

- ค่ามัธยฐานของเงินออมต่ำกว่าค่าเฉลี่ยเกือบ 3 เท่า การแจกแจงเงินออมมีลักษณะเบ้ขวา คือ ครัวเรือนส่วนใหญ่มีเงินออมไม่มาก ในขณะที่ครัวเรือนจำนวนน้อยแต่มีรายได้สูงมากสามารถเก็บออมได้มาก
- เกือบร้อยละ 30 ของครัวเรือนตัวอย่างมีเงินออมติดลบ
- ร้อยละ 20 ของครัวเรือนที่มีรายได้น้อยสุด (ควินไทล์ที่ 1) มีเงินออมติดลบ -580 บาทต่อเดือน ในขณะที่ร้อยละ 20 ของครัวเรือนที่มีรายได้มากที่สุด (ควินไทล์ที่ 5) มีเงินออมเฉลี่ยถึง 21,649 บาทต่อเดือน

¹² ผู้วิจัยขออธิบายความแตกต่างของสัดส่วนการออมทั้งสองแบบ พิจารณาเงินออมทั่วไป ตัวเลขร้อยละ 26 คำนวณจากเงินออมเฉลี่ยหารด้วยรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดแสดงถึงการออมทั้งระบบเศรษฐกิจ ในขณะที่อัตราการออมเฉลี่ยร้อยละ 10 เป็นค่าเฉลี่ยของอัตราการออมแต่ละครัวเรือน เช่น ครัวเรือนที่ 1 เก็บออมร้อยละ 3 ครัวเรือนที่ 2 ร้อยละ 20 และอื่นๆ เมื่อนำอัตราการออมที่แตกต่างกันเหล่านี้มาหาค่าเฉลี่ยจะเท่ากับร้อยละ 10

- ครั้วเรือนเขตเมืองมีเงินออมมากกว่าครั้วเรือนชนบทอยู่ในช่วง 0.5-2.5 เท่า

อย่างไรก็ตาม ความเหลื่อมล้ำของเงินออมมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะความแตกต่างระหว่างเขตเมืองและชนบท ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะนโยบายเศรษฐกิจในทศวรรษที่ผ่านมาเน้นการขยายความเจริญไปยังส่วนภูมิภาค และการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับผู้มีรายได้น้อย (Pro-poor growth) ครั้วเรือนเกษตรที่เป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่และครั้วเรือนที่เป็นเจ้าของกิจการเป็นกลุ่มที่มีเงินออมสูง กลุ่มครั้วเรือนที่มีเงินอมน้อยคือ เกษตรกรเช่าที่ดินขนาดเล็ก แรงงานภาคเกษตรและแรงงานทั่วไป และที่น่าสนใจ พบว่า ครั้วเรือนที่หัวหน้าครั้วเรือนไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจ ในจำนวนนี้ร้อยละ 60 เป็นผู้สูงอายุมีเงินออมเพิ่มขึ้นร้อยละ 133 จากเงินออมเฉลี่ย 3,387 บาทในปี พ.ศ. 2544 เป็น 7,888 บาทในปี พ.ศ. 2556 แสดงว่า ครั้วเรือนกลุ่มนี้ยังมีความสามารถในการออม เมื่อพิจารณาประเภทและการครอบครองที่อยู่อาศัย พบว่า ครั้วเรือนที่อาศัยในบ้านของตนเองขนาดเล็กและอยู่ระหว่างการผ่อนชำระเป็นกลุ่มที่มีเงินออมมากกว่าครั้วเรือนอื่นๆ ค่อนข้างมาก โดยภาพรวม ครั้วเรือนที่มีรายได้สูงหรือมั่นคงเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพการออมสูง

ผลการศึกษาสำคัญจากการแยกองค์ประกอบ (Decomposition analysis) ของการเปลี่ยนแปลงอัตราการออมครั้วเรือนไทย พบว่า ระหว่างปี พ.ศ. 2544-2556 อัตราการออมทั่วไปเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุทำให้อัตราการออมลดลงน้อยมากเพียงร้อยละ 1.0 เทียบเท่าร้อยละ 23 ของการเปลี่ยนแปลงรวม ในขณะที่ปัจจัยหลักที่ทำให้อัตราการออมเพิ่มขึ้นมาจากการที่ครั้วเรือนทุกรุ่นมีการเก็บออมมากขึ้นทำให้อัตราการออมเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 5.9 เทียบเท่าร้อยละ 140 ของการเปลี่ยนแปลงรวม แรงกระตุ้นที่ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีการวางแผนทางการเงิน คือ ครั้วเรือนรุ่นใหม่เก็บออมมากขึ้นเนื่องจากมีจำนวนบุตรน้อย ค่าใช้จ่ายการเลี้ยงดูบุตรจึงน้อยกว่าเมื่อเทียบกับคนรุ่นก่อน ดังนั้น ค่าใช้จ่ายหลังเกษียณต้องมาจากเงินออมส่วนบุคคลเป็นหลัก ในขณะที่ผู้สูงอายุในปัจจุบันยังคงเก็บออมอย่างต่อเนื่องสำหรับค่าใช้จ่ายการบริโภคในอนาคต โดยเฉพาะการดูแลสุขภาพ และส่วนหนึ่งอาจมีแรงจูงใจในการสร้างมรดกให้ลูกหลาน เมื่อทำการวิเคราะห์ในลักษณะเดียวกันกับอัตราการออมปรับค่าและการจำกัดช่วงเวลาให้สั้นลง (ระหว่างปี พ.ศ. 2547-2556) ผลการศึกษาที่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยภาพรวม โครงสร้างประชากรในสังคมผู้สูงอายุส่งผลให้อัตราการออมของครั้วเรือนไทยลดลงแต่มิฉะนั้นน้อยกว่าการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชนที่คนทุกรุ่นมีการเก็บออมมากขึ้น ดังนั้น อัตราการออมโดยรวมจึงเพิ่มขึ้นแทน

ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์สมการถดถอยข้อมูลพาแนลเสมือนซึ่งเป็นวิธีการศึกษาหลักของการวิจัยนี้ ตัวแปรตามคืออัตราการออมทั่วไปและอัตราการออมปรับค่า พบว่า ครั้วเรือนที่มีการศึกษาและหัวหน้าครั้วเรือนเป็นหญิงมีอัตราการออมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ตัวแปรด้านประชากรมีผลต่อการออมของครั้วเรือน ครั้วเรือน

ขนาดใหญ่มีอัตราการออมเพิ่มขึ้น ในขณะที่ครัวเรือนที่มีประชากรวัยเด็กจะมีการออมลดลงค่อนข้างมาก และที่น่าประหลาดใจ คือ จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนไม่ส่งผลต่ออัตราการออมทั้งสองรูปแบบ ผลการประมาณค่านี้สนับสนุนผลการวิเคราะห์แบบแยกองค์ประกอบที่พบว่า ผลเชิงปริมาณของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรทำให้อัตราการออมลดลงน้อยมาก อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของรุ่นเกิดเป็นตัวแปรอธิบายที่มีนัยสำคัญต่อการตัดสินใจออมของครัวเรือน ผู้วิจัยกำหนดให้รุ่นที่ 9 (เกิดปี พ.ศ. 2504-2508) เป็นกลุ่มอ้างอิง โดยภาพรวมครัวเรือนรุ่นก่อนๆ มีอัตราการออมน้อยกว่ารุ่นเบบี้บูมพอสมควร รุ่นที่ 7 (พ.ศ. 2494-2498) รุ่นที่ 8 (พ.ศ. 2499-2503) ซึ่งเป็นรุ่นเบบี้บูมเช่นกัน มีอัตราการออมมากกว่ารุ่นที่ 9 เล็กน้อย ในขณะที่ครัวเรือนรุ่นที่ 15 (พ.ศ. 2534-2538) มีอัตราการออมลดลงอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อทำการประมาณค่าอัตราการออมปรับค่าที่นับค่าใช้จ่ายการศึกษา สุขภาพ และการประกัน เป็นส่วนหนึ่งของการออม พบว่า ครัวเรือนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับการออมลักษณะนี้มากเมื่อเทียบกับประชากรรุ่นก่อน ครัวเรือนส่วนภูมิภาคหรือนอกเขตเทศบาล มีอัตราการออมลดลงอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ ยังพบว่า ครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยจะมีอัตราการออมมากขึ้น

หลังจากนั้นทำการประมาณค่าเพิ่มเติมสำหรับสมการรายได้และรายจ่ายครัวเรือนและนำค่าประมาณ (Fitted values) เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์กับอายุ รุ่นเกิด และช่วงเวลา รวมทั้งประเมินความสอดคล้องกับสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต พบว่า รายจ่ายครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับรายได้ปัจจุบันสูงมาก ครัวเรือนรุ่นใหม่มีอัตราการเพิ่มของรายได้สูงกว่ารุ่นก่อนๆ ค่อนข้างชัดเจน เมื่อควบคุมรุ่นเกิด ช่วงเวลา และตัวแปรเฉพาะอื่นๆ รายได้และรายจ่ายครัวเรือนมีความสัมพันธ์แบบโค้งระฆังคว่ำกับช่วงอายุมีความสอดคล้องกับทฤษฎีการบริโภคแบบวงจรชีวิตมากกว่าเมื่อเทียบกับการออม ที่พบว่า ช่วงอายุ 30-45 ปี อัตราการออมแทบจะไม่เพิ่มขึ้นเลย ทำให้เส้นกราฟความสัมพันธ์ระหว่างการออมกับอายุราบเรียบ อัตราการออมเพิ่มขึ้นและมีค่าสูงสุดในวัยใกล้ 60 ปี หลังจากนั้น อัตราการออมไม่ลดลงมากนัก นอกจากนี้ ยังพบว่า ครัวเรือนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับการออมแบบปรับค่ามากกว่าการออมแบบทั่วไป กล่าวอีกนัยหนึ่ง คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับรายจ่ายที่สนับสนุนการเพิ่มรายได้ในระยะยาวและการป้องกันความเสี่ยงเมื่อเทียบกับคนรุ่นเบบี้บูม ประมวลผลจากความแตกต่างของความชันของเส้นกราฟที่แสดงอัตราการออมทั้งสองรูปแบบ

ผลการวิเคราะห์สมการถดถอยโดยใช้ข้อมูลตัดขวางแต่ละปี พบว่า รายได้ครัวเรือนเป็นตัวกำหนดอัตราการออม ครัวเรือนที่มีการศึกษามีอัตราการออมทั่วไปลดลงในบางปี แต่มีอัตราการออมปรับค่าเพิ่มขึ้น แสดงว่าครัวเรือนกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายที่สนับสนุนการเพิ่มรายได้ในอนาคต ครัวเรือนขนาดใหญ่มีอัตราการออมมากขึ้น ในขณะที่ครัวเรือนที่มีสมาชิกวัยเด็กมากส่งผลให้การออมลดลงอย่างมีนัยสำคัญ และที่น่าสนใจ พบว่า เฉพาะผลการประมาณค่าปี พ.ศ. 2544 เท่านั้น จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนทำให้อัตราการออมลดลง ค่าสัมประสิทธิ์กลับมีค่าเป็นบวกและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นด้วยสำหรับผลการประมาณค่าในปีอื่นๆ สะท้อนว่า การมี

ผู้สูงอายุในครัวเรือนอาจไม่จำเป็นที่ครัวเรือนจะต้องมีค่าใช้จ่ายมากขึ้นจนทำให้การออมลดลง ทั้งนี้ ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งอาจยังประกอบอาชีพหรือมีรายรับอื่นๆ เช่น เงินบำเหน็จบำนาญ ผลตอบแทนจากทรัพย์สิน การรับความช่วยเหลือจากภาครัฐ เป็นต้น ทำให้ครัวเรือนมีสภาพคล่องและมีเงินออมมากขึ้น

โดยภาพรวม การวิเคราะห์ทางเศรษฐมิติจากการใช้ข้อมูลระดับจุลภาคของการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรแทบไม่ทำให้การออมของครัวเรือนไทยลดลง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะผู้สูงอายุในปัจจุบันได้ประโยชน์จากการเติบโตทางเศรษฐกิจในอดีตและมีค่านิยมประหยัดอดออม อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาบางส่วนแสดงถึงความเสี่ยงที่การออมในอนาคตอาจลดลงได้ *ประการแรก* ปัจจุบันขนาดครัวเรือนที่แนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ทำให้ไม่มีการแบ่งภาระค่าใช้จ่ายระหว่างสมาชิกครัวเรือนเหมือนในอดีต ดังนั้นครัวเรือนรุ่นใหม่อาจไม่สามารถเก็บออมได้มากเหมือนรุ่นก่อนๆ *ประการที่สอง* ประชากรวัยทำงานส่วนใหญ่มีบุตรน้อยและเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพการออมสูง แต่จากภาวะทางเศรษฐกิจที่เน้นการบริโภคและการขยายตัวของสินเชื่อของสถาบันการเงินต่างๆ อาจทำให้ประชากรกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับการบริโภคปัจจุบันมากกว่าการเก็บออมเพื่อใช้จ่ายหลังเกษียณ ส่งผลให้ประชาชนส่วนหนึ่งเผชิญกับปัญหาทางการเงินเมื่อยามเกษียณ

5.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการศึกษานี้นำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย โดยมีประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณา ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรจะทำให้ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มผู้บริโภคหลักของระบบเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุจะเป็นกลุ่มที่มีกำลังซื้อสูงในอนาคตอันใกล้ ภาคธุรกิจที่พัฒนาสินค้าและบริการตอบสนองกลุ่มผู้สูงอายุมีแนวโน้มสร้างผลกำไรได้ดี ดังนั้น ภาครัฐควรพิจารณาปรับโครงสร้างการผลิตและสนับสนุนสาขาการผลิตให้สอดคล้องกับการเป็นสังคมผู้สูงอายุ กลุ่มครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนอยู่ในวัย 40-60 ปี เป็นกลุ่มที่มีความสามารถในการออมสูงและเป็นกลุ่มที่มีจำนวนบุตรน้อยลง ประชากรรุ่นหลังๆ มีการเติบโตของรายได้ที่แท้จริงเพิ่มขึ้นอย่างมากเมื่อเทียบกับประชากรรุ่นก่อนเมื่ออายุเท่าๆ กัน ดังนั้น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเงินเพื่อส่งเสริมการออมระยะยาวเพื่อเตรียมพร้อมกับวัยเกษียณเป็นสิ่งภาครัฐควรสนับสนุน ทั้งนี้ ต้องมีมาตรการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจควบคู่ไปด้วย

ความรู้ทางการเงินช่วยให้ประชาชนมีการวางแผนการเงินที่ดี ขนาดครัวเรือนไทยมีแนวโน้มลดลงและอาจเป็นอุปสรรคให้ประชากรรุ่นใหม่ๆ เก็บออมได้ยากขึ้น สัดส่วนผู้สูงอายุในปัจจุบันที่อาศัยโดยลำพังหรือกับคู่สมรสมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามแนวโน้มของประเทศอื่นๆ ที่มีระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุมากกว่าไทย ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องอาศัยเงินออมส่วนบุคคลและผลประโยชน์จากระบบบำนาญสำหรับการใช้ชีวิตหลังเกษียณ ในขณะที่การดูแลภายในครัวเรือนจากบุตรหลานจะลดความสำคัญลง ดังนั้น การสร้างความรู้ทางการเงินและการส่งเสริมการออม

และการลงทุนให้กับประชาชนทุกช่วงวัยให้ตระหนักถึงการเตรียมความพร้อมทางการเงิน โดยเฉพาะวัยเริ่มต้นทำงานที่ส่วนหนึ่งอาจมีความคิดว่าเป็นเรื่องไกลตัว แต่กลับให้ความสำคัญกับการบริโภคปัจจุบันมากกว่าการออมเพื่ออนาคต นอกจากนั้น การที่ครัวเรือนที่มีการศึกษาสูงมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายบางรายการที่อาจจัดเป็นการออม เช่น การศึกษา สุขภาพและการประกันเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะประชากรรุ่นใหม่ที่มีความรู้ทางการเงินดีกว่ารุ่นอื่นๆ ดังนั้น การสร้างความรู้ทางการเงินแก่ประชาชนทั่วไปเป็นเรื่องสำคัญในการเพิ่มโอกาสการสร้างผลตอบแทนที่ดีภายใต้ความเสี่ยงที่เหมาะสม วิธีการกระจายและป้องกันความเสี่ยง เนื่องจากสภาพคล่องในระบบการเงินทั่วโลกเพิ่มขึ้นมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะหลายประเทศที่เป็นสังคมผู้สูงอายุและมีเงินออมมากมีการเคลื่อนย้ายทุนไปยังประเทศกำลังพัฒนามากขึ้นเนื่องจากสามารถสร้างผลตอบแทนได้ดี ผลโดยรวมทำให้อัตราดอกเบี้ยค่อนข้างต่ำ ดังนั้น ผลตอบแทนจากการฝากเงินกับสถาบันการเงินอาจไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายหลังเกษียณ

การปรับตลาดแรงงานให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้นเพื่อรักษากำลังแรงงานของระบบเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางการแพทย์ทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดีและสามารถปฏิบัติงานบางสาขาการผลิตได้ การจ้างงานผู้สูงอายุผสมผสานกับการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมจะช่วยให้ตลาดแรงงานมีประสิทธิภาพมากขึ้นและเป็นการรักษากำลังผลิตของเศรษฐกิจโดยรวม ผู้สูงอายุก็นิรภัยได้และยังคงมีการออมเงินได้อย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกัน ภาครัฐต้องประเมินความยั่งยืนทางการคลังของกองทุนต่างๆจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุ การออกแบบการออมภาคบังคับสำหรับประชาชนในวัยแรงงานให้สอดคล้องกับโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป

การขยายการเข้าถึงบริการทางการเงินจากสถาบันการเงินในระบบ ผลการประมาณค่าส่วนหนึ่งแสดงถึงแรงจูงใจการออมเพื่อใช้จ่ายยามจำเป็น เช่น ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิงมีสัดส่วนการออมสูง ในขณะที่ครัวเรือนที่มีการศึกษามีอัตราออมต่ำ เป็นต้น การที่ครัวเรือนมีข้อจำกัดการกู้ยืมเนื่องจากขาดหลักทรัพย์ค้ำประกันหรือมีรายได้อันไม่แน่นอนอาจสูญเสียโอกาสทางการลงทุนทั้งที่ผลตอบแทนการลงทุนสูงกว่าต้นทุนการกู้ยืมจากสถาบันการเงิน ธุรกิจขนาดเล็กของครัวเรือนที่ต้องอาศัยเฉพาะเงินออมครัวเรือนเพียงลำพังมีความเสี่ยงสูงจากความผันผวนของภาวะเศรษฐกิจ การเข้าถึงสินเชื่อเพื่อการประกอบอาชีพช่วยให้ครัวเรือนมีรายได้อันมั่นคง โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรที่อาจสร้างรายได้นอกภาคเกษตรควบคู่กันไปเพื่อลดความเสี่ยงและสามารถเก็บออมเพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตได้ดีขึ้น

5.3 ข้อจำกัดการวิจัยและข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

เนื่องจากข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเพื่อศึกษาพฤติกรรมออมของครัวเรือนภายใต้บริบทการเป็นสังคมผู้สูงอายุของไทยเป็นข้อมูลระดับครัวเรือนซึ่งมีข้อจำกัดหลัก 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก การจัดเก็บข้อมูลรายได้บุคคลและครัวเรือนในแบบสำรวจครัวเรือนของหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยมักจะรวมผลประโยชน์จากกองทุนต่างๆเพื่อการเกษียณอายุเป็นส่วนหนึ่งของรายได้ กอปรกับข้อมูลการจ่ายเงินสมทบของแรงงานมีรายละเอียดไม่มากนัก ส่งผลให้อัตราการออมของครัวเรือนผู้สูงอายุอาจสูงกว่าความเป็นจริง ในทางทฤษฎี เงินจากกองทุนเพื่อการเกษียณควรจัดประเภทเป็นเงินออมภาคบังคับ (Mandatory saving) การรับเงินผลประโยชน์ในช่วงเกษียณจึงเป็นการนำเงินออมออกมาใช้จ่ายในลักษณะเดียวกันกับการศึกษาของ Jappelli and Modigliani (1998) อย่างไรก็ตาม กรณีของประเทศไทย ผลการศึกษาเชิงประจักษ์อาจไม่คลาดเคลื่อนมากนักเนื่องจากประชาชนที่ได้รับผลประโยชน์จากระบบบำนาญมีสัดส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆ (Deaton and Paxson, 2000a)

ประการที่สอง ผลการศึกษาพฤติกรรมการออมของครัวเรือนโดยใช้รุ่นของหัวหน้าครัวเรือนต้องแปรผลด้วยความระมัดระวัง โดยทั่วไป หากรูปแบบครัวเรือนเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว เมื่อประชากรวัยหนุ่มสาวแต่งงานเพื่อสร้างครอบครัวใหม่และเป็นหัวหน้าครัวเรือนจนกระทั่งเสียชีวิต การใช้รุ่นเกิดหัวหน้าครัวเรือนก็มีความสมเหตุสมผล อย่างไรก็ตาม หากสัดส่วนครัวเรือนตัวอย่างมีสัดส่วนครัวเรือนที่มีสมาชิกหลายรุ่นอาศัยอยู่ด้วยกัน (Multigenerational households) สูง ผลการศึกษาอาจคลาดเคลื่อนได้ พิจารณาครัวเรือนที่มีสมาชิก 4 คน ประกอบด้วย หัวหน้าครัวเรือนโสดอยู่ในวัยทำงานอายุ 40 ปี อาศัยกับบิดามารดาวัย 60 ปี และยายวัย 85 ปี ครัวเรือนนี้มีแนวโน้มที่จะมีเงินออมต่ำหรืออาจจะติดลบ ดังนั้น ส่งผลให้ค่าเฉลี่ยการออมของคนรุ่น 40 ปีลดลง การใช้ระดับข้อมูลบุคคลจากการสำรวจครัวเรือนสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาของ Deaton and Paxson (2000a) แต่แบบจำลองที่ใช้จะมีข้อสมมติมาก อาทิ อายุตอนเข้าสู่ตลาดแรงงาน อายุตอนเกษียณ อายุตอนเสียชีวิต อัตราการเพิ่มขึ้นของรายได้ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต การวิเคราะห์พฤติกรรมการออมของครัวเรือนโดยใช้ข้อมูลพาแนลที่ใช้ครัวเรือนตัวอย่างซ้ำเพื่อศึกษาการเข้าถึงสินเชื่อในระบบกับการออมของครัวเรือน รวมทั้งการตรวจสอบบทบาทของเงินออมในการป้องกันความเสี่ยง การศึกษาวิจัยในประเทศต่างๆ ช่างต้นจะทำให้ทราบถึงพลวัตการออมและการปรับตัวของครัวเรือนในภาวะที่รายได้มีความไม่แน่นอน นอกจากนี้ การพัฒนาแบบจำลองการบริโภคแบบวงจรชีวิตควรพิจารณาประเด็นทางทฤษฎีเพิ่มเติม อย่างการออมเพื่อสร้างมรดกให้ลูกหลาน (Dynastic savings) การมีข้อจำกัดการกู้ยืม (Liquidity constraint) รวมทั้งความไม่แน่นอนของรายได้ในอนาคต การศึกษาพฤติกรรมการออมของครัวเรือนรูปแบบต่างๆ ก็เป็นสิ่งสำคัญ อาทิ ครัวเรือนที่อาศัยเพียงลำพัง ครัวเรือนเดี่ยวที่ไม่มีบุตรและมีบุตร ครัวเรือนขยายแบบสามรุ่น ครัวเรือนขยายแบบข้ามรุ่น เป็นต้น ครัวเรือนแต่ละประเภทอาจมีแรงจูงใจในการออมที่แตกต่างกัน ท้ายสุด การประเมินผลของนโยบายเศรษฐกิจโดยเฉพาะการพัฒนาาระบบบำนาญของประเทศ ที่อาจส่งผลต่อการตัดสินใจออมของครัวเรือนก็เป็นเรื่องสำคัญ ไม่ว่าจะเป็กองทุนการออม

แห่งชาติ การเพิ่มความครอบคลุมแรงงานในระบบประกันสังคม การปรับเปลี่ยนรูปแบบการจ่ายเงินผลประโยชน์
ของกองทุนต่างๆของภาครัฐ การศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบจะช่วยเพิ่มเติมองค์ความรู้เกี่ยวกับการออมภาค
ครัวเรือนในประเทศไทย ภาครัฐและเอกชนสามารถขยายผลไปสู่การปฏิบัติที่เหมาะสมเพื่อส่งเสริมการพัฒนา
เศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตประชาชนในบริบทการเป็นสังคมผู้สูงอายุ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2559). *ข้อมูลสวัสดิการสังคมไทย*. เข้าถึงได้จาก <https://www.m-society.go.th/main.php?filename=msosocial>.
- กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). *รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558: โฉมหน้าครอบครัวไทยยุคเกิดน้อย อายุยืน*. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และสุวิมล เสงพัฒนา. (2557). *รายงานวิจัยเรื่อง การออม ความมั่งคั่ง และบำนาญผู้สูงอายุสำหรับครัวเรือนไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2560). *เครื่องชี้เศรษฐกิจมหภาคของไทย*. เข้าถึงได้จาก <http://www2.bot.or.th/statistics/ReportPage.aspx?reportID=409>.
- วรเวศม์ สุวรรณระดา และสมประวิณ มันประเสริฐ. (2552). ปัจจัยกำหนดพฤติกรรมการออมของผู้มีงานในประเทศไทย: การศึกษาจากข้อมูลการสำรวจในระดับจุลภาค. *เอกสารสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติของนักเศรษฐศาสตร์ ครั้งที่ 5* (16 ตุลาคม 2552). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2559). *สุขภาพคนไทย 2559: ตายดี วิธีที่เลือกได้*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *สถิติข้อมูลด้านสังคม – ประชากร แรงงานและผู้สูงอายุ*. เข้าถึงได้จาก <http://social.nesdb.go.th/SocialStat>. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). *รายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2557*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2554). *สำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความรู้และทัศนคติที่มีต่อผู้สูงอายุ พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

ภาษาอังกฤษ

- Angrist, J., and Pischke, J. (2009). *Mostly Harmless Econometrics: An Empiricist's Companion*. Princeton: Princeton University Press.
- Attanasio, O. (1993). A cohort analysis of saving behavior by U.S. households. *NBER Working paper No. 4454*. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Attanasio, O., and Székely, M. (2000). Household saving in East Asia and Latin America: Inequality demographics and all that. In B. Pleskovic and N. Stern (Eds.) *Annual World Bank Conference on Development Economics (pp.393-438)*. Washington D.C.: World Bank.
- Attanasio, O., and Weber, G. (2010). Consumption and saving: Models of intertemporal allocation and their implications for public policy. *Journal of Economic Literature*, 48(3), 693-751.
- Attanasio, O., and Weber, G. (1994). The UK consumption boom of the late 1980s: Aggregate implications of microeconomic evidence. *The Economic Journal*, 104(427): 1269-1302.
- Belke, A., Dreger, C., and Ochmann, R. (2012). Do wealthier households save more?: The impact of the demographic factor. *IZA Discussion Paper No. 6567*. Bonn, Germany: Institute for the Study of Labor.
- Bloom, D., and Williamson, J. (1998). Demographic transitions and economic miracle in emerging Asia. *World Bank Economic Review*, 12(3), 419-455.
- Boskin, M., and Lau, L. (1988). An analysis of U.S. postwar consumption and saving: Part II empirical results. *NBER Working Paper No. 2606*. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Bosworth, B., Bryant, R., and Burtless, G. (2004). The impact of aging on financial markets and the economy: A survey. *Mimeo*. Washington, DC: Brookings Institution.
- Bosworth, B., Burtless, G., and Sabelhaus, J. (1991). The decline in saving: Evidence from household surveys. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1991(1), 183-256.
- Browning, M., and Crossley, T. (2001). The life-cycle model of consumption and saving. *Journal of Economic Perspectives*, 15(3), 3-22.
- Browning, M., and Lusardi, A. (1996). Household saving: Micro theories and micro facts. *Journal of Economic Literature*, 34(4), 1797-1855.

- Browning, M., Deaton, A., and Irish, M. (1985). A profitable approach to labor supply and commodity demand over the life cycle. *Econometrica*, 53(3), 503-544.
- Bussolo, M., Schotte, S., and Matytsin, M. (2015). Population aging and households' saving in the Russian Federation. *Policy Research Working Paper No. 7443*. Washington, DC: World Bank.
- Cameron, A. and Trivedi, P. (2005). *Microeconometrics: Methods and Applications*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Carroll, C., and Summers, L. (1991). Consumption growth parallels income growth: Some new evidence. In B. D. Bernheim and J. B. Shoven (Eds.), *National Saving and Economic Performance* (pp. 305-343). Chicago: University of Chicago Press.
- Chamon, M., and Prasad, E. (2010). Why are saving rates of urban households in China rising? *American Economic Journal: Macroeconomics*, 2(1), 93-130.
- Deaton, A. (1991). Saving and liquidity constraints. *Econometrica*, 59(5), 1221-1248.
- Deaton, A. (1997). *The Analysis of Household Surveys: A Microeconomic Approach to Development Policy*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Deaton, A. (1992). *Understanding Consumption*. Oxford: Clarendon Press.
- Deaton, A., and Paxson, C. (1994). Saving growth, and aging in Taiwan. In D.A. Wise (Ed.), *Studies in the Economics of Aging* (pp.331-357). National Bureau of Economic Research Project Report series. Chicago: University of Chicago Press.
- Deaton, A., and Paxson, C. (2000a). Growth and saving among individuals and households. *Review of Economics and Statistics*, 82(2), 212-225.
- Deaton, A., and Paxson, C. (2000b). Growth, demographic structure, and national saving in Taiwan. *Population and Development Review*, 26, Supplement, 141-173.
- Finlay, R., and Price, F. (2014). Household Saving in Australia. *Research Discussion Paper No. 2014-03*. Economic Analysis Department, Reserve Bank of Australia.
- Friedman, M. (1957). *A Theory of the Consumption Function*. Princeton: Princeton University Press.
- Higgins, M., and Williamson, J. (1997). Age structure dynamics in Asia and dependence on foreign capital. *Population and Development Review*, 23(2), 261-293.

- Horioka, C., and Terada-Hagiwara. (2012). The determinants and long-term projections of saving rates in Developing Asia. *Japan and the World Economy*, 24(2), 128-137.
- Horioka, C., and Wan, J. (2007). The determinants of household saving in China: A dynamic panel analysis of provincial data. *Journal of Money, Credit and Banking*, 39(8), 2077-2096.
- International Monetary Fund. (2004). *World Economic Outlook: The Global Demographic Transition*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- Islam, A., Parasnis, J., and Fausten, D. (2013). Immigrant and native saving behaviour in Australia. *Discussion Paper 27/10*. Department of Economics: Monash University.
- Jappelli, T. and Modigliani, F. (1998). The age-saving profile and the life-cycle hypothesis. *Working Paper No. 9*. University of Salerno, Centre for studies in Economics and Finance.
- Keeratipongpaiboon, T. (2012). *Population Ageing: Changes in Household Composition and Economic Behaviour in Thailand*. (PhD. Dissertation). School of Oriental and African Studies, University of London.
- Lee, R., Mason, A. and Miller, T. (2000). Life cycle saving and the demographic transition: The case of Taiwan. *Population and Development Review*, 26, Supplement, 194-219.
- Leff, N. (1969). Dependency rates and savings rates. *American Economic Review*, 59(5), 886-896.
- Modigliani, F., and Brumberg, H. (1954). Utility analysis and the consumption function: An interpretation of cross-section data. In K. Kurihara (Ed.), *Post-Keynesian Economics* (pp.388-436). New Brunswick: Rutgers University Press.
- Modigliani, F., and Cao, S. (2004). The Chinese saving puzzle and the life-cycle hypothesis. *Journal of Economic Literature*, 42(1), 145-170.
- Movshuk, O. (2012). Demographic change and the saving rate of Japanese households: The aggregate effect is almost nil. *Working Paper*. Department of Economics: University of Toyama.
- Park, D., and Rhee, C. (2005). Saving, growth, and demographic change in Korea. *Journal of the Japanese and International Economies*, 19(3), 394-413.
- Paxson, C. (1996). "Saving and growth: Evidence from micro data." *European Economic Review*, 40, 255-288.

- Pootrakool, K., Ariyapruhya, K. and Sodsrichai, T. (2005). Long-term saving in Thailand: Are we saving enough and what are the risks? *Bank of Thailand Working Paper No. 2005-03*. Economic Research Department, Bank of Thailand.
- Poterba, J., ed. (1994). *International Comparisons of Household Saving*. Chicago: University of Chicago Press for the National Bureau of Economic Research.
- Sandoval-Hernandez, J. (2010). Household saving behavior: Evidence from cross-sectional analysis and synthetic panels. *Working Paper*. University of California, Santa Cruz.
- Scobie, G., and Gibson, J. (2003). Household saving behaviour in New Zealand: Why do cohorts behave differently? *New Zealand Treasury Working Paper No. 03/32*. New Zealand Treasury.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). *World Population Ageing 2017 - Highlights (ST/ESA/SER.A/397)*.
- World Bank. (2016). *Live Long and Prosper: Aging in East Asia and Pacific*. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2017). *World Development Indicators*. Washington, DC: World Bank.

ภาคผนวก ผลการประมาณค่าเพิ่มเติม

ตาราง ก.1 ผลการประมาณค่าสมการรายได้และรายจ่ายครัวเรือนโดยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด

ตัวแปร	รายได้ครัวเรือน		รายจ่ายครัวเรือน	
	Coeff.	Robust S.E.	Coeff.	Robust S.E.
การศึกษา	0.065***	(0.0004)	0.053***	(0.0003)
จำนวนสมาชิกครัวเรือน	0.231***	(0.001)	0.215***	(0.001)
จำนวนสมาชิกที่อายุไม่เกิน 15 ปี	-0.191***	(0.002)	-0.149***	(0.002)
จำนวนสมาชิกที่อายุ 60 ปีขึ้นไป	-0.071***	(0.003)	-0.069***	(0.003)
หัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิง (0/1)	0.037***	(0.003)	0.021***	(0.003)
รุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือน				
รุ่นที่ 1 (เกิดก่อนปี พ.ศ. 2469)	-0.003	(0.038)	0.069**	(0.032)
รุ่นที่ 2 (พ.ศ. 2469-2473)	-0.050	(0.032)	0.016	(0.027)
รุ่นที่ 3 (พ.ศ. 2474-2478)	-0.051*	(0.028)	0.012	(0.023)
รุ่นที่ 4 (พ.ศ. 2479-2483)	-0.049**	(0.023)	0.004	(0.020)
รุ่นที่ 5 (พ.ศ. 2484-2488)	-0.026	(0.019)	0.002	(0.016)
รุ่นที่ 6 (พ.ศ. 2489-2493)	0.004	(0.015)	0.005	(0.012)
รุ่นที่ 7 (พ.ศ. 2494-2498)	0.018*	(0.010)	0.006	(0.009)
รุ่นที่ 8 (พ.ศ. 2499-2503)	0.013*	(0.007)	0.006	(0.006)
รุ่นที่ 10 (พ.ศ. 2509-2513)	-0.007	(0.007)	-0.007	(0.006)
รุ่นที่ 11 (พ.ศ. 2514-2518)	0.006	(0.011)	-0.007	(0.009)
รุ่นที่ 12 (พ.ศ. 2519-2523)	-0.021	(0.016)	-0.025*	(0.013)
รุ่นที่ 13 (พ.ศ. 2524-2528)	-0.045**	(0.020)	-0.047***	(0.017)
รุ่นที่ 14 (พ.ศ. 2529-2533)	-0.050*	(0.027)	-0.069***	(0.022)
รุ่นที่ 15 (พ.ศ. 2534-2538)	-0.069*	(0.036)	-0.045	(0.031)
เจ้าของกิจการมีลูกจ้าง (0/1)	0.069***	(0.006)	0.041***	(0.005)
เจ้าของกิจการไม่มีลูกจ้าง (0/1)	-0.040***	(0.004)	-0.053***	(0.003)
ทำงานให้ครัวเรือนโดยไม่รับค่าตอบแทน (0/1)	-0.021**	(0.009)	-0.014*	(0.008)
ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ (0/1)	0.064***	(0.005)	0.017***	(0.005)
รัฐวิสาหกิจ (0/1)	0.314***	(0.014)	0.183***	(0.011)
ลูกจ้างเอกชน (0/1)	-0.021***	(0.004)	-0.047***	(0.004)
สหกรณ์หรือการรวมกลุ่ม (0/1)	-0.029	(0.071)	-0.001	(0.060)
ครัวเรือนนอกเขตเทศบาล (0/1)	-0.106***	(0.003)	-0.102***	(0.002)
ภาคกลาง (0/1)	-0.236***	(0.006)	-0.189***	(0.005)
ภาคเหนือ (0/1)	-0.475***	(0.006)	-0.444***	(0.005)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (0/1)	-0.492***	(0.006)	-0.437***	(0.005)
ภาคใต้ (0/1)	-0.252***	(0.006)	-0.223***	(0.005)
ค่าคงที่	6.758***	(0.316)	8.188***	(0.266)
Adjusted R ²	0.545		0.559	
N	217,347		217,347	

หมายเหตุ: ตัวแปรตาม คือ รายได้และรายจ่ายครัวเรือนต่อเดือนในรูปลอกการิทึม ตัวแปรอธิบายอื่นๆ ประกอบด้วย อายุและสถานภาพสมรส
 หัวหน้าครัวเรือน ชั้นทางเศรษฐกิจ ประเภทและการครอบครองที่อยู่อาศัยของครัวเรือน และตัวแปรดัมมี่แสดงปีที่ทำการสำรวจ * มี
 นัยสำคัญทางสถิติที่ 0.10 ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 และ *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01

ตาราง ก.2 ค่าประมาณ (Fitted values) ของรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมของครัวเรือนจำแนกตามอายุ
 หัวหน้าครัวเรือน

อายุ	รายได้	รายจ่าย	SR ₁	SR ₂
20	9.215	9.228	-0.054	0.048
21	9.300	9.279	-0.024	0.068
22	9.366	9.320	0.000	0.082
23	9.420	9.340	0.035	0.098
24	9.493	9.392	0.052	0.109
25	9.560	9.443	0.068	0.123
26	9.574	9.451	0.073	0.123
27	9.603	9.472	0.079	0.127
28	9.600	9.472	0.077	0.124
29	9.654	9.515	0.084	0.129
30	9.660	9.521	0.084	0.129
31	9.667	9.525	0.085	0.130
32	9.673	9.531	0.085	0.129
33	9.685	9.541	0.085	0.129
34	9.683	9.542	0.082	0.127
35	9.671	9.531	0.080	0.126
36	9.722	9.573	0.086	0.132
37	9.704	9.558	0.083	0.130
38	9.713	9.564	0.084	0.132
39	9.720	9.571	0.083	0.132
40	9.750	9.595	0.087	0.136
41	9.758	9.599	0.090	0.140
42	9.766	9.604	0.092	0.142
43	9.769	9.605	0.093	0.142
44	9.774	9.602	0.099	0.149
45	9.782	9.608	0.101	0.151
46	9.791	9.608	0.106	0.155
47	9.788	9.601	0.110	0.159
48	9.809	9.613	0.117	0.166
49	9.829	9.625	0.123	0.172
50	9.804	9.601	0.122	0.171
51	9.809	9.600	0.126	0.175
52	9.805	9.593	0.128	0.177
53	9.794	9.578	0.131	0.179
54	9.789	9.573	0.132	0.180
55	9.798	9.576	0.136	0.184
56	9.773	9.551	0.136	0.183

อายุ	รายได้	รายจ่าย	SR ₁	SR ₂
57	9.758	9.536	0.136	0.183
58	9.738	9.512	0.139	0.186
59	9.738	9.514	0.139	0.186
60	9.603	9.393	0.127	0.176
61	9.595	9.387	0.127	0.176
62	9.583	9.377	0.126	0.175
63	9.577	9.371	0.127	0.176
64	9.513	9.319	0.117	0.167
65	9.531	9.333	0.120	0.170
66	9.491	9.295	0.118	0.168
67	9.457	9.269	0.113	0.163
68	9.449	9.264	0.111	0.162
69	9.452	9.270	0.109	0.161
70	9.433	9.253	0.108	0.158
71	9.405	9.230	0.105	0.156
72	9.413	9.235	0.107	0.158
73	9.369	9.200	0.101	0.152
74	9.367	9.201	0.099	0.151
75	9.351	9.186	0.099	0.150
76	9.338	9.174	0.099	0.150
77	9.320	9.156	0.099	0.149
78	9.306	9.149	0.094	0.146
79	9.300	9.146	0.093	0.144
80	9.270	9.119	0.089	0.141

ตาราง ก.3 ค่าประมาณ (Fitted values) ของรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมของครัวเรือนจำแนกตามรุ่นเกิดของหัวหน้าครัวเรือน

อายุในปี 2556	ปีเกิด	รายได้	รายจ่าย	SR ₁	SR ₂
20	2536	9.262	9.295	-0.071	0.057
21	2535	9.326	9.334	-0.050	0.074
22	2534	9.390	9.385	-0.038	0.083
23	2533	9.466	9.399	0.025	0.093
24	2532	9.456	9.384	0.028	0.098
25	2531	9.560	9.457	0.058	0.123
26	2530	9.516	9.421	0.050	0.118
27	2529	9.602	9.485	0.070	0.134
28	2528	9.614	9.504	0.065	0.115
29	2527	9.605	9.496	0.062	0.115
30	2526	9.626	9.510	0.070	0.120
31	2525	9.657	9.531	0.078	0.129
32	2524	9.687	9.556	0.083	0.134
33	2523	9.717	9.578	0.084	0.129
34	2522	9.705	9.566	0.084	0.129
35	2521	9.705	9.567	0.083	0.128
36	2520	9.723	9.579	0.088	0.134
37	2519	9.721	9.576	0.088	0.134
38	2518	9.755	9.598	0.094	0.137
39	2517	9.723	9.569	0.090	0.134
40	2516	9.750	9.594	0.092	0.137
41	2515	9.749	9.591	0.093	0.139
42	2514	9.759	9.599	0.093	0.141
43	2513	9.754	9.604	0.085	0.132
44	2512	9.744	9.594	0.084	0.132
45	2511	9.763	9.606	0.089	0.137
46	2510	9.747	9.590	0.088	0.138
47	2509	9.741	9.580	0.091	0.140
48	2508	9.765	9.599	0.095	0.143
49	2507	9.750	9.583	0.094	0.143
50	2506	9.795	9.614	0.105	0.154
51	2505	9.774	9.595	0.103	0.153
52	2504	9.788	9.600	0.110	0.159
53	2503	9.817	9.614	0.123	0.171
54	2502	9.809	9.606	0.123	0.171
55	2501	9.820	9.611	0.127	0.174
56	2500	9.781	9.575	0.124	0.171
57	2499	9.786	9.573	0.129	0.176
58	2498	9.789	9.566	0.137	0.184

อายุในปี 2556	ปีเกิด	รายได้	รายจ่าย	SR ₁	SR ₂
59	2497	9.768	9.547	0.135	0.182
60	2496	9.748	9.524	0.138	0.185
61	2495	9.723	9.500	0.135	0.182
62	2494	9.692	9.467	0.137	0.184
63	2493	9.675	9.462	0.132	0.180
64	2492	9.646	9.433	0.131	0.180
65	2491	9.633	9.419	0.132	0.180
66	2490	9.591	9.380	0.130	0.178
67	2489	9.602	9.385	0.135	0.182
68	2488	9.535	9.343	0.114	0.165
69	2487	9.512	9.322	0.113	0.165
70	2486	9.504	9.311	0.117	0.167
71	2485	9.463	9.273	0.114	0.164
72	2484	9.483	9.287	0.119	0.168
73	2483	9.441	9.268	0.100	0.153
74	2482	9.425	9.254	0.100	0.153
75	2481	9.408	9.234	0.103	0.154
76	2480	9.387	9.216	0.101	0.152
77	2479	9.342	9.176	0.098	0.149
78	2478	9.336	9.179	0.092	0.145
79	2477	9.305	9.150	0.089	0.143
80	2476	9.298	9.143	0.091	0.144

ตาราง ก.4 ค่าประมาณ (Fitted values) ของรายได้ รายจ่าย และอัตราการออมของครัวเรือนตามช่วงเวลา

ปี	รายได้	รายจ่าย	SR ₁	SR ₂
2544	9.412	9.254	0.086	0.145
2547	9.491	9.333	0.083	0.132
2550	9.595	9.428	0.094	0.146
2552	9.641	9.458	0.114	0.165
2554	9.780	9.593	0.113	0.158
2556	9.801	9.602	0.128	0.174